

РУДОЛФ ШАЙНЕР

Дух и материя, живот и смърт

*Седем публични лекции
проведено между 15 февруари
и 31 март 1917 г.
в Дома на архитектите в Берлин*

1988 г.

ИЗДАТЕЛСТВО РУДОЛФ
ШАЙНЕР,
ДОРНАХ/ШВЕЙЦАРИЯ

РУДОЛФ ЩАЙНЕР ПЪЛНО ИЗДАНИЕ
ПРЕЗЕНТАЦИИ
ПУБЛИЧНИ ЛЕКЦИИ

Публикувано от Администрацията на имението „Рудолф
Щайнер“ въз основа на преписи, непрегледани от лектора.
Публикуването беше ръководено от Х. Е. Лауер и Р. Фридентал.

1-во издание, пълно издание Dornach
1961; 2-ро издание, пълно издание
Dornach 1988

Библиография № 66

Всички права запазени от Администрацията на имението „Рудолф
Щайнер“, Дорнах/Швейцария
©1961 от Администрация на имението Рудолф Щайнер,
Дорнах/Швейцария
Отпечатано в Германия от Konkordia Druck GmbH, Bühl /Baden
ISBN 3-7274-0660-7

*Относно публикациите от
лекционните трудове на Рудолф
Щайнер*

Основата на антропософски ориентираната духовна наука е изградена от трудовете, написани и публикувани от Рудолф Щайнер (1861-1925) . Освен това, между 1900 и 1924 г. той изнася множество лекции и курсове, както публично, така и за членове на Теософското , по-късно Антропософско общество. Първоначално самият той е искал лекциите му, които винаги са изнасяни импровизирано, да не се записват писмено, тъй като са били предназначени като „устни съобщения, не за публикуване“. След като обаче от неговите ученици са били правени и разпространявани все по-непълни и неточни преписи, той се е почувствал длъжен да регулира процеса на преписване. Той е поверил тази задача на Мари Щайнер-фон Сиверс. Тя е била отговорна за назначаването на стенографите, управлението на преписите и прегледа на текстовете за публикуване. Тъй като Рудолф Щайнер е успявал сам да коригира преписите само в много малко случаи поради липса на време, неговата резерва трябва да се вземе предвид по отношение на всички публикувани лекции: „Просто ще трябва да се приеме, че в ръкописите, които не съм прегледал, могат да бъдат открити грешки.“

След смъртта на Мари Щайнер (1867-1948) започва издаването на пълно издание на произведенията на Рудолф Щайнер в съответствие с нейните насоки. Този том е част от това пълно издание. Където е необходимо, допълнителни подробности относно изходните текстове могат да бъдат намерени в началото на бележките.

СЪДЪРЖАНИЕ

(За подробно съдържание вижте страница 277)

Този брой	8
I. Дух и материя, живот и смърт Берлин, 15 февруари 1917 г.	9
Съдбата и душата на ИЛ Берлин, 17 февруари 1917 г.	41
III. Безсмъртието на душата, силите на съдбата и човешкият жизнен път Берлин, 1 март 1917 г.	78
IV. Човешка душа и човешко тяло в познание за природата и духа Берлин, 15 март 1917 г.	113
V. Загадки на душата и загадки на света: Изследване и възприятие в немския интелектуален живот, Берлин, 17 март 1917 г.	150
VI. Живот, смърт и безсмъртие на душата във Вселената Берлин, 22 март 1917 г.	190
VII. Отвъд сетивата и отвъд душата Берлин, 31 март 1917 г.	228
Забележка	265
Регистър на лицата	275
Подробно съдържание	277

ЗА ТОЗИ БРОЙ

Лекциите в този том принадлежат към частта от лекционната поредица на Рудолф Щайнер, с която той се обръща към публиката. „Берлин беше отправната точка за тази публична лекционна дейност. Това, което беше разгледано повече в отделни лекции в други градове, можеше да бъде изразено тук в съгласувана лекционна поредица, чиито теми се припокриваха. По този начин те придобиха характера на внимателно обосновано, методично въведение в духовната наука и можеха да разчитат на редовно връщаща се публика, нетърпелива да се потопи все по-дълбоко в нововъзникващите области на знанието, докато на новодошлите многократно се дават основите за разбиране на представеното.“ (Мари Щайнер)

Седемте лекции, представени тук, изнесени в началото на 1917 г., представляват четиринадесетата от поредицата публични лекции, които Рудолф Щайнер редовно провежда в Берлин от 1903 г. насам.

За разлика от по-ранните си публични лекции, Рудолф Щайнер тук обяснява антропософията не чрез конкретни фактически въпроси или исторически личности, а се опитва да представи антропософските теми директно, разграничавайки тази духовна наука от други философии (Едуард фон Хартман, Франц Brentano, психоанализа, кантианско-шопенхауеров агностицизъм). Така, във връзка с последните етапи на книгата си „За загадките на душата“, Щайнер развива за първи път в четвъртата и петата лекция от този том доктрината за физиологичната тройна природа на човешките същества (концептуализация, чувство, воля – нервни, дихателни и метаболитни организми). Малко преди тези лекции Рудолф Щайнер публикува и книгата си „За загадката на човека“, към която той следователно се позовава на многобройни места.

ДУХ И МАТЕРИАЛ, ЖИВОТ И СМЪРТ Берлин,

15 февруари 1917 г.

Подзаглавието на днешната лекция се отнася предимно до избора на темата ѝ. Във време, обгърнато от такава сериозност, време, което крие в себе си толкова много от това, което бъдещето на човечеството трябва да донесе, изглеждаше уместно да започнем зимната лекционна поредица, като насочим вниманието си към дълбоки въпроси за човешката душа, нейната същност, нейната съдба, към онези източници в човешката душа, където се намират най-силните ѝ вътрешни сили. И това, което ще формира основата на днешната лекция – разглеждане в духовно-научния смисъл на ума и материята, живота и смъртта – несъмнено принадлежи към това, което великият гръцки философ *Платон* още е казал, че няма реална стойност за човечеството без неговото изучаване.

Бих искал да започна, като насоча вниманието ви към някои умове, които през целия 19-ти век и до наши дни са се борили с решението именно на онези загадки, които ни вълнуват днес, черпейки от всички научни знания на 19-ти век и от всичко, което най-дълбоката мисъл на съвременната епоха е предложила на душата като опора, за да стигнат до разбиране на връзката между човека като дух и материя и на връзката между човека като същество в...

Физическите същества са изправени пред загадката на смъртта. Защото въпроси като тези, отнасящи се до материята и духа, през цялата история са докосвали хората по безброй начини, според преобладаващото разбиране на онези времена. И човек не може истински да подходи към такива въпроси, като просто говори за тях в общи линии, а само като хвърли духовен поглед върху борецата се човешка душа. Защото тогава значението, което изследването на тези въпроси има за непосредствения живот на деня, за цялата по-дълбока съдба на човечеството, наистина става очевидно. И затова бих искал първо да насоча вниманието ви към един ум, който, въпреки че е починал през 1880-те години, все още говори директно от нашето съвремие в своята перспектива и своите борби; ум, чийто уникален характер го е подтикнал най-интензивно към обсъжданите въпроси, мисленето му е истинска борба с това, което възхитителните природни науки имат да кажат за материалните процеси, борба с това как умът, в който човекът като душа знае, че е закотвен, трябва да се отнася към това, което го заобикаля като материални процеси. Бих искал да насоча вниманието ви към *Густав Теодор Технер*, който по същество се е борил с целия интелектуален живот на 19-ти век в своя възприемчив ум; който е бил професор в Лайпциг до 1880-те години; който е допринесъл за епистемологичните въпроси на 19-ти век по най-изчерпателен начин. Но това не е за нашето внимание днес. По-скоро трябва да се занимаем с една ситуация от живота му, която самият той описва по удивително деликатен начин още в началото на книгата, която съдържа толкова много дълбини на стремежите на съвременното време – за дневния и нощния поглед на човечеството –

Той заимствал един мироглед. Той описва как, тъй като зрението му вече било намаляло, един ден седнал да си почине на пейка в парка Розентал в Лайпциг. Пред него се виждал жив плет с дупка, изрез, през който едва виждал поляна. Виждал зеленината на поляната – така разказва той – и окото му, слабото му око, се наслаждавало на нейната зеленина. Виждал многобройните пъстри цветя, открояващи се на фона на зеленината, пеперудите от всякакви цветове, пърхащи над зеленината и флоралния разкош: чувал сутрешен концерт. И той, замисленият учен, не можел да не позволи на мислите си да се реят в тези възприятия, мисли, *оплодени* от цялостното научно образование на неговото време.

За да се докоснем до характерните мисли на този проникателен ум, трябва да се разгледа какво е било особено актуално за Густав Теодор Фехнер от гледна точка на научното мислене на неговото време, какво го е довело по особен начин да се бори вътрешно и духовно с енигмата на материята, именно в такава житейска ситуация. Често съм обръщал внимание на онзи мироглед от 19-ти век, който в книгата си „Загадките на философията“ нарекох мироглед на илюзионизма. Посочих как определени съображения от физиологията и епистемологията, определени начини за свързване с научните явления, са накарали дори най-изявените мислители на 19-ти век да си кажат: Това, което човек възприема като свят от цветове и звуци, които го заобикалят, всъщност не е във външния свят.

Външният свят се състои от вибриращи, движещи се атоми, молекули, чисто пространствени образувания, които по някакъв начин са свързани помежду си и се движат във времето. Това накара Шопенхауер и други да кажат: Цветният свят около нас, звучащият свят около нас, съществува истински само докато човешкото око може да се отвори, за да го възприеме, човешкото ухо може да го чуе. Сам по себе си, ако този външен свят не е изправен пред човешко око, човешко ухо, той е тъмен и тих, движението на тъмни, безцветни, безсветни, беззвучни образувания. Това беше, бих казал, достигната точка, в която човешкото око, човешката душа, поглъща всичко, което радва и възвисява човечеството, всичко, което го заобикаля в света около него, оставяйки този външен свят само тихия и тъмен произход на чистата материя. Ум като този на Фехнер не просто приема такъв възглед като теория, а по-скоро го разглежда с въпроса: Как може човек да живее с такъв възглед? Как може душата, когато е изправена пред такъв възглед, да намери своя път към връзка със света? – И затова Фехнер, в състоянието, в което се намираше, докато си почиваше на пейката до живия плет, си каза: Гледам през този отвор в живия плет. Вярвам, че възприемам зеленината на поляната, ярките цветове на пеперудите. Но всичко това е просто лъжа за мен от безцветната, безсветна материя. Вярвам, че чувам звуците на сутрешния концерт; те не са отвън, те звучат само когато вибрациите на въздуха, произведени от инструментите, цигулките и флейтите, достигнат до ухото ми. Там навън всичко е беззвучно, всичко е тъмно и тихо. И всъщност

трябва да осъзнава, че гледайки навън в света на материята, той гледа в един беззвучен, тъмен свят. Фехнер нарича този поглед към света на материята „нощен поглед“. И многократно посочва, че всичко, което напълно неоспоримата, дори възхитителна, естествена наука от 19-ти век е извадила наяве, непременно води до този нощен поглед. И този изтънчен ум в никакъв случай не е бил сам в наблюдението: „Ако погледнете навън, гледате във вечната нощ!“, а по-скоро е казал – и бих искал да ви прочета неговите собствени думи тук:

„Това са мислите на целия мислещ свят около мен.“

„Колко и за какво могат да спорят е въпрос, по който философи и физици, материалисти и идеалисти, дарвинисти и антидарвинисти, ортодоксални и рационалисти се обединяват. Това не е градивен елемент, а крайъгълен камък на днешния мироглед...“

И сега Фехнер продължава: Едва когато тази безшумна, тъмна субстанция удари протеиновите бучки – както той се изразява – на човешкия мозък, се развива цветният, великолепен свят чрез това, което се случва в мозъка; едва тогава се развива „дневният възглед“, който обаче под влияние на тези условия по същество се превръща във велика илюзия за човечеството. Фехнер никога не е вярвал, че тъй като е довел до този нощен възглед като преходна точка в стремежа към мироглед, човек трябва да се бори срещу научното развитие. Той, самият той проникателен естествоизпитател, със сигурност не е подценявал значението на научните открития, но е насочвал интелектуалния си поглед към човечеството-

Бъдеще, в което той вярваше, че е близко, и такова, в което според него нощният поглед ще трябва да отстъпи място на друга, по-духовна перспектива, способна да не противоречи толкова пренебрежително на здравия разум, а по-скоро да надгражда върху всичко, което ни заобикаля в света, първоначално наричан „реален“ от наивните хора, и да се издигне от него до свят, в който душата трябва да познава себе си като дух, ако не *иска* да се изгуби в нематериално предаване на материята. И така, Фехнер, поглеждайки от това настояще към бъдеще, което предвижда, казва:

„Наистина, аз вярвам, че точно както денят следва нощта, така и нощният възглед за света един ден ще бъде последван от дневен възглед, който вместо да противоречи на естествения възглед за нещата, по-скоро ще го надгражда и ще намери в него основата за ново развитие. Защото когато тази илюзия, която превръща деня в нощ, изчезне, тогава естествено всичко перверзно, свързано с нея – а от него има много – също трябва да изчезне и светът ще се появи в нов контекст, в нова светлина, от нови положителни перспективи.“

Самият Фехнер тогава се опитва да се издигне от света, към който, както вярва, са насочени ежедневните възприятия, към свят, в който душата може да се разпознае като дух. Но трябва да се каже, особено когато човек приеме предпоставките на духовната наука за свои собствени, че той не успява да направи нищо повече от това да стигне до определени, може да се каже, предположения, спекулативни идеи и представи за духовен свят, основани на понятията и представите, които си е формирал за обикновения свят и от обикновената наука.

Казано научен език , може да се каже: Той се опита да осмисли духовния свят чрез аналогии. Земята с нейната атмосфера се превърна за него в огромен организъм; движението на слънчевите лъчи се превърна в аналог за ефектите на нервната система; цялата слънчева система от своя страна се превърна за него в огромен организъм, който, подобно на човешкия организъм, притежава душа. Но Фехнер основа всички тези идеи за духовен свят на ежедневни понятия, на понятията на науката, фокусирана върху външния, материалния свят. Може да се каже: Само неговото фундаментално чувство за душата, ориентирано към духовното, го принуди да направи такива предположения, да не остане ограничен в материалния свят, а да се издигне до духовен свят, който хипотетично е конструирал. Ако сега някой попита: В кой момент се намираше този проникателен ум, чието собствено развитие толкова уникално отразяваше еволюцията на интелектуалното образование *през* 19 век?, може да се каже: Той стоеше точно в началната точка на това, което първоначално подозираше, но сега, след като са изминали няколко години от работата му, може да излезе с по-голяма сигурност от естествонаучния мироглед; Той стоеше пред портата на това, което тук се разбира като хуманитарни науки. Тези хуманитарни науки трябва да започнат от онази точка, до която външната, материално ориентирана наука обикновено достига. Тя трябва да започне от онази точка, до която прониква и обикновеният, ежедневен живот. Тази наука и този живот проникват до представите, понятията и идеите, които човечеството може да формира за външния свят. Фехнер беше смятан, или поне как беше смятан, от

безцветният и мрачен материал, който се беше наложил на въображението му ; придържаше се здраво към този нощен поглед, но се стремеше към дневния. Този дневен поглед обаче не може да бъде постигнат, освен ако човек не схване рязко точката, където външната наука, обикновеният живот на деня, достига своя край – освен ако човек не схване рязко това, което се нарича човешка мисъл и човешко въображение. Именно там, където свършва обикновената наука, трябва да започва духовната наука. Следователно тя трябва да се бори с въпроса: Какво е по същество това мислене, което живее в нас, което ни кара да формираме представи за всички явления, за всички впечатления от външния свят, независимо дали са радостни или тъжни, повече или по-малко безразлични или съдържащи великите въпроси на съдбата?

Човек може да стигне до отговор на този въпрос само ако в онова спокойствие, което толкова често липсва в днешния научен живот, и с вътрешната сила на духовното разгръщане на душата, се опита да се изправи срещу мисълта . Тогава човек стига до онзи възглед за мисълта, който гласи: Самата тази мисъл, в която външният свят е духовно отразен, вече не е нещо, обвързано с материята.

Знам , че изричайки това изречение, то веднага се сблъсква с безброй предразсъдъци на нашето време. Ще ми трябват много часове, ако трябваше да изброя всички подробности тук, които напълно потвърждават, че мислейки, ние вече не тъкаме в тъканта, а вече сме се издигнали, с душите си, от материалната дейност, в която душата съществува, именно защото използва физическото тяло като свой съд за ежедневните си дейности.

да използва инструменти . Един от най-сериозните предразсъдъци на съвременния мироглед е, че човек не разпознава духовната природа на самото мислене, като просто наблюдава това мислене интелектуално. Който не просто хвърля мимолетен поглед върху акта на познанието, върху мисленето, а по-скоро се поставя в позиция да се отдръпне, така да се каже, от акта на мислене, но по такъв начин, че мисленето, което култивира в познанието, стои пред душата му като вид спомен, така че да може да бъде наблюдавано точно; който следователно не се задържа в мисленето там, където не може да бъде разпознато, а по-скоро се отдръпва от мисленето, така да се каже, той осъзнава, че мислейки, той живее в това мислене по същия начин — да използваме тази аналогия, която вече съм използвал няколко пъти тук — човек живее в себе си, когато стои пред огледало. Отразяващата повърхност дава образ на собственото му същество, но той знае съвсем точно: това собствено същество не е вътре в огледалото; огледалото е просто причина за неговото отражение. Като се гледам в огледалото, аз възприемам своята същност и знам, че образът на моята същност е просто отразен обратно. Нямах да възприема този образ, ако огледалото не беше там. Но знам, че огледалото няма нищо общо с тази моя същност, освен че отразява образа ми обратно към мен.

Едно прецизно, непредубедено изследване на мисълта разкрива, че това мислене се отнася към мозъка, като орган на тялото, по такъв начин, че мозъкът, този орган на тялото, е като огледало; не обаче като мъртво огледало, а като живо огледало, както ще чуем скоро. Защото това, което живее и се движи като мисъл, не се случва вътре в него чрез процесите на огледалото, а по-скоро се случва в самата психика...

Съществата съществуват извън тялото, а тялото е просто възможност за мен да осъзная това, което иначе не би дошло до съзнанието ми като образ на мисълта. И едно безпристрастно изследване на това мислене показва, че човек се заблуждава много, когато схваща самото това мислене като продукт на някакви процеси в тялото. Тази грешка ще бъде подчертана тук първо чрез сравнение.

Когато вървим по пътека с, да речем, мека земя, следите от нашите стъпки остават в тази земя. Не бихме могли да ходим, ако земята не ни оказваше съпротива, ако не можехме да стъпим върху нея. Ние отпечатваме следите от ходенето си върху земята. Но би било абсурдно някой, който ни следва, да вярва, че отпечатаните стъпки върху земята са причинени от сили в самата земя. Само този, който разбира, че същество, несвързано със земята, е минало по нея, но всичко, което това същество е постигнало, е отпечатано в земята, наистина разбира въпроса.

Ето как изглежда връзката между мисленето в душата и нервната система за наблюдателя, който може да се издигне до самосъзнанието на мисълта. Нервната система трябва да присъства; цялата телесна организация трябва да присъства; душата не би могла да разгърне мисълта тук, в живота между раждането и смъртта, точно както не бихме могли да прекосим бездна без твърда почва под краката си. Душата не би възприела това преплитане на мисълта, ако, за разлика от почвата, това, в което тя отпечатва и вплита това, което живее в нея в духовен и умствен смисъл, не стоеше срещу нея. Тогава физиологът, биологът, може да дойде и да...

За да се изследва как всичко, което душата е изтъкала, всичко, което я е оформило, всичко, което се случва в нея, как това се отпечатва и отразява в телесните органи, тогава човек може да развие правилното разбиране за всеки отделен аспект: че всичко, което живее в душата, е демонстрируемо в човешкия мозък, в човешката нервна система. Но човек би сгрешил, ако би обяснил всичко, което живее и се изплита в мисълта, сякаш произлиза, така да се каже, от вътрешните процеси на мозъка, на нервната система.

Истините, които развивам, следователно, не могат да бъдат доказани в обикновения смисъл, както се желае днес, чрез повърхностна логика. Всъщност те могат много лесно да бъдат атакувани и критикувани от такава повърхностна логика. Но този, който се посвещава на описаните тук методи по-често, отколкото на методите на духовното изследване – тоест, този, който си позволява да стане напълно неподвижен в душата си, за да може наистина да изпита това отдръпване от мисленето – той стига до тези истини като директно дадени в опита, точно както ученият на външния свят стига до своите заключения чрез съзерцанието на душата, която по този начин е насочена към действието и същността на мисълта. Тези истини трябва да бъдат преживени, трябва да бъдат изживени, но те могат да бъдат преживени именно защото духовният изследовател развива онези вътрешни методи на изследване, които съм описал тук няколко пъти, които можете да намерите описани и в моята книга „Как да постигнем познание за висшите светове?“ и в моя „Очерк на тайната наука“, а сега и във връзка с външната наука в последната ми книга „Загадката на човека“. Когато духовният изследовател по този начин е достигнал до точката на разбиране на духовното

За да разбере истински природата на мисълта, човек може да се издигне до по-нататъшни етапи на изследване на духовния свят. Защото тогава може да се развие по-нататък това, което иначе живее в мисълта, но остава неразпознато, така че в известен смисъл, чрез разгръщането на един специален вътрешен живот, описан в тези книги, човек да се ангажира с мислене, което живее независимо от физическия свят. Това е по-нататъшно развитие на тази независимост на мисълта, която може да бъде разпозната в нейната същност. В известен смисъл това е приемане на това, което светът ни дава за първи път като истински духовно: на мисълта като основа, като корен, от който след това може да се позволи да расте всичко, което може да се развие чрез по-нататъшна медитация и концентрация на мисълта, чрез по-нататъшни методи на духовно изследване, описани в тези книги. Като обаче вече не гледаме на мисленето просто като на нещо, което в известен смисъл ни отделя от материята, което стои в опозиция на нашия материален свят като нещо независимо от духовното, а като го развиваме по-нататък чрез вътрешна духовна работа, човек стига до преживяване, в по-интензивен смисъл, на това, което може да се нарече живот в духовния човек, независим от материалния човек – откъсването от всичко, което е човешкото същество като физическо-материално същество. Това излизане на духовно-психичното от физическото тяло става реалност, когато човешкото същество развие мисленето по посочения начин.

И тогава човекът започва да вижда как онова, което е съществено за неговото разбиране – не за живота – се спуска в нощта, това, което Фехнер нарича дневен възглед. Чрез пълното вътрешно и духовно потапяне на човека в живота и вплитането на чист смисъл –

В мисълта, лишена от материя, външният свят от материални ефекти, *който* първоначално ни заобикаля, наистина изчезва. Вместо това погледът на човешкия ум е насочен към собствената му същност и индивидът, докато иначе винаги се възприема като субект, като това, в което живее, сега вижда себе си пред него; той става – ако мога да използвам израза – свой собствен обект, той се отдръпва от себе си. Като казвам това, мога да посоча втора интелектуална фигура от 19-ти век, която, тъй като не е била просто теоретизиращ, но и чувствителен мислител и учен, е осъзнала особената природа на мисълта и е била водена от тази мисъл наистина да схване материалната същност на това собствено мислене. Тук насочвам вниманието ви към по-малко известния, но наистина, бих казал, възплащаващ цялата сила на немската мисъл от 19-ти век, *който* до 1870-те години е бил наследник на Кант, по-късният му наследник, на катедрата по философия в Кьонигсберг. Карл Розенкранц е бил ученик на Кант и Хегел, но ученик, който с еднакво проникателния си ум наистина е знаел как да трансформира въпросите на знанието във въпроси на живота, във въпроси на съдбата, и който се е накарал да каже: Трябва да достигнете до точка в мисленето си, където сте независими от целия външен, сетивен свят, до който в края на краищата се стремите да получите достъп чрез мисленето. И тогава Карл Розенкранц замисля идеята за мислене, независимо от външния свят, от материалния свят. И по начина, по който Карл Розенкранц говори за мисленето, когато то знае, че е независимо от външния свят, който иначе подхранва, поддържа и подкрепя човешките същества в живота – по този начин Карл Розенкранц говори за това мислене – човек вижда как е чувствал това, което

Това означава да се направи преход от външния физически свят на материята към духовния свят, което означава, за да се разпознае какво е духът, наистина да се пренебрегне всичко, което материално ни заобикаля като свят, и да се оттеглим в чиста мисъл за света. Там, ако тази мисъл не може да претърпи развитието, което току-що посочих, тя първоначално пребивава в своята ужасна празнота. Защото в обикновения живот ние сме свикнали да насочваме мислите си към външни неща, да картографираме външните неща, които ни действат чрез сетивата в нашите мисли. Ако сега пренебрегнем външния свят, както е възнамерявал Карл Розенкранц, и се оттеглим в мисленето, без да го развиваме по-нататък и да се издигнем до трансцендентност на тялото, основана на осъзнаването, че това мислене е лишено от тялото, тогава мисленето остава празно. Външният свят е изхвърлен от него; самото мислене е празно. Има една мисъл, която се задържа в душата, сякаш в пълна самота, сякаш светът не съществува. Да се говори за тази мисъл теоретично е относително безсмислено. Но за търсещия, който смята знанието за голяма загадка на живота, за съдба на живота, тази мисъл не е незначителна. То се превръща във вътрешната мъка на душата, чувството за самота, чувството за изоставеност на душата пред външния свят. И Карл Розенкранц изразява това чувство на истински мислител, стремящ се към живо познание, със следните, бих казал, дълбоко трогателни думи: „Най-разтърсващата идея, която едва смея да си представя и едва мога да изразя, е, че нещо изобщо съществува. От тази мисъл абсолютната, безформена бездна на света зее пред мен.“

Шепне ми, като предателство на Бог. Страх ме обзема, както в детството ми, когато четях книгата Откровение и небето и земята се сринаха в нея. Около мен светът се простира в цялата си шир, с цялото неподчинение на чувствената виртуалност – тоест, действието на силите – и сякаш се подиграва на въображението ми. Принуждава ме да се движа в кръговете си, кара ме да се подчинявам на заповедите му, смее се на мисълта ми за неговата нищожност като плод на въображението. И все пак тази мисъл, тази привидно абсурдна мисъл за това какво би се случило, ако този свят не съществуваше, е гигант, който си играе с цялото емпирично съществуване.

така да се каже, пред портата на духовната наука – тоест, току-що достигнал точката на мислене, която е отхвърлила света на сетивата, но оставайки пред портата и не навлизайки в сферата на духовната наука, където мисълта сега се третира като корен, от който чрез развитието на методите на духовно изследване се култивира цялото растение на онези познавателни сили, които сега могат да надникнат в духовния свят. За да се разбере значението на духовната наука за живота днес, човек трябва да си спомни онези мислители, които все още не са могли да намерят пътя си към духовната наука, но които, именно от гледна точка на епохата на естествената наука, са възприемали какво се случва в душата, когато тя се стреми да отвори портата, когато достига до мисленето, което е заключение за външния живот и външната наука, но което е началото и отправната точка за истинското разбиране на духовния свят.

И сред тези мислители – избирам като примери предшествениците на хуманитарните науки, които имам предвид тук, като например...

Сред мислители, които не са били абстрактни теоретици, но за които стремежът към разбиране на мистериите на човешкия живот е бил дълбок въпрос на съдба за техните души – включвам и *Гидеон Шпикър*, който е преподавал философия толкова дълго в университета в Мюнстер и чиято житейска история показва как знанието е било неговата съдба, делото на самия негов живот. С пламенна душа, копнееща за преживяването на духа, Гидеон Шпикър – както самият той го описва в прекрасната си книга, публикувана през 1908 г., „От манастир до академично преподаване“ – става капуцински монах и свещеник; след това пътят, който знанието му трябваше да поеме, го кара да напусне манастира и да се потопи във философията, за да намери пътя, който води до навлизане в духовния свят. Гидеон Шпикър също стига до точката, където мисленето е оставено на произвола на съдбата, където то стои изолирано, ако не знае как да се ангажира по начина, който предложих. Ето защо Шпикър казва за този вид мислене:

„Всички философии, без изключение, изхождат от едно недоказано и недоказуемо твърдение, а именно необходимостта на мисълта. Никое изследване, колкото и дълбоко да е то, не може да пренебрегне тази необходимост. Тя трябва да бъде безусловно приета и не може да бъде оправдана с нищо. Всеки опит да се докаже нейната правилност винаги я предполага вече.“ И сега идва думата, където човек вижда как в прозренията на душата си той директно докосва силите на сърцето. Гидеон Шпайкър продължава:

„Под него зее бездънна пропаст, ужасяващ мрак, неосветен от никакъв лъч светлина. Затова не знаем нито откъде идва, нито накъде води.“

Дали благосклонен Бог или зъл демон ги е поставил в разума, не е сигурно.

По този начин Спайкър насочва духовния си поглед към този вид мислене. Той открива, че ако не предположим, че правилното мислене ни просветлява за светските дела, ако следователно не признаем необходимостта от мислене само по себе си, тогава изобщо не можем да намерим пътя си в света. Но зад тази необходимост, вярва Спайкър, се крие бездънна пропаст. С това Спайкър показва и как стои пред портата на духовната наука, но не може да влезе. И според него е невъзможно да се реши какво всъщност е поставило правилността, която задължително предполагахме в нашия разум – дали благосклонен Бог или зъл демон.

Човек трябва да приема мисленето сериозно, ако иска да схване пълното значение на знанието за живота. Какво може да направи такъв мислител, който се чувства принуден да говори, както прави Гидеон Спайкър, какво не може да направи? Той не може да постигне това да се отдръпне от мисленето, за да го наблюдава, за да се увери, че това мислене е от духовен характер. Защото тогава, тъй като нещата разкриват истинската си природа, когато се разглеждат, то се представя в истинската си природа, такова каквото е, и не ни оставя с избор между благосклонния Бог и злия демон, който би могъл да го постави в разума.

По пътя на познанието в хуманитарните науки всичко зависи от запознаването със същността на мисълта, като не приемаме тази мисъл като нещо крайно, а я виждаме като нещо първично, което би трябвало да ни движи напред.

Бих искал да посоча как обикновеното

Човешките същества могат наистина да оживеят, когато съсредоточат интимното си внимание върху определени фини явления на живота, придобивайки убеждението, че мисленето не се намира само в нашето его, душата ни или дори мозъка ни, а че има съществено съществуване във външния свят; че мисленето е съ-творец сред творческите сили, че то тъче и живее чрез света; че мисленето не е в нас, а че живеем с душите си в свят, преплетен с мисли. Не е необходимо дори да се прилагат методите на духовната наука, нито дори активно да се занимаваме с духовно-научно изследване, за да се стигне до това убеждение, а само да бъдем интимни наблюдатели на определени процеси. Тогава, когато човек се събуди при благоприятни за тези неща условия, той може да запази нещо като смътен спомен за това, което се е случило точно преди да се събуди. Мислите могат да нахлуят в будното състояние, сякаш излизат от сън, мисли, които човек може да разпознае като такива, които никога не е мислил, докато е бил буден, мисли, които не са свързани с нищо, което може да се мисли в будно състояние. Мога само да посоча тези неща; Ако имяхме повече време, щяхме да видим, че всички възражения, основани на спомени, памет и т.н., които биха могли да бъдат такива идеи, биха отпаднали, ако изследването се проведе по-внимателно. Но тогава, когато човек открие, така да се каже, вътрешна истина на преживяването: „Всъщност излизаш с душата си от сплитащата, живата мисъл“, тогава той също знае, когато моментите са благоприятни, бих казал, кога душата е точно тогава надарена със способността да възприема такова нещо: това, което е там като...

Самата същност на битието, която е самата по себе си, се преплита със собственото, и всъщност, с физическото битие на човек. Защото човек осъзнава: това, с което всъщност е живял в съня, са процесите на вътрешното аз, на самото тяло. Тези процеси – можете да прочетете за тях в последната ми книга „Загадката на човека“ – които човек преживява в съня си и които понякога се издигат в сънища, тези процеси са образи на вътрешния опит на тялото. След като човек има тези две прозрения – прозрението за независимото преплитане на мислите в света, на живите мисли в света и преплитането на мислите в собственото ни физическо същество – тогава човек има и отправна точка, основана на усещането, за вътрешна медитативна работа в душата си, за да се издигне до познанието на духовния свят.

Познанието за духовната природа на самата мисъл, което може да се придобие в будно състояние, и по-точното, интимно познание за мисълта, което може да се придобие в особено благоприятни моменти от живота по посочения последно начин, подкрепят човека в истинското предприемане на вътрешната душевна работа, която духовният изследовател трябва да предприеме: да разглежда това мислене – да го кажа още веднъж – като корен, който сега се разгръща чрез вътрешна душевна работа, към която днес мога само да посоча, корен, който най-накрая води човека до това наистина да излезе от тялото си със своето духовно-психично същество и да има себе си пред себе си такъв, какъвто е в ежедневието, точно както иначе човек има външни неща пред себе си в сетивното си възприятие. Това излизане от тялото наистина е реалност, която се приближава до човека, когато изпълнява определени душевни упражнения. Тогава обаче човекът е способен не само чрез инструментите, да

Способността на тялото да възприема света около него; там е друг свят, който не е светът на сетивата, сега се появява свят на духа. Влизайки в този друг свят на духа, човек не става – често съм споменавал това, но е необходимо да го повтарям отново и отново, защото повечето атаки идват именно от тази посока – противник на естествената наука, а напротив, всичко, което толкова възхитителната съвременна естествена наука е произвела с основание, е доказано точно и по-интензивно, отколкото естествената наука може, чрез това, което духовното възприятие открива в света.

В книгата си „За загадката на човека“ нарекох тази интуиция, която човек постига, като се подготвя да се отдели от условията на материалните процеси, „съзерцателно съзнание“, защото, както във всичките си духовно-научни начинания, исках да се свържа със светогледа на Гьоте. В прекрасното си есе за „интуитивната преценка“ той посочи как човекът, ако желае да се стреми към знание, което подкрепя духовното, трябва да стигне до точка, в която не просто пасивно поглъща външния материален свят, а по-скоро се укрепва вътрешно, за да схване тази духовна сфера вътрешно по същия начин, по който човек схваща външния сетивен свят отвън чрез сетивата. И нарекох този живот в съзерцателно съзнание пробуждане от обикновеното съзнание на ежедневието и обикновената наука, което може да се представи като подобно на пробуждането от света на сънищата в света на обикновеното будно съзнание. И така, за да изрази това, което всъщност иска да каже, духовният изследовател би бил длъжен да се обърне към три съзнания -

следните състояния: Съзнанието на сънищата, където човекът е изцяло фокусиран върху процесите в собственото си тяло, които, може да се каже, частично му противостоят, но не такива, каквито са в действителност, а по-скоро в преплитащите се и живи мисли, които, както в един въображаем живот, разкриват какви всъщност са вътрешните телесни процеси. Представленията по време на сънищния живот са изцяло насочени към физическата вътрешност на човека. Човекът е в известен смисъл затворен в кожата си и, ако трябва да бъда по-точен, бих могъл да кажа: Действителното съзнание на човешкия мозък не е замесено в образите на сънищните представи, а по-скоро душата е обърната в съня към това, което, освен процесите на мозъка, се случва в тялото. Но това се изразява в образите, които понякога се появяват пред душата толкова цветни и великолепни, понякога толкова хаотични. Всеки, който насочи питчливия си душевен поглед към този свят на сънищни представи, ще открие, че по същество самите представи, както се появяват и падат в сънищата – макар и само като откровение за вътрешния живот – не се различават по своето съдържание или същност от представите, които имаме в ежедневието.

Събуждането е нещо съвсем различно; то е акт на воля. То не променя природата на възприятията, а по-скоро индивидът се укрепва чрез волята си, установявайки истинска връзка с външния свят, разкриван ни чрез сетивата. И по този начин той свързва това, което иначе би било фокусирано единствено върху вътрешния му аз, с външния свят. Той проектира мисленето си, въображението си, така да се каже, върху повърхността на външното съществуване, защото се е укрепил чрез волята си, защото се е интегрирал във външния свят чрез въображението си. А да бъдеш буден означава:

чрез волята за интегриране на въображаемия живот, с цялата личност, в условията на външния свят.

При възприемането на съзнанието това до известна степен се превръща в истина, която не бива да се разбира погрешно: сега се вижда как от по-висша перспектива този външен сетивен свят е отново само свят от образи. Ние го приемаме по груб, материален и груб начин като крайна реалност в обикновения живот, точно както преживяваме света на сънищата си като реалност в сънищата. Но когато се събудим от съня, светът на сънищата се превръща за нас в свят от образи. И само от гледна точка на будното съзнание разбираме как правилно да поставим света на сънищата в рамките на цялостния свят.

По-дълбоките мислители, усещайки в душите си сила, простираща се към духовния свят, сравнително – без да се опитват да установят подвеждащи представи в някакъв фалшив аскетизъм – са нарекли света на сетивата в неговата груба, материална реалност свят на образи и са го сравнили – не са го отъждествили, а са го приравнили – със сънищата. Преди всичко, великият немски мислител *Фихте* има един прекрасен пасаж в своето произведение за съдбата на човека, където говори за живота и действието на това, което се възприема чрез сетивата. Там Фихте казва:

„*Образите* са: те са единственото нещо, което съществува, и те осъзнават себе си, по начина на образи; — образи, които се носят, без нищо да е там, покрай което се носят: които са свързани чрез образи на образи... Цялата реалност се превръща в чуден сън без живот, за който да се мечтае, и без ум, за който да се мечтае; в сън, който е свързан в рамките на един сън за самия себе си.“

Тези думи не са предназначени да напътстват човека по подвеждащ начин да пренебрегне реалния свят, в който лежат неговите задължения, в който трябва да се разгърне животът му между раждането и смъртта; нито пък са предназначени да отведат човека далеч от този свят, а по-скоро да привлекат вниманието му към факта, че човек може да се събуди от обикновеното съзнание – точно както се събужда от сънуващото съзнание – към по-висше съзнание във възприемащото съзнание. И във възприемащото съзнание човек интегрира образите на сетивния свят, които иначе го обграждат, в духовния свят, който сега му е разкрит по описания начин. Тогава, когато човек преживява духовния свят директно в душата, той получава нова перспектива за връзката между духа и материята. Защото тогава човек стига до точката, в която възприема тази връзка между духа и материята в самия човек, в самия него. Събуденото, възприемащо съзнание, което в известен смисъл се е отдръпнало от човека и наблюдава отвън това, което човек прави в обикновеното познание, се отнася към света по различен начин от нощния поглед, описан от Фехнер. Това възприемащо съзнание си казва: Разбира се, за всичко, което човек мисли и чувства, за всичко, на което се радва, за всичко, което страда, съществуват физически процеси в човешкото същество между раждането и смъртта в обикновения физически живот. Човекът преживява всичко, което преживява психически, чрез тялото, което го отразява обратно към него като огледало; иначе той не би знаел нищо за това. Тялото съществува с тази цел, за да може човекът да развие съзнание за тези процеси. Но тъй като човекът по този начин се отдръпва и наистина разпознава себе си в действително, а не в съновидение, самонаблюдение, той достига, чрез възприятието, до различна гледна точка от нощната. Защото

Той идва да си каже: Да, за да видя цветовете на света, в нервната ми система, в инструментите на тялото ми, трябва да се случат определени процеси; но виждайки синьо, червено, чувайки нотата до или до диез, процесите, които имат значение, вече са се случили. Самата душа, в своето духовно тъкане и живот, отпечатва това, което прави, да речем, върху мозъка; мозъкът отразява обратно в душата, която е в тялото, това, което самата душа е отпечатала. И след като душата е направила отпечатък върху мозъка, мозъкът се трансформира в отразяващо същество, отразяващо обратно отпечатъка. И душата, живееща само за себе си, възприема това отпечатване като червено и синьо, или до или до диез. Душата е тази, която вече е работила върху мозъка, преди да възприеме. Всяко възприятие е отражение, което възниква, защото душата, преди да възникне възприятието, вече е работила върху тялото.

Тук човек надниква в същността на човешкото същество, която не може да бъде възприета с обикновеното съзнание, която може да бъде разбрана само със съзерцателно съзнание. Защото обикновеното съзнание разкрива само света на сетивното възприятие. Но обикновените мисли, разбира се, са отделни от сетивното възприятие. Сега обаче човек вижда под повърхността на сетивното възприятие; сега човек вижда дейността, която иначе остава несъзнателна. Сега човек вижда как душата влиза във връзка с материята, как духът и материята взаимодействат. Това взаимодействие на духа и материята се представя на наблюдателя по начин, който първоначално е поразителен, може би дори шокиращ; то се представя по следния начин: Докато човешкото същество преживява това, което възприема чрез обикновеното физическо възприятие—

След като е получил наследството си от баща и майка , той живее в нещо, което пониква и пъпкува, нещо, което се разгръща, така да се каже, в процес на естествено развитие, нещо като еволюцията на това, което произтича от някакъв зародиш и се стреми да стане все по-съвършено. Докато човек започва да развива своята психика, тоест, докато душата, като дух, влиза във връзка и взаимодействие с материята, която формира тялото му по описания начин, душата непрекъснато извършва, в представяне, в усещане, във всяко обикновено психическо преживяване, това, което бих нарекъл разпад. Не можем да таим никакво усещане, никакво представяне, без това, което иначе пониква и пъпкува, да бъде преодоляно, потиснато и разпаднато от душата. С това, така да се каже, душата потиска поникващия и пъпкуващ живот на нервите, тя поражда това, което след това се отразява. Нека кажем, може би за да заявим нещо ненужно: Когато душата вижда синьо, тя извършва процес в нервите, който всъщност е процес на разрушение, на разпад. Този процес образува, така да се каже, отразяващата повърхност, която отразява синьото. По този начин *душата* трябва непрекъснато да разтваря и разпада материала, който след това се регенерира или в обикновения сън, или в съня, който винаги присъства, който съпътства и будния живот и където това непрекъснато се възстановява. Но това, което се разкрива на възприемащото съзнание по отношение на връзката на човека с духа и материята, ни показва, че духът се развива, че той разгръща например духовно съзнание за човека, като непрекъснато се бори с материята, като непрекъснато - можем дори да го кажем направо - я унищожава.

По този начин виждаме процес , който иначе остава под прага на съзнанието, процес, с който онези, които са се обръщали към духовната наука в по-старата ѝ форма, със сигурност са били запознати; следователно те са наричали приближаването до портата на духовното познание „приближаване до портата на смъртта“. Виждаме, че това, което наричаме смърт, не е просто единичното събитие, което човек преживява в края на живота си, а по-скоро това, което е непрекъснато активно в човешкото същество, толкова активно, че живото непрекъснато се бори, че смъртта винаги се случва, случва се с малки, постепенни ефекти. И именно защото смъртта действа от раждането, или да кажем зачеването, нататък, но по такъв начин, че нейните ефекти винаги могат да бъдат балансирани, животът и смъртта непрекъснато взаимодействат в човешкото същество. И тъй като физическото, в своето развитие, по този начин се бори от духовното, духовното се развива.

Това е истина, която е изненадваща обаче, когато човек схване пълното ѝ значение. Физическото се развива чрез поникване и пъпкуване; но всичко, което пониква и пъпкува, е подложено и на регресивно развитие, на разпад. Този разпад винаги се проявява – само в ускорения процес на смърт – когато се развива съзнанието, самосъзнанието, накратко, когато трябва да се развие духовността, която материалното винаги трябва да утвърждава. Така съзерцателното съзнание постоянно съзерцава участието на смъртта. А смъртта е самата основа, от която се развива духовният аспект на човешката душа; в това, че душата се изправя срещу живота, тя трябва, за да постигне духа, да бъде активна в живота със смъртта.

След това, когато възприемащото съзнание е направило това вътрешно откритие, то може да напредне, ако вътрешните методи на душата, описани в гореспоменатите книги, бъдат продължени; тогава тя може да достигне точката не само на себепознание в духа по такъв начин, че да види как материалните явления, материалните откровения, всъщност могат да се случат, как смъртта, в известен смисъл, действа в своите частични проявления от час на час, от миг на миг, но душата, вече освободена от тялото, също се учи - и това се крие в прякото развитие на посочените методи - тя се учи да наблюдава душата сякаш с един поглед всичко, което се случва, не в пространството, а във времето: разгръщането на целия живот, как душата работи във физическото тяло между раждането или зачеването и смъртта. Разбира се, не в детайлите - точно както човек не може да предвиди времето за предстоящия ден, но със сигурност може да предвиди, че слънцето ще се появи отново на следващия ден след залез. Тогава душата става толкова свободна, че не само осъзнава, че е независима от физическото тяло, но постепенно се издига до точката, в която осъзнава, че е независима от обикновения физически живот, който се развива между раждането или зачеването и смъртта. Тогава тя осъзнава, че е в състоянието, в което е била, преди да влезе в този физически живот чрез раждането или зачеването. Точно както човешкото същество преодолява пространството във физическия живот, така и душата преодолява времето; тя се научава да наблюдава живота от точка, която лежи преди раждането и зачеването, в която се чувства знаеща; тя се научава да възприема този живот като единство, в известен смисъл, целия живот на фона на това...

, която унищожава живота . Точно както човешките същества, с тяхното възприемащо съзнание, виждат това, което преживяват чрез сетивата си, въз основа на процесите на разпад и разлагане в телата им, както описах, така и сега това възприемащо съзнание, не само дистанцирало се от тялото, но и освободило се от телесния живот, вижда живота сякаш на фона на смъртта. Но тази смърт сега се появява не само с повърхността си, както се появява на външния физически живот, а тази повърхност изглежда прозрачна и зад смъртта се появява духовен живот. Точно както зад разрушителния процес на тялото се появява животът и дейността на душата в тялото, така и духът на вселената, в който човешките същества биват приети, когато преминат през портата на смъртта, се появява зад повърхността на смъртта. Тази смърт е, така да се каже, повърхността. Тази смърт има вътрешност. Чрез смъртта човешките същества виждат живота и дейността на духа във вселената.

Тогава човекът осъзнава, че съществува в духовния свят и знае *как* , след като е преживял този земен живот между раждането и смъртта, преминава през портата на смъртта, как е приет от духовния свят, точно както е приет в душата си от физическото тяло при обикновеното пробуждане. Той знае, че когато този физически живот го напусне, духовният свят се издига зад портата на смъртта. Той знае, че смъртта е повърхностният блясък. Зад смъртта се появява духовният свят; човекът сега осъзнава, че е в него. С това човекът знае и че този живот, който живее в материалния свят, има своята основа, своето значение за целия физически и духовен живот, за цялостния човешки живот. Защото

Човек знае , че това, което преживява във физическия свят, остава в съзнанието му и това съзнание остава с него – точно както мислите остават в паметта на обикновения живот – дори след като е преминал през портата на смъртта. Животът, който е преживял в тялото, продължава да живее в душата му и чрез това размишление върху това, което иначе е преживял в тялото си, той развива подготвителните сили за следващите земни животи. И така човек се научава да разбира това, което може да се нарече повтарящи се земни животи – истина на духовната наука, която ще бъде обсъдена в следващата лекция, където ще се обърне внимание на съдбата на душата и където отправната точка ще бъде взета от това, до което стигнах днес. Искам само да добавя, че по този начин човек в никакъв случай не се научава да гледа на земния живот като лишен от същност или смисъл. Но тъй като това, което трябва да изтърпи, това, което поглъща в този земен живот, трябва да бъде пренесено през портата на смъртта в духовния свят, където то живее като колективна памет, сила в душата му, за да пътува през вечността и да изгражда нови земни животи, човек се учи чрез духовната наука да живее в духовния свят. И докато се учим да живеем в духовния свят, става ясно, че това знание има и друго значение:

Густав Теодор Фехнер добавя още едно наблюдение към това, което е направил за седенето си в Розентал в Лайпциг. Той казва, че веднъж е искал да се разходи със съществото, което е споделяло живота му толкова години – по това време е бил в Засниц на Рюген – до Щубенкамер през прекрасните гори там; но съществото, което е споделяло живота му с него

След като беше вървяла през живота, споделяйки с него радостите и скърбите му, тя се измори толкова много , че вече не можеше да ходи и каза: „Трябва да те оставя да вървиш сам, но със сигурност скоро ще дойде време, когато ще трябва да ходиш много без мен.“ Тогава Фехнер каза: „Ах, може би наистина ще дойде време, когато ще трябва да вървиш без мен. Но нека не мислим за това!“ — И той тръгна през идиличната гора по пътеката от Засниц към Щубенкамер, където слънцето грееше през листните дървета, където всичко беше красиво и великолепно. Там, преди дори да е помислил за това, което наричаше „нощна гледка“, цялата красота на външния, чувствен свят се разкри пред него. Накрая той каза нещо, което може да докосне сърцето толкова дълбоко: „Истината се разкрива и там, в своята красота.“ И човек усеща, че този сетивен свят, в който душата опознава душата, в който душата се приближава до душата, не е предназначен да бъде угасен от тъмния и беззвучен материален свят, в който човек би трябвало да падне, ако всичко, което той преживява като цвят и звук, трябваше да блести като просто блясък от такава вечна нощ; по-скоро човек усеща как този сетивен свят, докато наистина вплита съдбите между хората, ги вплита по такъв начин, че когато този сетивен свят бъде отнет, човек вижда как последните бариери падат, разделящи душата от душата, за да може да се надява: когато физическите обвивки бъдат отхвърлени, душата ще живее в интимно общение с душата. Така научното наблюдение на Фехнер се разширява в предположение, в засилено предположение за съвместността на душите в духовния свят, след като са преминали през портата на смъртта.

Чрез хуманитарните науки, предположението на Фехнер се превръща, може да се каже, в нетърсена сигурност -

Защото духовната наука не трябва да се ръководи от чувства, които въпреки това се очертават като обективна истина. Човешките същества знаят, че съществуват в духовния свят; те знаят, че тази физическа обвивка ги обгръща между раждането и смъртта, за да могат да внесат в духовния свят това, което могат да придобият само в тази обвивка. Те знаят, че животът съществува в този физически свят, че душата е доведена до душа, но че с отхвърлянето на обвивката душата наистина влиза в чисто духовна връзка с душата. Така човешките същества се опознават един друг, с всичко, което ги заобикаля, стоящо в сетивния свят като предварителен етап към духовния свят; те научават необходимостта на физическия свят, но също така научават реалността на духовния свят. И това, което Фехнер е усещал, това, което е предполагал, за което е копнеел, това, на което той и *водещите* умове на научната епоха са се надявали от естествената наука, докато тя се е развивала в духовна наука - това е, което духовната наука е предназначена да изпълни. И затова бихме искали духовната наука да направи истински думите на Фехнер, които обаче не са просто изречени от неговата душа, а от много обнадяващи души, надяващи се на духовно познание:

„Наистина, аз вярвам, че както денят следва нощта, така и нощният възглед за света един ден ще бъде последван от дневен възглед, който вместо да противоречи на естествения възглед за нещата, по-скоро ще го надгражда и ще намери в него основата за ново развитие на нещата. Защото когато тази илюзия, която превръща деня в нощ, изчезне, тогава естествено всичко перверзно, свързано с нея – а от него има много – също трябва да изчезне и светът ще се появи в нов контекст, в нова светлина, от нови положителни перспективи.“

Като хвърли предполагаемия си поглед след това

В разсъждението си за света, за който се надяваме да намерим удовлетворение чрез хуманитарните науки, той говори за това как наистина се чувства в началото, а не в края. И, бих казал, той казва след това, сякаш предвижда и потвърждава хуманитарните науки :

„Сега яснотата е крайната цел по тези въпроси и яснотата също ще бъде крайната цел.“

И яснотата за духовния живот, и по този начин сигурността в духа, е това, което човешката наука се стреми да донесе на човечеството.

СЪДБА И ДУША

Берлин, 17 февруари 1917 г.

Въпросът за природата на човешката съдба, който несъмнено лежи в основата не само на душата, но и на целия живот на всеки индивид, е едновременно такъв, който различните философии, които въпреки това са се борили по най-разнообразни начини с разрешаването на загадките на Вселената, са засегнали само повърхностно. Човек установява, че тези философии се стремят да изследват загадките на природата, загадките на човешката душа, връзката между материалния и духовния свят и самата природа на самия духовен свят, но въпреки това те най-често се спират на този първостепенен въпрос за човешката съдба.

Сред малкото философски мислители, които са се опитали да разгледат въпроса за съдбата, *Шопенхауер се откроява*. Човек може да има каквото си поиска мнение за Шопенхауер, може да се съгласява или не с това, което той е представил като резултати от своя мироглед, но едно нещо не може да му се отрече : че се е опитал да вдъхне живот на философското си мислене, да го оформи по такъв начин, че въпросите, пред които са изправени хората в ежедневието, наистина да намерят решение. И така, именно той не само се е опитал да разсъждава върху съдбата като цяло, но дори е написал интересен трактат за връзката между събития, които на пръв поглед изглеждат случайни в човешкия жизнен път.

Следните събития решително се намесват в този ход на живота. Забележително е обаче, че дори Шопенхауер, който е бил толкова смел по отношение на някои от своите мисли, заявява именно в началото на своя трактат за съдбоносната взаимосвързаност на човешкия живот, че мненията, които изразява, не бива да се приемат твърде сериозно, а по-скоро да се разглеждат като просто мнения, защото, за разлика от другите му философски изказвания, той не е напълно сигурен в собственото си мислене по тези въпроси на съдбата. И може да се каже, че самият начин, по който такъв мислител, прониквайки в живота, поставя и се опитва да разреши въпроси на съдбата, показва, че само един вид изследване може истински да подходи към тези въпроси, което се издига - както обясних тук онзи ден - от обикновеното съзнание на ежедневието и обикновената наука до това, което тогава се наричаше съзерцателно съзнание. Позволих си да кажа, че това се отнася до обикновеното съзнание по същия начин, както обикновеното съзнание се отнася до съзнанието, изпълнено със сънища, и че човек може да се събуди от обикновеното съзнание до възприемащо съзнание, точно както се събужда от сънливо съзнание до обикновеното съзнание, чрез което се привежда в съответствие с нещата от сетивния, материален свят около него. Всеки, който наистина се опита да се докосне до дълбоките въпроси, отнасящи се до същността на човешката съдба, усеща, че тази същност може да бъде схваната от човешкото разбиране само когато самото това разбиране – както беше характеризирано онзи ден – е способно да се издигне от света на материалните процеси до непосредственото духовно преживяване.

Интересно е как Шопенхауер използва сънищата, за да помогне

По свой особен начин той призовава за разбиране на въпроса за съдбата. Той казва: В света на сънищата, който изглежда хаотичен, менталните образи следват един след друг, което може да разкрие определени противоречия, точно както животът ги разкрива, само че животът ги приближава до индивида по-интензивно, по-мощно. Тогава обаче разрешаването на противоречията на сънищата се разкрива, така да се каже, в будното съзнание, когато тези противоречия се съберат. И тук Шопенхауер обръща особено внимание на много добре познатия тип свят на сънищата, така наречения изпитен сън, в който човек преживява всички ужаси в съня, които могат да го обземат, когато види, че е разпитван за това или онова, и след това не може да издържи изпита, не може да отговори. Друг човек се появява в съня и след това дава отговора. Шопенхауер специално обръща внимание на този сън. Той казва: Така, в съня, егото на човека се е поставило под въпрос. Но със сигурност е естествено, че този, който се е явил на сънуващия като познаващ, е самият той, сънуващият; следователно той е бил способен сам да даде тези отговори. И когато човекът се събуди, твърди Шопенхауер, той вижда, че и знаещият, и незнаещият са самият той; цялото се обединява в единството на личността. Будното съзнание показва, че това, което е било разделено в съня, е едно цяло. Именно по начина, по който Шопенхауер следва този пример, става толкова ясно как, като просто мислещ философ, а не съзерцателен, той наистина може да стигне до определени наблюдения за живота на душата, но не и до довеждането на тези наблюдения до действителни заключения. Нека вземем този пример и се опитаме

ще се позовам именно на този пример от света на сънищата от гледна точка на възприемането на съзнанието.

Загадката на съдбата принадлежи именно към онези загадки на живота, които се противопоставят на ежедневно мислене, развило се във връзка с външния, материален свят; загадки, с които това мислене не може да има смисъл. По същество, за този вид мислене, ходът на човешката съдба се явява повече или по-малко като сбор от случайни събития. И дори ако се появят необходимости и вътрешни връзки, остава фактът, че в обикновеното съзнание човек никога не може да бъде сигурен дали това, което възприема като планирано единство в съдбата си, в цялата си житейска съдба, се основава на обективна, вътрешна връзка на реалността, или просто е проектирано в целия ход на живота от въображението като идея за план.

Сега, човек не може да се доближи до сферата на човешкия живот, в която съдбата се явява в истинската си форма, така че нейният живот и действие да могат да бъдат разбрани, освен ако не проследи по-отблизо живота на душата, както тя трябва да се развие, когато се издигне от обикновеното, ежедневно съзнание на будността до възприемащото съзнание. Тогава обаче става ясно, че с този ход на вътрешния душевен живот на човешкото същество, човек едновременно се доближава до дълбоко проницателния въпрос за съдбата. Вече посочих онзи ден, че отправната точка на духовното изследване трябва да бъде вътрешният опит на мисленето. Но изрично подчертах, че това мислене не само трябва да се задълбочи чрез сетивното възприятие, но че то трябва наистина да се задълбочи, като човек се отдръпне от собственото си...

Когнитивният акт трябва да бъде обмислен , но след това, в процеса на съзерцанието му, той трябва да бъде вътрешно укрепен и развит. Използвах образа на мисленето, както обикновено се практикува в живота, разглеждано като корен, от който чрез духовни упражнения се изтласкват стволът и листата на цялото духовно растение на познанието. Посочих, че тези духовни упражнения, които са чисто вътрешни процеси на душата, които човек трябва да предприеме, не са произволни, а по-скоро представляват методична, систематична вътрешна работа на душата, която по никакъв начин не е по-ниска по отношение на вътрешна систематичност от онази научна работа, която се отнася до външния свят. Само естественият учен работи в лабораторията с външни инструменти. Духовният изследовател работи с това, което душата му преживява, не го оставя такова, каквото е преживяно в обикновения живот, а го обработва, трансформира и развива до онази точка, която характеризирах, като казах: Ако мисленето е развито по този начин, тогава човек стига до издигане на духовния си живот от живота на материята, от телесните процеси. Чрез развитието и вътрешната обработка на мисленето си, човекът стига до конфронтация със себе си – доколкото принадлежи към света на материалните процеси – по същия начин, както човек се изправя пред сетивните неща в обикновения живот. Така той става обект за себе си като сетивно същество, докато в известен смисъл навлиза в истинското духовно същество, което иначе винаги пребивава в човека, но което е извлечено от телесния живот чрез подобни духовни упражнения. Тези вътрешни духовни дела не могат да бъдат описани подробно тук. Те са представени изчерпателно в „Как да постигнем познание за Висшия Ум“.

„Светове? “ и „Окултна наука“ и в други книги, които ще намерите изброени там. Важният момент, който е от значение за нашия въпрос днес, е следният: за да се проникне в духовния свят, който се намира зад физическо-сетивния свят, този вид лично мислене, практикувано във външния материален свят – мисленето, научено чрез сравняване на нещата във външния материален свят, чрез изследване на техните връзки и т.н. – е недостатъчно. Това мислене – както става очевидно за възприемащото съзнание – е твърде пряко свързано с психическо-физическото човешко същество, за да може да проникне в истинския духовен свят. Човешките същества, бидейки мислители в обикновения живот, използват това мислене изключително в приложение към сетивния свят. Това мислене, доколкото се придържа към тяхната субективност, към тяхната личност, за употреба в сетивния свят, не излиза от сетивния свят, в който човешките същества съществуват, и не може да проникне в духовния свят. Много умствени упражнения трябва да се предприемат, за да се постигне това, което се обсъжда, но бих искал да подчертая едно характерно: Става въпрос за отделяне на мисленето, в известен смисъл, от неговата обикновена природа, от неговите обикновени условия. Когато човек схване една мисъл, тя първоначално не е нищо друго освен това, което е свързано с физическо-сетивния свят. И колкото и да се старае, ако остане само с умствената работа, която се развива в обикновения живот, мисленето е твърде слабо, твърде безсилно, твърде недостатъчно енергично, за да навлезе в духовния свят. В известен смисъл човек трябва първо да отдели мисленето от обикновения живот, за да може след това, с неговата индивидуалност, да навлезе в откъснатото царство на мисълта –

може да се промъкне вътре и по този начин да се издърпа от тялото.

Как тогава човек може да отдели мисленето си, така да се каже, от обичайната му природа? Това може да се постигне чрез размисъл върху определени мисли – няма значение какви са те, за предпочитане ярки мисли, които лесно се схващат, мисли, за които човек е сигурен, че наистина ги формира в момента, в който ги има, така че те да не могат да бъдат просто спомени от преживявания – в енергийна медитация, в енергийна концентрация. Такова упражнение, разбира се, трябва да се изпълнява често. Но чрез повтаряне на такива упражнения, чрез многократно връщане към един и същ комплекс от мисли, човек отделя този комплекс от мисли от сферата на обикновения живот, предава го на света и му позволява да съществува самостоятелно. Ако днес имам определен комплекс от мисли, потопя се изцяло в него и след това се отвърна от него, преследвайки обикновения живот, той не е напълно унищожен; той продължава да съществува и след известно време може да бъде извлечен и върнат в съзнанието ми. Животът, който той продължава да живее, той живее, в известен смисъл, без моята личност, която е пряко свързана с физическия живот. Мисленето е отдадено на духовния свят. На мисълта е било позволено да се влее в духовния живот и тя отново е извлечена от него. Ако човек има необходимото търпение и постоянство, може, след относително дълго време – може да са дни, седмици, месеци или години – да срещне отново мисъл, която по този начин е била отделена от сферата на субективния живот, предадена на непознатите механизми на света, така че да съществува без нас.

То оттича . Когато човек осъзнае в какво се е превърнало без намесата на душата ни, обвързана с физическото тяло, той постепенно преминава през онези значими преживявания в тази среща с мисълта , които му носят вътрешна увереност, че живее в живота на мисълта като в духовен свят. Че сега човек се предава на живота на мисълта, който по този начин първоначално се е отделил от нас, че се освобождава с отделения живот на мисълта от материално-телесните процеси – среща на един комплекс от мисли с други комплекси от мисли, която често може да се случи след години, с онези факти, които съществуват между мислите – това са най-важните вътрешни преживявания за следващия етап на духовното познание.

Това ни позволява да навлезем в нова сфера на живота, която ни се струва сякаш, както във физическия живот очите са отпечатани върху тялото за физическо възприятие, душата е била отпечатана с „духовни очи“ – да използваме изрази на Гьоте – които сега виждат нов свят около себе си. Човешките същества наистина се пробуждат от обикновеното си съзнание за един нов свят. Точно както обикновено ни заобикаля цветният, резониращ и топъл свят, така и сега е около нас ефирно-духовен свят. Но като се запознаем с този духовен свят в неговите многообразни проявления, ние също така опознаваме нещо за себе си, което всъщност не можем да познаем по никакъв друг начин, освен чрез описаните пътища. Ние опознаваме това, което си позволих да нарека формиращо-силово тяло на човешките същества в есе, което наскоро се появи в тримесечното списание „Das Reich“. Това формиращо-силово тяло присъства в човешките същества, точно както физическото тяло.

Човешкото тяло. Точно както това физическо човешко тяло се разгръща чрез физически и химични процеси в живота си , така и човешкото същество, прониквайки в това физическо човешко тяло, носи в себе си това тяло на формираща сила в живота между раждането и смъртта. Наричам го така, защото когато го съзерцаваме, когато наистина проникнем отвъд чисто материалните процеси, осъзнаваме, че точно както физическите и химичните сили предизвикват процесите на физическото тяло, човешкото същество е движено между раждането и смъртта от силите на това тяло на формираща сила, които трябва да присъстват, за да се случи растежът, за да продължи развитието, за да може човешкото същество да бъде носено от ден на ден, от година на година, докато текат между раждането и смъртта.

обаче трябва да придобие различни неща, ако не иска да се спъне в тези области. Защото това, което се казва за духовното изследване, всъщност не са фантазии, а реалности, като най-суровите реалности на външния физически свят, всъщност, по-интензивни реалности. Но, напълно противно на света на обикновеното съзнание, първо, е фактът , че като правило човек едва ли е толкова честен и верен на себе си, колкото трябва да бъде, ако иска да постигне истински напредък в тези въпроси. И второ, начинът на виждане, на възприемане, е съвсем различен, когато човек проникне отвъд света на чисто сетивното възприятие и мисленето единствено за сетивния свят към това съзерцателно, мислещо преживяване; защото това вече не е просто мислене, а мислещо преживяване. Човек трябва да стигне до различен начин на отношение към себе си в душата, за да постигне напредък. Човек трябва в известен смисъл да бъде в позиция...

Да дойдеш, да схванеш момента – така бих го нарекъл. В обикновеното съзнание имаме време да оставим мисълта да се задържи в нашето осъзнаване, когато искаме да схванем това или онова. Но когато напреднем в сферата на интелектуалния опит, в опита на интуитивното мислене, трябва да станем способни да схванем в самия момент това, което блести, което се разкрива от духовния свят – тоест, първоначално от този свят на формиращите сили. Бих казал, че този начин на възприятие, който иначе наричаме начин на възприятие на рефлекторните действия, трябва по одухотворяващ начин да обхване душевния ни живот. Не е нужно съзнателно да схващаме мисълта дълго, когато например муха иска да влети в окото ни; просто бързо затваряме очи. Точно както имаме умственото присъствие, за да изберем правилното нещо в момента, така и ние трябва вътрешно да схванем, с душите си, в самия момент, това, което изригва от духовния свят и може да бъде внесено в личните ни мисли само като бъде схванато силно, но схванато в момента. Тази практика на умствено присъствие за разбиране е сред най-важните умения, които духовният изследовател трябва да придобие. Ако не я придобие, може да се случи нещата, които наблюдава – както се случва с много хора, които експериментират в тази област – вече да са изчезнали в момента, в който ги осъзнае, така че да са сякаш никога не са били там.

Така човекът за първи път стига до познанието за своето формиращо тяло, без което физическото тяло би било труп във всеки един момент, точно както то става труп, когато това формиращо тяло го напусне, тоест, когато човек премине през портата на смъртта. Но за да...

в истинския духовен свят, в това, което бих нарекъл независим духовен свят – защото духовният свят на формиращите сили е свързан с физическото тяло, оставайки с него между раждането и смъртта – човек трябва да продължи да преследва онова душевно развитие, онова духовно самообразование, за което говорих. И тук е от решаващо значение да се въведе нещо съвсем специално за вътрешното сплитане на мислите и идеите, *което* човек вече е направил до известна степен независим в първия етап на практиката, който току-що описах.

Ако трябва да се характеризира това, което сега трябва да се въведе в интуитивно преживяваното мислене, то би могло да се характеризира по следния начин: В обикновеното мислене, което използваме в ежедневието и в обикновената наука, ние преминаваме от една мисъл към друга, така че се оставяме да бъдем управлявани от логиката, от връзката между мислите. Ние по същество се опитваме да стигнем до правилно мислене чрез вътрешна логика. Това не е достатъчно за интелектуалното познание. Простото, логично свързване на една мисъл с друга и проверката дали едната мисъл е в логическо противоречие или съгласие с другата не е достатъчно за интуитивното съзнание. По-скоро трябва да се случи нещо, което може да се сравни с живота, който иначе водим във външния свят в най-разнообразни сфери. Това лесно може да се характеризира в моралната сфера. Как се държим като човешки същества в моралната сфера? Там може да се изкушим първо да си представим това или онова действие в съзнанието си; но ние няма да извършим всяко действие, което можем да си представим, което е подтикнато от това или онова желание или страст, а по-скоро *от...*

Когато възнамеряваме действие или сме го довели не до степен на намерение, а само до степен на въображение, ние си казваме: това действие ще бъде извършено или няма да бъде извършено. Трябва да се борим срещу силите на нашия умствен живот, които ни изкушават да извършим това действие. Като морални същества, ние сме въвлечени в живот на борба. Вътрешният и външният живот могат да ни дадат намерения за най-разнообразни действия: ние не ги изпълняваме всички. Знаем, че са ни позволени, но не бива да си позволяваме да ги извършваме. Ние не просто стоим в логическо съгласие или противоречие, а стоим във връзка с реалността и не си позволяваме едно действие в контраст с друго, което трябва да бъде извършено.

Тази реална връзка на действията, която се различава значително от чисто логическата връзка, може да се сравни с това, до което мисленето трябва да се издигне сега. Духовният изследовател трябва да стигне до това, като се занимава с определени мисли, които могат да бъдат подходящи за обяснение на света по един или друг начин, и може би като се занимава с други мисли, които осветяват определени неща от една или друга гледна точка. Тогава обаче индивидът не трябва да търси просто логика в мислите си, а по-скоро мислите трябва да оживеят в душата по такъв начин, че една мисъл не само логически да противоречи на друга, но и да я унищожи. Този вътрешен живот, който има външен образ в моралния императив или повелителност, възниква. Определени мисли са взаимно изключващи се, те се сблъскват една с друга; в живота на мислите, в който човек е активно замесен, се случва жизнено взаимодействие на мислите. Именно това, в неговата цялост, е смисълът.

изключителна важност е, докато човек напредва в живота на душата, както е описано, да достигне до етап на интелектуално съзерцание, където мислите се сливат с вътрешния живот и по този начин се разкриват в своето разнообразие, но по такъв начин, че сякаш едната поглъща и консумира другата, като от всеки индивид излиза жизнен живот. Ще дам пример, като се върна към Шопенхауер. Шопенхауер остава просто мислител; той не се издига до съзерцателно съзнание и ние, разбира се, знаем, че Шопенхауер е обвинител на живота. Всъщност, той е направил следното, сякаш мотото за живота си: „Животът е проблемно нещо. Реших да се справя с него, като размишлявам върху живота.“ И повечето от слушателите със сигурност ще знаят колко остро Шопенхауер е отправял обвинения срещу самия живот. Ето тогава един особено показателен пасаж. Той казва: Животът всъщност не би могъл да бъде теоретичен въпрос, ако не беше практически безполезен. Защото, ако животът, такъв какъвто е практически изправен пред нас, би предложил своята стойност директно, интелектът нямаше да има какво друго да прави; не би му хрумвало да търси гатанки по никакъв начин; не би се удивлявало на живота и не би имало възможност да изследва неговите загадки и дълбоки причини; не би могло дори да бъде изпълнено с определени съмнения; не би могло да пита за цел, тъй като целта би се изправила директно срещу него. – Може със сигурност да се каже: За някой, който разглежда живота в неговата многостранна природа, тази мисъл, която Шопенхауер представя, ще изглежда едностранчива. Но за Шопенхауер това е именно такава мисъл, в която той е напълно затворен, в която живее. Който разглежда многостранната природа

живота в най-истинския му смисъл, ще каже: Е, както душата на Шопенхауер е водена от честни, искрени мисли да гледа на живота по такъв начин, че тази мисъл да възникне пред душата му, така и друга мисъл може да възникне пред човешката душа, която, бих казал, гледа на живота по точно обратния начин. Например, може да се каже: Ако животът беше такъв, че да нямаше какво да се иска, тогава той не би дал на интелекта никаква възможност да се развива. Човешките същества биха били осъдени да бъдат бездействащи в себе си, да преминават през живота сякаш с парализиран интелект. Защото животът би им представил, на сребърен поднос, точно това, което е. Такъв живот би бил безсмислен, защото би убил човека вътрешно. — Така ясно виждате мисълта, противоречаща на миросгледа на Шопенхауер. Ако беше невъзможно някой да мисли за живота, тогава животът би трябвало да бъде безсмислен; Ако целта на живота се изправи директно пред човека, всяко усилие би трябвало да престане и човешкият живот би бил безсмислен.

Със същата вътрешна сила, чрез същата вътрешна отдаденост на душата към реалността, човек може да стигне до мисъл, която е противоположна на тази на Шопенхауер. Такива мисли, които осветяват живота по най-разнообразни начини — и всички такива мисли са оправдани в известен смисъл, точно както различните снимки на къща или дърво се получават различно и всички са фундаментално валидни, но къщата или дървото се разкриват само чрез комбиниране на всички отделни снимки — изправят човека, занимаващ се с духовни упражнения, пред изследовател на ума от всички страни. Но те влизат в описаното по-горе взаимодействие; едното

Една мисъл частично или напълно унищожава друга. И човек се предава с душата си на този вътрешен живот, живот, който не може да има иначе в тази вътрешна интимност на душата, освен ако не се е подготвил, като не противопоставя настоящата мисъл на миналата, както описах, а по-скоро като противопоставя настоящата мисъл на настоящата мисъл, като позволява на мислите да разгърнат живота си във връзка една с друга и като се предава на това разгръщане на себе си. И като се предава на тази интелектуална борба и интелектуалната хармония – защото това е и двете едновременно – човек става още по-интензивно свободен от обикновения живот във физическото тяло.

И сега човек навлиза в един независим духовен свят, който, за разлика от света, в който пребивават формиращите сили, не е обвързан с човешкото физическо тяло, а е напълно независим от него. И сега човек се научава да разпознава едно явление от обикновения живот, което е значимо, но което може да бъде истински наблюдавано само от току-що описаната перспектива, така че наблюдението да доведе до резултати: това е светът на съня.

Когато човек заспи, обичайният му ежедневен живот спира; когато се събуди, той започва отново. За възприемащото съзнание става очевидно, че от заспиването до събуждането човекът съществува в независима духовна същност извън физическото си тяло. Съзнанието му обаче в обикновения живот е толкова слабо, че бидейки толкова независимо извън физическото тяло, той не може да възприеме тялото, в което сега пребивава, нито духовната среда, в която то живее.

може да поеме. Защото обикновеното съзнание е обучено да възприема външни физически обекти само чрез инструмента на физическото тяло; то не е достатъчно укрепено, за да открие в самия дух онази вътрешна съпротива, която след това отразява тези духовни преживявания обратно към него. Това укрепване обаче се е случило за душата чрез упражненията, които описах по-подробно в моите книги, и по този начин човек може да разбере какво всъщност е това, в което се намира извън тялото си от заспиването до събуждането. Това вече няма да е празният свят, който иначе преминава през ума му от заспиването до събуждането, а по-скоро изпълнен свят, който е истински преживян и възприеман чрез възприемащото съзнание. Човекът сега е не само по отношение на себе си като свое тяло на формиращата сила, но сега е наистина в такова състояние, че вижда своята психика, това, което не само го прониква, водещо до неговия растеж, но го прониква толкова дълбоко, че, както описах онзи ден, то работи върху това физическо тяло, а също и върху тялото на формиращата сила, за да предизвика всички психически преживявания, които се преживяват с помощта на физическото и тялото на формиращата сила. Но човекът вече знае и какво действа по този начин във физическото тяло и в тялото на формиращата сила като независима духовна същност, която е вкоренена в духовния свят и живее в него самата, и която трябва ритмично да се редува между потапяне във физическото тяло и самостоятелен живот в духовния свят между заспиване и събуждане. Като е способен да предложи на своето възприемащо съзнание, чрез етапа на познание, който описах, това, което може да бъде преживяно извън тялото, човек преживява психическо-духовното. Но той също така се учи да разпознава това, което той...

Несъзнателният ум преминава през процес между заспиването и събуждането. Това несъзнателно преживяване обхваща чисто духовни преживявания, които индивидът изпитва, докато тялото преминава през своите чисто органични, физически процеси, чрез които то в известен смисъл поправя това, което душата консумира по време на ежедневиия си живот на работа и познание. Това са духовни процеси, които душата преживява, и тези духовни процеси достигат до съзнанието само когато съзнанието се е пробудило достатъчно. Но може да се случи в сънуващото съзнание – и се случва във всеки сън – че това, което се преживява в чисто духовния свят между заспиването и събуждането, се отразява надолу във физическото и формиращото тяло. В момента на недостатъчен сън, на събуждането, то се отразява обратно във физическото тяло и след това, подобно на образите от сънищата, се появява пред душата в отражение чрез формиращото тяло. В известен смисъл това е чисто духовният живот, който иначе остава несъзнателен за обикновеното съзнание, когато човек сънува, трансформиран в интензивната фантазия на сънищата. Това, което представят образите от сънищата, не е самата реалност, а по-скоро образи, които променят истинската духовна реалност; те обаче са причинени от действието на духовната реалност върху физическото тяло и формиращото тяло. По този начин, развивайки възприемащо съзнание, човек може също така силно да погледне назад към това, което иначе се случва по време на сън. И от тази гледна точка се стига до съвсем различно и вече наистина автентично обяснение на това, което Шопенхауер може да представи само като наблюдение, но без да стига до заключение.

Нека отново разгледаме от тази гледна точка така наречената стая за прегледи, където човекът

Азът се разделя на две части, едната от които може да даде отговор, другата не. Шопенхауер стига само до абстрактното обяснение: Когато човек се събуди, той осъзнава, че тези две личности от съня са едно. Те достигат до онова абстрактно единство, което всички абстрактни мислители намират за толкова привлекателно. Но този, който със съзерцателно съзнание проникне в целия процес, се научава да разпознава, че това, което се съзерцава, е психическо-духовното същество, което придружава човека от раждането до смъртта, тоест независимият духовен живот, който се съзерцава, който само подсъзнателно или несъзнателно е в основата на съня, а също и на съня. И така се оказва, че когато човек вижда себе си пред себе си като невежия, който не може да отговори на въпросите, той съзерцава себе си на етап от живота, когато все още не е бил в състояние да даде отговори. И тогава той гледа себе си в другия човек, който може да даде отговора, в по-късен момент от живота си, когато той вече може да даде отговора. Той има тези два момента в живота си пред себе си: един, когато все още не е можел да даде отговора, и след това един, когато може. Затова той се поглежда два пъти.

Виждате ли, ние ясно разбрахме това, до което Шопенхауер, бидейки несъзерцателен философ, не можа да стигне. Той не знаеше до каква степен човешкото его е разделено на по-младото аз, което все още не може да отговори, и по-старото аз, което вече може да отговори. И защо се случва това разделяне? То се случва, защото дълбоко в подсъзнанието на душата живее това, за което можем да кажем: човекът е поставен в непрекъснатата борба, в непрекъснатата борба. Именно чрез вътрешна борба човекът...

То е дошло от състояние на невежество, което не е можело да даде отговори, до състояние на знание, което е можело да отговори на въпроси. Във външния живот тази борба се развива по такъв начин, че ѝ се обръща малко внимание. Сякаш ѝ се позволява да се изплъзне от ежедневно осъзнаване. Но в дълбините на душата тази борба представлява сбор от сили. Човек е трябвало да работи вътрешно и подсъзнателно, за да премине от невежество към знание. Тази борба, която иначе остава под прага на съзнанието, живее в душата. Защото в душата наистина има много повече от това, което обикновено осъзнава. И когато душата отклони вниманието си от външния свят, към който иначе е обвързана, това се изправя срещу нея; но сега тя няма възможност, чрез обикновеното съзнание, да го схване в неговата истина. Защото не е свикнала да възприема тази борба . Както казах, тя не ѝ обръща внимание в обикновеното съзнание. По този начин, това вътрешно съзнание наистина се появява в душата по време на сън и сънища, но се проявява чрез показване на два образа: незнаещия и знаещия човек, между които се крие и е активна борбата. Ако Шопенхауер беше стигнал до конкретното, възприемащо съзнание , щеше да трябва да схване този интересен факт за съня по време на изпита . Тогава той щеше да трябва да признае и че в този свят на сънищата е вплетено нещо, което пулсира в сърцевината на душата през целия живот и е свързано с дълбока вътрешна борба и стремеж в душата. Това не се проявява във външния свят . Човек би бил объркан, ако постоянно има тази борба пред психическите си очи. Той трябва да се постави във външния свят, трябва да намери своето място в него.

Външният свят. Но много неща се случват в душата му, докато той по този начин намира своето място в света. Докато се трансформира от невежо същество, неспособно да отговаря, в знаещо същество, способно да отговаря на въпроси, много неща се случват в душата му. И това е тъкане и живеене, докато човекът е обърнат далеч от външната реалност. Така това, което човекът сега преживява външно в реалния живот, това, в което се превръща за света на труда, за света на другите хора, за света, в който е предназначен да бъде полезен и ценен, се разкрива в известен смисъл от мистериозните процеси на борба, протичащи във вътрешния му живот.

Е, както казах онзи ден: Сравнително, а не с някаква подвеждаща аскетична конотация, това, което се разпростира в сетивния свят, се явява и на онзи, който разбира живота като сбор от образи. Точно както сънищата са копие на външния физически живот, така и този външен физически живот е копие на духовен живот, към който човек се пробужда чрез възприемащо съзнание, в което се потапя.

В различните си писания съм наричал първата гледна точка на духовното познание, чрез която човек стига до възприемане на тялото на образната сила в себе си, имагинативно познание. Моля ви да не се обиждате от този израз. Много е лесно да се обидите, защото човек обикновено мисли за това, което е общоприето да се разбира под него в ежедневието. Но няма нужда да се обиждате; това просто означава това, което е било характеризирано. Това имагинативно познание се представя в образи, но в образи, които не са просто плод на въображението, а по-скоро сочат към реалност.

Но този вид мислене, което се представя на душата по такъв начин, че е сравнимо с външния, постоянно променящ се морален живот, аз нарекох в моите писания вдъхновено знание, защото там пред душата се появява независима духовна сфера, в която душата сега живее. Концепцията за вдъхновението – от която човек трябва само да държи настрана всяко суеверие – е напълно приложима към онова вътрешно възприятие за духовен свят, което сега се случва, когато душата се е издигнала до такова знание. Чрез вдъхновеното знание тя разбира не само значението на сънуването и съня за обикновения живот, но сега наистина разбира независимия духовен живот, така че да може да формира представи за духовния живот, който се разгръща извън живота между раждането и смъртта. Душата включва независимия духовен свят в своите представи за онзи живот, в който е живяла, преди да слезе във физическия свят чрез раждане или зачеване. Душата започва да формира представи за това как животът оттича, когато е преминала през портата на смъртта. Човешките същества – както вече намерих онзи ден и както ще бъде тема на по-нататъшни лекции – преживяват повтарящи се земни животи и по този начин преживяват и период от време, който тече между смъртта и новото раждане. През това време, което трае значително по-дълго от живота между раждането и смъртта, душата живее в чисто духовен свят; но в този свят тя притежава силите, с които се пронизва, сили, които я обграждат по същия начин, както силите на физическия свят го обграждат тук. От този свят тя черпи силите, с които се пронизва и които пренася в това, което получава чрез наследство от баща и майка, дядо и баба и т.н.

по-далеч от света на физическата материя. Но като погледне в този свят, човек вижда фундаменталните сили, бих казал, водещите сили на вътрешната си съдба. Защото това, което ние, предразположени отвътре в душите си, оживяваме, така че да бъдем по определен начин и по този начин да преживяваме това или онова, това е, което оформя вътрешната ни съдба. Това не се развива просто чрез образование, което, разбира се, извлича неща от човешката индивидуалност, а може да извлече само това, което се крие в нея; то не се развива просто чрез външния физически живот в човека. Човек внася това в своето същество чрез зачеването или раждането, от времето преди раждането, от живота в духовния свят, където възприемащото съзнание го съзира. И така виждаме причините за вътрешната съдба на човека, за която се формират силите между смъртта и новото раждане. Там виждаме всичко, което определя нашата съдба отвътре в душата. Ако сме предразположени към дълбоко съзерцание, животът може да ни бъде труден в определени ситуации. Тази предразположеност към съзерцание обаче ние носим със себе си от живота, преминал между последния ни земен живот и това раждане. Живеейки този живот, ние преплитаме физическата материалност, дадена ни чрез зачеването или раждането, с всички сили, които оформят живота ни отвътре.

Към това се добавя и онова, което отвън оформя живота според съдбата. Защото цялостната съдба на човек произтича от начина, по който ние самите проектираме енергиите си към външния свят: дали проектираме тези енергии тъпо към него или само

чрез тъпи сили или дали енергично насочваме енергията си към външния свят и по този начин оформяме живота си по различен начин, съдбата се оформя по сто различни начина, формирайки се отвътре; и в това, което представляват външните удари на съдбата, състоящи се от страдание и радост, удоволствие и болка, се крие другата част от съдбата, която се преплита с това, което идва отвътре, за да формира целия ход на съдбата. Можем да разберем какво изплита съдбата отвън само ако получим достъп, чрез възприемащо съзнание, до духовния свят.

трябва да се добави трети елемент. За да се изследва това, двете форми на познание са недостатъчни. Трябва да се добави интуитивно познание. Не използвам *тази* дума сега в неясно символичен смисъл, а по-скоро в смисъла, в който искам да я характеризирам. Описах два етапа на напредък в духовното познание. Първият етап се постига чрез мислене, преживяващо себе си самостоятелно в мисли, и в известен смисъл, преживяване на това, което се крие между мислите, когато те са оставени сами на себе си. Тогава мислите влизат във вътрешно взаимодействие; мислите стават вътрешна съдба и чрез това започваме да разбираме съдбата, присъща на духовния свят . Сега може да настъпи по-нататъшно развитие, когато човек преживее всички вътрешни изпитания на душата, които претърпява, когато преживява това, което описах като тези два етапа на живо познание по истински вътрешен, честен начин. Защото големи са изкушенията, които съблазняват хората в тази област да бъдат нечестни със себе си, да се заблуждават, мислейки, че наистина преживяват това или онова. Но

чрез логическо или диалектическо доказателство как човек стига до реалността. Току-що описаната искреност и правдивост към себе си трябва да присъстват. В противен случай може да се каже само: човек преживява реалността чрез пряк опит; нищо не може да се докаже там. Точно както не може да се докаже на някой, който иска да го отрече, че съществува кит, точно както съществуването на кит може да се докаже само чрез опит, така и съществуването на духовни преживявания може да се докаже само чрез възприемане на съзнанието. Чрез възприемане на съзнанието човек може да бъде толкова ясен, че има работа с духовна реалност, а не с плод на въображението, точно както може да се разбере в сетивния свят дали пред очите му е животно от папие-маше или живо животно. Точно както човек не е нужно да го доказва там, а е убеден чрез пряк опит, така и човек е убеден в духовната реалност чрез вътрешен опит.

Но след това, ако човек продължава напред и напред, ако наистина преследва гореспоменатите упражнения с вътрешно търпение и постоянство, той стига до точка, в която от определен момент нататък това преживяно разбиране само по себе си се превръща в съдба, в съдбовно събитие. Тук човек трябва наистина да бъде честен и ясен относно това колко малко обикновеното, често толкова теоретично, чисто логическо разбиране всъщност е съдбовно преживяване за повечето хора. Колко малко! Човек разбира, защото има копнеж за него; но това разбиране се носи като нещо, което върви редом с живота. Но ако човек, като духовен изследовател, продължи както описах, тогава ще дойде момент - може да дойде рано или късно, ще дойде - когато

Самият акт на познание се превръща в съдба, където човек е толкова вътрешно укрепен от духа, че пребивава чрез самия дух в духовната вселена, където това се превръща в такова вътрешно събитие, че въпреки цялата си вътрешна искреност и правдивост, се превръща в най-важното събитие. Може да се каже: това означава нещо много дълбоко въздействащо в живота. Като човешки същества, ние със сигурност преживяваме – всички вие знаете това – дълбоки преживявания на съдбата, които често насочват цялото ни съществуване в различна посока, преживявания, които дълбоко развълнуват душата, преживявания на най-възвишена радост, преживявания на най-дълбока трагедия. Но ако истинското духовно познание трябва да бъде постигнато като стремеж, може и трябва да е възможно самото познание да се доближи до нас по такъв начин, че да се превърне в преживяване на съдбата: такова преживяване на съдбата, в сравнение с което всички други преживявания на съдбата, колкото и значими да са те, бледнеят. Най-големият повратен момент, най-дълбокото въздействие на живота, може и трябва да дойде за истински духовно възприемащия индивид по такъв начин, че от определен момент нататък той да знае, че е толкова напълно осъзнат в духа си, че това съдбовно преживяване засенчва всички други съдбовно преживявания. И тонът, който се излъчва от това съдбоносно преживяване, резонира толкова дълбоко в душата, че човек сега разбира къде действат силите в духовния свят, сили, които – на пръв поглед случайни за мнозина – се събират и проникват в хода на живота по такъв начин, че не само в това, което се оформя отвътре, има план и съгласуваност, но и тези събития във външния свят са или взаимосвързани, или се доближават до нас по такъв начин, че те от своя страна формират основата за връзки, които след това се разгръщат в следващия земен живот. Защото духовното разбиране зависи до голяма степен от способността да се преживее истински това, което

се очертава като негов ефект.

Чрез преживяването на подобно събитие – както го описах сега като съдбоносно преживяване на разпознаване, а преди това като преживяване *на познаване на съзнанието* – не просто чрез наблюдението му, но и чрез преживяването на неговите ефекти върху душата и по този начин чрез трансформирането ѝ, душата става възприемаща душа. Сега тя постига способността не само да гледа в живота, който тече между смъртта и новото раждане, но и да формира представи за сили, произхождащи от предишни земни животи. Тези сили, които си проправят път от предишни земни животи, се възраждат в този земен живот и се преплитат с това, което влиза в живота ни като нещо ново; те се обединяват, за да образуват цялостна съдба, която черпи сили отвън и която от своя страна формира основата за следващите земни животи. И по този начин това, което идва отвътре, се представя като следствие от живота, който се разгръща между смъртта и новото раждане. За разлика от това, това, което идва отвън, се проявява по такъв начин, че основите, положени в предишни земни животи, имат ефект.

осъзнавам колко много днешното съзнание, което правилно се е развило от научния мироглед, се съпротивлява на такива идеи, каквито сега са представени относно външната и вътрешната съдба. Ще отнеме много време, бих казал, преди да може да се изясни, чрез постоянно повторение, на онези, които вярват, че трябва да се противопоставят на този духовно-научен възглед от научно убеждение, че това духовно-научно убеждение е в пълна хармония с всичко, което естествената наука е извадила толкова възхитително на повърхността на човешкото съществуване днес.

е изведено наяве от един вид мислене. Тези, които се противопоставят на духовната наука от гледна точка на твърдо установен естественонаучен мироглед, винаги могат да се окажат, че всъщност не знаят за какво говорят, защото им липсва търпението и постоянството наистина да се ангажират с духовната наука. Нека разгледаме най-накрая какво ни се представя като обща основа на въпроса за съдбата на човешката душа, във връзка с определени съвременни научни идеи. Мнозина ще дойдат и ще кажат: Тази естествена наука най-накрая успя, чрез внимателно проучване, да изясни как силите лежат точно във физическия контекст на наследствеността, които ни оформят, които допринасят за нашата съдба. А естествената наука вече е изминала дълъг път в тази област. И тогава се появява такъв духовен изследовател и казва, за разлика от това, което естественият учен е доказал като произлизащо от физическата наследственост, че вътрешната съдба е обусловена от това, което се случва в чисто духовния свят между смъртта и новото раждане. Но и двете неща са в пълна хармония едно с друго; Трябва да е ясно обаче, че човек трябва да култивира вида мислене, който е чисто логичен, който е верен на реалността, а също и който е духовно и реалистично обоснован. Посочих това по-специално в последната си книга „Загадката на човека“ и днес искам само да го развия по-нататък, позовавайки се на тази идея. Логическото мислене обикновено се задоволява с факта, че мислите са съвместими една с друга. Но логически съвместимите мисли могат да бъдат само привидно съвместими. Ако човек стои извън реалността и гледа само на логиката, е напълно възможно външният вид да е измамен.

Тази логика извиква хармония, докато *реалността* ѝ противоречи. Самият Шопенхауер веднъж се е подигравал на това как мислите могат да бъдат в пълно съгласие, но реалността им противоречи, като е посочил как Франциск I от Франция е твърдял, че има същата мисъл като Шарл V. Той е казал: „Имам същата мисъл, искам точно същото нещо като моя скъп брат Шарл V.“ Тъй като и двамата са искали едно и също нещо, мислите им са изглеждали идентични. Но дали са били съгласни? И двамата са искали да завладеят Милано! Реалността поправя мисълта. Това е много поразително, очевидно. Но когато човек се вкопчва по подобен начин във видимостта на хармонията и не позволява на мислите да се гмуркат във физическата или духовната реалност, често не успява да го забележи. И така човек не забелязва как мисълта, която току-що развих за силите на вътрешната съдба, е напълно съвместима с идеята за физическа наследственост. Там виждаме как, именно във връзка с истинското състояние на нещата, светогледното мислене всъщност става доста нелогично. Наистина е много интересно да се проследи научната яснота, с която е установена концепцията за наследственост, започвайки с растителното царство, през резултатите на Мендел и чак до семейните изследвания, където е показано, че определени силни страни и способности са – е, ако щете – наследени в рамките на семейството. Книга за семейните изследвания и наследствеността, като тази, публикувана от *Робърт Зомер*, е изключително интересна; още по-интересно е това, което той продължава през 1908 г. с работата си върху Гьоте в светлината на наследствеността. Защото, разбира се, може много ясно да се демонстрира как това, което се е появило у Гьоте като тази или онази сила на неговия ум, от една страна,

Предразположението вече е било налице, един прародител у този прародител, друг у друг, трети у трети; и така всички те се сливат в едно потомство, в крайна сметка се проявявайки в особено блестящо развитие. Е, това е довело до неправилното прилагане на теорията за наследствеността на Грегор Мендел, която се основава на научно обосновани факти и е изключително дълбока по отношение на наследствеността при растенията и животните. Тази идея за наследственост просто се пренася в сферата на духовното и се казва, че специалните таланти винаги се появяват в края на родовата линия, като по този начин се наследяват чрез потока на родословието чрез баща и майка, баби и дядовци. Често съм посочвал тук, че тази идея не е нито много реалистична, нито логична. Защото, ако някой наистина иска да докаже, че чертите на човек се предават на неговото потомство, тогава ще трябва да покаже, че прародителят е притежавал съответните черти, че потомството проявява чертите, които вече са били налице у прародителя. Но това не е по-чудотворно; идеята не е по-дълбока от това, че човек, който е паднал във вода, е мокър. Те са преминали през физическия поток от *предци*, като по този начин са донесли със себе си специфични характеристики чрез наследство.

Но не може да се отрече, че предразположеността към това, което в крайна сметка се проявява в потомството, става очевидна много рано в родовата линия. От външна, физическа гледна точка, тази идея е напълно издържана; но за възприемащото съзнание става ясно следното: Точно както душата прониква в това физическо човешко тяло, точно както душата действа и живее във физическото човешко тяло, така е и с всичко, което живее в нашата среда...

с духовното и психическото . Всичко, което се случва във физическия свят, е пронизано от духовното, точно както пръстът ми и ръката ми са пронизани от духовното и не са просто физически. Духовното е навсякъде. И така е и с физическото, преминаващо може би от човек през 14-ти век през потомък през 15-ти или 16-ти век, чак до 20-ти: там продължават физическите процеси; успоредно с тях текат и духовните процеси. Духовният свят не е, така да се каже, в някаква кула от слонова кост, отделена от физическия свят; той прониква във физическия свят. И където физическите процеси на наследственост се развиват през вековете, там се случва и духовното. Там е духовният свят. И душата на човек, роден в определен момент, отдавна е свързана с процесите, които протичат в линията на предците. Грубо казано: Ако човек е роден през 20-ти век от баща и майка, които от своя страна произхождат от родители, родени през 19-ти век, и така нататък, ние пътуваме през векове; Това е потокът от наследственост, който в крайна сметка води до човека, когото имаме предвид. Но душата е била активна от векове в това, което сближава човешките двойки. Това, което се случва между хората и след това се проявява в наследствеността, докато се осъществява физическото наследяване, действа от духовния свят, като гарантира, че правилният баща винаги е доведен до правилната майка. Тук започва подготовката за това, към което душата се стреми, за да може след това да се роди в потомството.

Формулирали сте идеята по такъв начин, че всичко е обобщено. Всичко се случва във физическия свят.

Наследствеността е намесена, но душата винаги присъства; душата се присъединява към потока от човешка двойка към потомство и още потомство векове по-рано. По този начин самата душа поражда това, което в последователността на наследствеността подготвя това, в което тя след това се превръща и което най-накрая намира израз днес. За днешния мироглед, за днешната теория за наследствеността, тази идея може все още да изглежда гротескна. Тя може да бъде постигната само чрез формиране на представи за духовния свят по начина, описан днес; но тя ще се вкорени с времето.

И сега искам да опиша – макар и много накратко поради ограничения във времето – това, което грубо бихме могли да наречем техника на външната съдба, след като обсъдихме техниката на вътрешната съдба във връзка с наследствеността. Това, което се случва между хората в обикновения живот, какво прави един човек на друг, какво казва един човек на друг, какво преживява един човек чрез друг, като има чувства, раздвижени в него от думите и делата *на* другия, като е подтикнат към тези думи и дела – всичко това е само едната страна на това, което се случва между хората. И това, което живее в съзнанието във връзката между хората и тяхното обкръжение, също е само едната страна. В човешката душа всъщност има повече от това, което тя осъзнава. И така, между двама души, които са заедно в живота, се случва безкрайно повече, отколкото се случва в съзнанието на единия или другия. И така е между всички хора, които се срещат. Много се случва в дълбоките кътчета *на съзнанието*. *То остава в тези кътчета, а понякога дори излиза на повърхността.*

Нагоре. Има редуващо се издигане и спускане , но също така и пълно пребиваване в подсъзнанието. Но това, което се случва в дълбините на душата, това, което не се преживява съзнателно, само в подсъзнанието, следователно въпреки това е в душата и действа в душата. За да опростим примера: Срещаме човек, съзнателно преживяваме нещо с него, но именно чрез това преживяваме и нещо по-дълбоко, нещо по-дълбоко се стимулира в душата. То продължава да живее с нас, живее в нас. Това продължава да има ефект и се пренася през портата на смъртта; то се развива по-нататък в духовния свят в живота между смъртта и ново раждане в подготовка за нов земен живот. Всичко, което се преживява в дълбините на душата, се пренася през портата на смъртта по такъв начин, че мога да сравня това с думите: Както всички знаете, във външното физическо съществуване е възможно да се направи пространство безвъздушно, като се изпомпа въздухът от него. Когато отворите нещо, външният въздух навлиза в това безвъздушно пространство. Празното пространство не може да развие никакви сили; но именно външният свят го прониква, външният свят го прониква. Ако беше пълно, външният свят не би могъл да проникне, но външният свят прониква именно защото трябва да се влее през своята празнота. Като пренася това, което е предразположено в душата ни, тоест в подсъзнанието, през портата на смъртта в по-широкото царство на съзнателния психически живот – това, което често живее в душата ни като чувство на щастие – той създава в известен смисъл празно пространство в душата, относително самоочевидно казано, физическото, преобразено в духовно; защото така изглежда то за възприемащия ум.

Съзнанието е налице. С тази празнота човек живее между смъртта и новото раждане и по този начин навлиза в нов земен живот чрез раждането. И така, като следствие от предишни земни животи, той внася в този нов земен живот едно празно пространство – сравнително казано. Чрез това психически празно пространство той привлича съответните условия на външния свят. Чрез това съществата и ударите на външната съдба идват при него; чрез това той намира човешко същество, което е срещнал в предишен живот, и се събира отново с него. Привлича го, защото това, което е било тяхната пълнота в душата, се е превърнало в празнота, която е възприемчива към определени събития. И както вакуумът привлича въздуха, така и празнотата, постигната чрез определени събития, отново привлича определени преживявания. Това, бих казал, грубо казано, е техниката, чрез която един земен живот влияе върху друг.

се постарях да ви представя редица наблюдения и открития от хуманитарните науки, които са свързани като цяло с човешката съдба и нейните загадки. Тази общност може да послужи като основа за наблюдения върху специфични въпроси на съдбата. В такива важни времена и това трябва да се вземе предвид. Затова в следващата си лекция ще говоря именно за такива специфични въпроси на съдбата, опитвайки се да илюстрирам, въз основа на универсалните човешки съдби, значението на отделните удари на съдбата – радостни или тъжни – за непосредствения живот, неговото щастие и целия му ход.

Въпросът за съдбата разкрива нещо, което искам да спомена, защото е много важен и често се пренебрегва, дори от онези, които са благосклонни към духовното...

науката . Лесно е да се помисли, че някой би могъл да възрази: „Е, какво означава тази духовна наука за онези, които сами не могат да станат духовни изследователи?“ Най-добрият отговор е, че за духовния изследовател духовното изследване е съдба. Това е, което горе-долу описах; но това, което животът изисква, духовен опит се превръща само когато човек внесе всичко, което духовният изследовател открива, в света на мисълта, който сега е просто оплоден не от външната сетивна реалност, а от вътрешната духовна реалност. И всеки човек може да поеме този свят на мисълта, ако само му се предаде без предразсъдъци. Наистина е неправилно да се твърди, че само духовният изследовател разбира тайните на духовния свят. Фактът, че те са ясни на толкова малко хора днес, произтича от факта, че сравнително голям брой хора днес са възприемчиви само към мисли, произлизащи от външния живот. По този начин човек вярва на химика, дори ако не знае експериментите, чрез които той постига определени резултати; по този начин човек вярва на астронома, дори ако не знае всички интимни наблюдения, които той трябва да направи. Човек вярва, защото се отдава безпристрастно на мислите, които възникват в изследването, в клиниката, в лабораторията, в обсерваторията, и прилага откритията от изследването в живота; животът се обогатява от тях. Човек може да поеме в собствените си мисли това, което другият трябва да изследва.

Времето все още не е дошло, но не е твърде далеч, когато хората ще обърнат мислите си към това, което в известен смисъл се случва в интелектуалната лаборатория.

Духовният изследовател действа и стига до резултати въз основа на наблюдения. Това зависи единствено от определена промяна в начина на мислене. Хората е трябвало да се адаптират към светогледа на Коперник, така че ще се адаптират и към резултатите от духовното изследване. След като човек схване идеите, в които духовният изследовател оформя своите открития, тези идеи са достатъчни, въпреки че днес, до известна степен, всеки може да стане духовен изследовател до степен да бъде убеден в истинността на духовния свят, дори на отделни факти в него. За да притежава обаче напълно обосновано убеждение, не е нужно самият човек да бъде духовен изследовател, а само да подходи с отворен ум, без предразсъдъци, незамъглено от материалистическите и научни концепции на настоящето, към това, което се разгръща като свят на идеите, резултат от тези духовно-научни наблюдения на духовния изследовател. И след като човек наистина е размишлявал върху това, тогава в това мислене той притежава това, което е необходимо предимно за живота от духовния свят. Това, което е необходимо за живота като цяло, може да бъде разпознато чрез задълбочено интелектуално изследване на духовната наука. За да може духовната наука да напредва, определени хора трябва самите те да станат изследователи, да се ангажират с духовния свят и да култивират душите си чрез методи, които са толкова вътрешни и духовни, колкото са външни методите на химика, физиолога и биолога. И в бъдеще хората – това не е трудно за постигане от здравата душа – ще придобият това, което може да се счита за определена основа на духовната наука, водеща до сигурното убеждение, че резултатите от духовната наука произтичат от реалността.

Да говорим. Това може да се постигне днес, на сегашния етап от развитието на човечеството, като се разгледа представеното в моите книги. Но трябва да се подчертае отново и отново, че възражението не може да бъде валидно: Не мога да виждам в духовния свят, следователно това, което духовният изследовател представя, е безполезно! – С непредубедено мислене човек може да открие, че когато това, което духовният изследовател дава, се обмисли, в тези мисли може да се придобие животворящ дар, който, поставен в душата, наистина я води дотам, че дори такива неща постепенно стават разбираеми, които иначе се противопоставят на философското разбиране, както видяхме, като например философски пренебрегваната загадка на човешката съдба.

Сега става очевидно, на много по-високо ниво, преди духовното съзерцание, че сравнението, което използвах онзи ден, наистина може да бъде продължено по отношение на съдбата: Ние имаме сънливо съзнание и можем да го сравним с обикновеното съзнание. В сънищата човек преживява нещо, наподобяващо съдба, в такива сънища, каквито ги описах в смисъла на Шопенхауер. Човек осъзнава този сън, как той се слива с живота, който се преживява във външния физико-сензитивен свят, когато се събуди от сънливото съзнание в обикновеното съзнание. Но когато човек се събуди от обикновеното физическо съзнание в възприемащото съзнание, тогава това, което тече през живота ни – трагично или радостно, възвисяващо или депресиращо, тъжно или блажено – става ясно. Това, което по този начин тече през живота ни, става ясно, придобива същата съгласуваност, каквато сънят придобива, когато се събудим и се интегрираме във физическата реалност. Точно така

Привидните връзки между сънищата и физическата реалност се разсейват при обикновеното събуждане. По подобен начин това, което, подобно на съня на съдбата – радостен или тъжен, носещ съдба – прониква в човешкия живот, се изяснява в по-висша реалност, управлявана от духа, където човешкото същество сега се пробужда и живее като духовно същество; то се изяснява в духовния свят. Ние преживяваме съдбата си, защото тя е огледалото, което трябва да преживеем, докато като духовни същества в духовния свят преминаваме през живота в много етапи и защото бързаме от един етап от живота към следващия чрез това, което преживяваме в съдбата. Защото, в крайна сметка, според по-дълбокото разбиране, целият живот – в тяло, в дух, през много духовни и физически животи – целият живот е в състояние на съвършенство. Не само човечеството се стреми, докато живее, но всяко същество се стреми; целият свят се стреми, цялата вселена се стреми от един етап на съвършенство към следващия. И дълбокото чувство за целта на живота и ставането се разкрива само когато човек се пробуди от живота си във физическия свят, от материални процеси, към живот в духа, духовен живот на земята, където, в контраст с образа на съвършенство тук, във физическото, се разкрива архетипът на всяко съвършенство в духовната сфера.

БЕЗСМЪРТИЯ НА ДУШАТА, СИЛИ НА СЪДБАТА И ЧОВЕШКИ ЖИЗНЕН ПЪТ

Берлин, 1 март 1917 г.

Това, което затруднява пълното разбиране на духовната наука, както е предвидено тук, е фактът, че тя не само трябва да мисли различно от обикновеното съзнание за *определени* загадки на живота – загадки на живота, за които много хора вярват, че са напълно недостъпни за човешкото разбиране, някои дори, че се намират извън реалността – но и че стига до начин на мислене, различен по своята природа, по цялата си форма, от мисленето на обикновеното съзнание. Духовната наука стига до начин на мислене, който, както е посочено в последните две лекции, които изнесох тук, първо трябва да се развие от обикновеното съзнание, подобно на цвете, което се разгръща от растение, което все още не е разцъфнало. Може да се каже обаче, че развитието на човешката интелектуална култура през деветнадесети век и до наши дни е довело до много идеи и концепции, които са на пътя към тази духовна наука. Въпреки че съответните усилия в рамките на съвременното интелектуално развитие се отклоняват радикално от тази духовна наука, те въпреки това повдигат изисквания за разбиране на определени загадки на живота и света, които се движат по пътя към духовната наука. И тук една идея заслужава особено внимание –

Тези идеи, които стават все по-разпространени в определени кръгове – не само в тези, в които *Едуард фон Хартман*, известният философ, ги популяризира, но и в други научни кръгове напоследък – имам предвид концепцията за несъзнаваното, или може би по-добре казано, за подсъзнанието, в човешкия психически живот. Нека разгледаме какво всъщност се има предвид под това несъзнавано или подсъзнателно. Въпреки че различните хора го тълкуват по различни начини, скритото значение в крайна сметка се свежда до факта, че в дълбините на човешката душа се крие нещо, което по самата си природа представлява основата на тази душа, но до което не може да се достигне чрез обикновеното ежедневно съзнание, нито дори чрез обикновеното съзнание на науката. Така че може да се каже: Тези, които говорят за подсъзнанието или несъзнаваното в човешката душа, говорят за него по такъв начин, че човек вижда, че е убеден, че истинската същност на душата не може да бъде схваната от всичко, което човек може да внесе в ежедневното и дори обикновеното научно съзнание чрез обикновеното си мислене, чувстване и проникването на своите волеви импулси. Може да се каже, че доколкото тази идея току-що беше характеризирана тук, духовната наука по принцип може да се съгласи с нея. Обаче, съдбата на духовната наука, която се има предвид тук, е, че тя трябва да се съгласява с различни светогледи от определена гледна точка, но че трябва да поеме по пътищата, предложени от тези светогледи, по различен начин от тях. И тук веднага стигаме до нещо, което представителите на

подсъзнателното или несъзнаваното, но именно тук духовната наука трябва коренно да се различава от тях. Тези поддръжници на несъзнаваното вярват, че това, което се крие толкова несъзнателно в дълбините на душата и представлява истинската същност на човешката душа, при всички обстоятелства трябва да остане подсъзнателно или несъзнавано; то никога не може да се издигне на повърхността на обикновеното съзнание. Следователно, Едуард фон Хартман, който, както бе споменато, най-много популяризира несъзнаваното през последния половин век, също така е на мнение, че човек не може да научи нищо за същността на душата чрез пряко познание, опит или наблюдение, точно както не може да научи нищо за същността на самата природа. Той вярва, че човек може само да заключи за несъзнаваното или подсъзнателното, само да формулира хипотези за него, че човек може да направи такива заключения от наблюдения, произтичащи от обикновения свят, от ежедневните преживявания или научните изследвания, и след това хипотетично да формира идеи за това какъв е светът на несъзнаваното или подсъзнателното. Духовната наука не може да се съгласи с това. И онези уважавани слушатели, които присъстваха на последните лекции, ще са могли да заключат, че не може. Защото там беше характеризирано как духовната наука стига именно до осъзнаването, че макар това несъзнавано или подсъзнателно да лежи скрито от обикновеното познание в дълбините на душата, то може при определени обстоятелства да бъде извадено на повърхността. То може да бъде извадено на повърхността, когато у човека се развие онова съзнание, което, както показах в книгата си „Загадката на човека“, може да се нарече възприемащо съзнание, в по-нататъшно развитие на думата на Гьоте „ан-“

Интуитивна преценка “. С тази фраза за „интуитивната преценка“ Гьоте предложи едно важно, дълбоко предположение. Това предположение не можеше да бъде напълно развито по негово време, просто защото хуманитарните науки не бяха толкова напреднали, колкото са днес. Но хуманитарните науки смятат за своя задача не да генерират всякакви въображаеми конструкции в мъгливото и фантастичното, а по-скоро да култивират, върху сериозна научна основа, именно това, за което Гьоте даде тласък със своята изключително важна фраза за интуитивната преценка. Начинът, по който човешката душа стига до тази интуитивна преценка или до интуитивно съзнание, е обяснен в моята книга „Как човек постига познание за висшите светове?“ и в други книги, на които трябва да се позова тук. Какво обаче стои в основата на тази интуитивна преценка, надявам се, ще стане особено ясно в днешната лекция от определена гледна точка.

Ако хуманитарните науки са принудени по този начин да следват пътищата, които представителите на несъзнаваното желаят да поемат, но по различен начин от самите тях, то от друга страна те са в пълно съгласие с резултатите на съвременната естествена наука. И дори там те са способни да следват пътя, който това естественонаучно изследване поема, отново по различен начин от самото изследване; именно защото то е по-съгласувано с естествената наука, отколкото естественонаучният възглед често е със самия себе си.

Що се отнася до въпроса за действителната природа на душата, научният възглед е, че тази душевна природа, каквато я изпитват хората във физическия си живот, е...

Съзнателният ум е изцяло зависим от човешкото тяло. И често съм посочвал тук, че би било безсмислено усилие да се съпротивлявам на този възглед за зависимостта на душата, каквато я изпитват хората, от тялото от всяка гледна точка. Нищо не изглежда по-ясно, въпреки че естествената наука все още има много да направи в тази област, от нейната фина демонстрация - макар че основните моменти отдавна са известни - на това как ходът на целия човешки живот ясно показва тази зависимост на душата в нейното развитие от тялото. Достатъчно е само - и биха могли да се посочат още много фини факти - да се види как от детството нататък хората се развиват органично като живи същества и как развитието на душата протича напълно успоредно на това физическо развитие и как с формирането на органите, които естествената наука с право приписва на душата като нейни инструменти, този душевен живот също расте. И когато човек вземе предвид факта, че подкопаването на здравето или *органичното* сцепление на определени части на тялото също подкопава живота на душата, става ясно колко правилен е научният мироглед в тази област. Това може също да ни покаже как с постепенния упадък на силите, които проникват в човешкото тяло, с остаряването, тези духовни сили намаляват точно паралелно с физическата организация. Само дилетантството би могло по същество да повдигне някакво възражение срещу този възглед, изложен от научния мироглед. Тези, които вярват, че духовната наука не взема предвид резултатите от естествената наука...

Науката не съди хуманитарните науки, както е предвидено тук, сами по себе си, а по-скоро по фалшивия образ, който тя си конструира от собственото си въображение, образ, който след това намира за едва съвместим с откритията на естествените науки от последно време, които с право ѝ изглеждат верни. По този начин хуманитарните науки със сигурност стоят на основата на научни открития. Но бих искал да добавя, че хуманитарните науки, в много по-дълбок смисъл, са в хармония с тези открития именно чрез своите прозрения, повече, отколкото самата естествена наука може да демонстрира. Това става особено очевидно, когато човек разгледа форма на духовно преживяване, която много хора бъркат с това, което тук се разбира като хуманитарни науки. Всякакви смътни мистични идеи и преживявания неизбежно излизат на преден план, когато човек критикува хуманитарните науки, и след това обърква тези хуманитарни науки с тези неясни, объркани мистични фантазии.

Когато човек разгледа по-подробно, особено от гледна точка на хуманитарните науки, това, което през вековете е било наричано мистицизъм, става очевидно нещо доста забележително – не във всичко, но в много. Човек може да срещне дори най-уважаваните мистици и ясно да види как съвременният научен мироглед е прав, когато често не успява да придаде голяма познавателна стойност на тези мистични начинания относно истинските мистерии на душата и човечеството. Това, което мистиците са преживели, със сигурност е интересно и изключително завладяващо, когато се разгледа правилно. И тук не се повдигат възражения срещу изследването, срещу обективното и задълбочено изследване на мистичните преживявания от различни епохи.

не просто да бъде, а по-скоро да се противопостави на фундаменталната природа на въпроса; това просто трябва да се характеризира. Мистиците се опитват – което наистина е правилен път и в смисъла на духовната наука, както току-що го описах – да преживеят по-дълбоко преживяване чрез това, което те наричат „съюз на душата със световния дух или с божественото“ – както и да изберете да го дефинирате – преживяване, което ги отвежда отвъд външната, сетивна реалност, което им позволява да бъдат едно с духовно-божественото, което ги издига, така да се каже, от преходното в сферата на вечното. Но как обикновено се опитват да направят това? Е, ако човек наистина изучава мистичното развитие, той открива, че го прави, като усъвършенства обикновеното, ежедневно съзнание, като го задълбочава по определен начин, като го затопля, като го влива в него с всякакъв вид вътрешен живот, но като остава в рамките на това обикновено съзнание. Сега, хуманитарните науки знаят точно от своите открития, че научният възглед е правилен, че това обикновено, ежедневно съзнание е изцяло зависимо от своите инструменти, от телесния живот. Следователно, ако човек задълбочи обикновеното, ежедневното съзнание в мистичен смисъл, колкото и вътрешно и фино да го прави, но остане заседнал в него, тогава не постига нищо друго освен нещо, зависимо от телесната организация. Може да се намерят мистици, които чрез възвишена поетична красота, чрез чуден буй на въображението, чрез забележителна интуиция за всякакви далечни неща, възвисяват човешкото сърце и освежават човешката душа, до степен, че те, бих казал дори, удивляват човека чрез тези същи неща. Но в крайна сметка човек трябва да се събужда от това удивление отново и отново с чувството: да,

Какво е всичко това освен по-интимна, често, може да се каже, изтънчена форма на въображение и мислене, обвързана с физическото тяло; само че не по същия начин, както са обвързани хората в ежедневието, а по-скоро свързана с по-фини, по-сложни сили в тялото? Човек може да намери очарователни, уважавани мистици, за които въпреки това трябва да се каже: техните мистични преживявания не са нищо друго освен изтънчени или, да кажем, одухотворени страсти, афекти и чувства, които въпреки това са подобни на страстите, афектите и чувствата *на* обикновения живот. Такива мистици просто са довели физическото си тяло, чрез различни аскетични средства или различни предразположения, до такова състояние, че това тяло може да се изразява в съвсем различни посоки, отколкото е при обикновените хора, но в крайна сметка то все още е физическото тяло. Често в най-енергичните изказвания и излияния на такива мистици може да се види, че макар да са се отвърнали от обикновения сетивен живот на деня, от пребиваването във външния свят, те въпреки това са внесли в този сетивен живот, в обикновения живот на страсти и емоции, само в одухотворена форма, това, което въображението им е способно да изпита. Следователно, научно мислещият човек с известно основание ще нарече преживяванията на такива мистици ненормални, защото се отклоняват от обикновения опит; той дори може да ги нарече нездравословни, но също така ще бъде прав, като каже, че те не доказват нищо срещу зависимостта на човешката душа от физическото тяло, колкото и мистично изтънчено да изглежда то. Физическото тяло в известен смисъл е било обучено само така, че това, което иначе би се случило в брутална сетивна...

То се проявява в ментални образи, метафори и символи в душата , зад които образи, метафори и символи ценителят не може да открие нищо друго освен изтънчен израз на обикновения страстен живот.

За разлика от това , това, което казва духовната наука и което е напълно в съгласие с онези, които изповядват вярата в подсъзнанието или несъзнаваното, е следното: Колкото и мистично да усъвършенстваме обикновеното съзнание, колкото и да го „одухотворяваме“ – както често се нарича – така че да предизвика чувство на единение с духа, в рамките на това обикновено съзнание не достигаме сферата, *която* всъщност търсим, когато говорим за по-дълбоките загадки на човешката душа. По-специално, обученото наблюдение на духовния изследовател показва, че всичко, което човек може да има и запази в душата си чрез обикновеното преживяване, всичко, което превръща в спомен, е свързано с физическата организация. По този начин, с всичко, което човек преживява, когато се потапя в спомените си, той не може да избегне тази телесна организация и може да се каже: истинското духовно-научно самонаблюдение показва именно, че колкото по-вярно се запазват преживяванията от паметта, толкова повече дейността на паметта е обвързана с тази телесна организация. Следователно, духовната наука трябва да прибегне до съвсем различни методи от тези, разработени от обикновеното съзнание. Дори ако това обикновено съзнание проявява особена прецизност към паметта, защото телесната организация функционира добре и преживяванията могат да бъдат вярно припомнени след дълго време, духовната наука трябва да използва различни методи от тези, които...

това . И вече посочих в последните си лекции какво се очертава като наблюдение на самото мислене и искам само да го повтора от различна гледна точка.

Обикновеното мислене, казах аз, е наистина отправната точка за всяко духовно-научно изследване и само онзи, който чрез истинско наблюдение на това мислене вече разбира колко е истинско и реално, че това мислене вече надхвърля сетивно-физическото, че самото то вече е духовно, може да намери тази отправна точка. Но човек не може да остане на тази точка. Човек не може да остане на простото признание, че това мислене, както се проявява в обикновения живот, е крайно. Дори тогава то не е крайно, когато изглежда най-одухотворено, а именно в спомените за минали състояния. Затова казах: Всичко, което човек може да мисли, чувства и желае в обикновения живот, не води до познание за същността на душата, когато се наблюдава, когато се преживява. По-скоро - това е само една от многото стъпки, които трябва да се предприемат в интимния живот на душата; други могат да бъдат намерени в гореспоменатите книги - човек трябва да развие мисленето си, да разгърне въображението си по такъв начин, че неговата личност, или да кажем неговата субективност, вече да не е замесена в това мислене; защото те са ангажирани, докато съзнанието им е обикновено, а физическата им организация играе роля в това. Ако развиваме мисленето си само до точката, в която се формират идеи и се търсят идеи, които могат да бъдат запазени и да се появят отново, тогава ние постигаме само това, което се постига чрез инструментите на физическата организация. Следователно, както се изразих, човек трябва да развива това мислене по такъв начин—

За да се заплете в този процес, човек вече не е ангажиран с неговото развитие. Но това изисква търпение и постоянство, способността да не вярваме, че големите въпроси на света могат да бъдат решени за миг, че човек просто трябва да се доближава до тях всеки път, за да разгадае тези загадки или да си състави мнение за тях; това изисква нещо съвсем различно. Това изисква мистериите на целия човешки жизнен път. Това изисква търпение, за да се култивират такива вътрешни методи, чийто живот не може да бъде схванат за миг, а които могат да се развият само когато бъдат оставени на развитието, което могат да претърпят в хода на човешкия живот.

Посочих, че това се нарича „медитативно живеене“, когато човек внася определени идеи – за предпочитане такива, които може напълно да разбере, така че да не възникват несъзнателни или други спомени от живота – в душата си, в съзнанието си и истински преживява тези идеи от всеки ъгъл със спокойно, съзнателно осъзнаване. Ако човек не само наблюдава как тези идеи, такива каквито са, могат да бъдат върнати в паметта в обикновеното съзнание, не просто обръща внимание на това как те, както бихме могли да кажем, остават верни на собствената си форма, но и прибегва до освобождаване на тези идеи, така да се каже, от обикновеното съзнание, като вече не присъства по време на тяхното развитие. Защото човек винаги ще открие, ако само има достатъчно постоянство и търпение, че идеите потъват в дълбините на човешкото съзнание, където, както бихме могли тривиално да кажем, не знаем нищо повече за тях; тогава човек ще може да изпита как те изплуват отново в паметта. С всички-

първоначално не може да разбере това. Но се случва нещо друго. За някой, който развива вътрешния си живот в съответствие с гореспоменатите книги, става очевидно, че идеите, върху които е почивало съзнанието, наистина се появяват отново като спомени след месеци или години, точно както другите. Тези идеи обаче се появяват отново по начин, по който верният спомен не го прави, а по-скоро по такъв начин, че сега са оформили не физическия, а духовния му живот, трансформирайки го в определена сфера. Тези идеи не се появяват отново в същата форма, в която сме ги спуснали в несъзнаваното, а по-скоро се появяват и се обявяват по такъв начин, че човек трябва да каже: Те не са били активни в това, което е лично, а в това, което се крие под съзнателното лично; те са разгърнали силата си там и сега се появяват в коренно различна форма. Следователно може да се каже: Когато идеята, която човек е имал, която е запазил вярно, която е събудил вярно, се сблъсква отново с това, което е станало от нея без нашето съзнателно присъствие, с това, което е резултат от нейното действие без нас в някаква подсъзнателна сфера, тази среща на идеята за обикновеното съзнание с идеята, която се издига от несъзнаваното, разкрива, че тя трансформира последното по такъв начин, че силата ѝ за човешкия психичен живот става очевидна. Тази среща показва как човешките същества съществуват в сфера на живота, напълно различна от тази на физическо-сензорната реалност, как наистина нещо несъзнавано или подсъзнателно живее в подсъзнателната сфера на психичния живот и как може да бъде извадено на повърхността чрез...

Съответстващи методи и за разлика от обикновената памет, тя прониква в съзнанието. Духовната наука по този начин заема позицията, че чрез подходящо третиране на нашия психически живот, несъзнаваното може да се издигне до съзнанието, но трябва да го направи едва след като е завършило работата си, разгръщането си, в рамките на несъзнаваното. Чрез това обаче духовната наука стига до това, което се нарича възприемащо съзнание. Защото наистина се случва нещо, което може да се сравни с прехода от обикновения живот насън към будното съзнание. Какво преживяваме в живота насън? Преживяваме вътрешните, субективни образи, които, докато сънуваме, погрешно приемаме за реалност. При събуждане знаем чрез директен контакт с външната реалност, че сънят ни е донесъл само образи и всъщност образи – както разкрива по-внимателното наблюдение – които възникват от нашия органичен интериор, които изобразяват този органичен интериор в символи, но които възникват именно от нас. И никой няма да се изкуши да повярва, че човек може да осъзнае какво всъщност е един сън, докато сънува; никой не може да сънува какво е сън. От друга страна, когато човек премине от съня в обикновеното съзнание и се опита да обясни съня от тази гледна точка, той стига до неговата фантастична, хаотична и картинна природа. Същото е вярно и когато човек се издига от обикновено към възприемащо съзнание по описания начин. Там, точно както човек преминава от съня към физико-сензорната реалност, той пристига от външната физико-сензорна реалност в – терминът е спорен – по-висша, духовна реалност. Човек се събужда в друг свят, свят, който сега е също толкова изпълнен със светлина.

То хвърля светлина върху обикновения физико-сетивен свят, точно както светът на обикновеното съзнание хвърля светлина върху света на сънищата. По този начин духовната наука стига не само до различен начин на мислене за загадките на света и душата, но преди всичко до осъзнаването, че за да се влезе в духовните светове, първо от дълбините на душата трябва да се извлече различен вид съзнание от обикновеното съзнание. Днес мога да представя само определени резултати и тяхното разглеждане, но много вече е казано в много лекции тук и много повече може да се намери в съответната литература.

Що се отнася до това, което бих нарекъл най-очевидния научен подход, тази хуманитарна наука, точно както е съгласна с естествената наука, трябва да се отклони и от чистата естествена наука. Тази хуманитарна наука, такава каквато се представя днес, се основава изцяло на същата научна съвест, на същата научна нагласа като съвременната естествена наука. Но тя не може да остане на нивото на мислене, развито от естествената наука. Следователно, при днешното състояние на нещата, хуманитарният учен ще има солидна основа предимно когато е развил своето мислене, въображение, възприятие за света, основано на най-строгите научни понятия, а те днес са тези, които са възможно най-дълбоко проникнати от математиката, дори от понятията за физическото, химичното и механичното. Ще бъде различно, когато биологичните науки, физиологията, достигнат същото ниво на развитие като неорганичните естествени науки. Но хуманитарният учен не може да остане на този етап, просто обсъждайки природния свят.

Да мисли за света така, както мисли за света естествената наука. Той може в известен смисъл да дисциплинира мисленето си само като го обучава със строгото мислене на науката. И ако се е обучил – бих казал, да не си позволява нищо в мисленето си освен това, което може да устои на философското разположение на естествените науки – тогава той ще е създал най-добрата основа като изследовател в хуманитарните науки. Оттук се оказва, че тази хуманитарна наука по същество трябва да се сравнява по много начини с това, което се е случило с възхода на съвременния научен начин на мислене. Често съм посочвал как с коперниковия мироглед хората е трябвало да се научат да преосмислят отношението си към външния свят, как това, което Коперник е твърдял, първоначално е трябвало да им се е струвало абсурдно, защото е противоречило на твърденията на външния сетивен свят. Когато се повдига възражение срещу хуманитарните науки, че противоречат на твърденията на външния сетивен свят, трябва многократно да се посочва, че астрономията например е постигнала големия си напредък чрез Коперник именно защото не е останала с това, което показват външните сетива, а е смело ги е преодоляла, като е приела това, което външните сетива показват, за чиста илюзия. Ако човек би могъл да разпознае вътрешните механизми на подобна трансформация в естествените науки, тогава би повдигнал много по-малко невежи възражения срещу хуманитарните науки, които все още се срещат днес. Но днес искам да повдигна друг момент, в който хуманитарните науки трябва да се разпознаят като подобни на прогреса на естествените науки.

Коперниковият мироглед. Коперник е трябвало , може да се каже, напълно да преобърне мисленето за планетарния свят, за да обясни това, което е трябвало да се обясни. Тук Земята стои в покой, Слънцето се върти около нея – това е казвало на хората обикновеното сетивно съзнание. Въпреки че коперниковият мироглед трябва да претърпи някои корекции, ако искаме да напредваме, не можем да мислим по начин, който да ни дава представа, че Земята е в центъра на планетарната система, а Слънцето се върти около нея; по-скоро трябва напълно да обърнем факта, който се представя на сетивата като очевиден факт, с главата надолу: трябва да поставим Слънцето в центъра на планетарната система и планетите да се въртят около Слънцето. Добре известно е как коперниковият мироглед е бил дълго време отхвърлян от определени кръгове. Само защото е станал толкова познат днес, ние вече не мислим за гротескната му природа, както сигурно е изглеждал на много хора, които са го гледали от различни гледни точки. Трябваше да развием изцяло нови идеи; трябваше да свикнем да имаме различни идеи от тези, които сме поддържали векове като наш обичаен начин на мислене.

Сега, в областта на хуманитарните науки, е малко по-трудно да се прозре аналогията, именно защото тя се намира днес в същото положение, в което се е намирал коперниковият мироглед по времето на своето възникване. *Идеите* , които хуманитарните науки трябва да развият, са доста непознати днес и по отношение на определен момент от човешкия психически живот, те трябва, бих казал, да следват подобен път на този, поет от...

...е развил коперниканския мироглед. Това, което изглежда по-ясно за обикновения умствен живот, за обикновеното наблюдение – толкова ясно, колкото е фактът, че слънцето се върти около земята, за сетивното възприятие – отколкото това, че човек се ражда с душата си, преминава през живота, че душата или азът му постепенно се променя в хода на този живот, придружавайки го, че когато човек достигне 7, 13, 15, 18, 20 или 25-годишна възраст, той е придружавал този жизнен път през годините като душа. В известен смисъл човек вижда душата като вървяща през живота от раждането до смъртта, сякаш върви заедно с нас. Духовната наука го показва съвсем различно. Духовната наука разкрива забележителния факт – който ще бъде разгледан по-подробно в следващите лекции – че това, което наричаме душа, към което е прикрепена идеята за безсмъртие, изобщо не върви заедно с живота в обикновения смисъл. Точно както слънцето не обикаля около земята в обикновения смисъл, така и човешкото аз или душата не следва път от раждането до смъртта. Въпросът е съвсем различен. Изглежда различно само защото не сме свикнали да наблюдаваме нещата по този начин. Ситуацията е съвсем различна:

В по-късен етап от живота си си спомняме за определен момент, няколко години след раждането ни. До този момент егото или душевното същество се развива заедно с всичко останало. След това то спира – ако мога да използвам израза, той е правилен – във времето, оставайки неподвижно във времето като слънцето в пространството, и ходът на живота не носи егото, а продължава да се движи, точно както планетите обикалят около слънцето, докато егото или душата остава в покой в него.

Въпросът, който споменах. Ходът на живота отразява обратно върху почиващата душа това, което тече в нея. Концепцията е трудна за разбиране само защото е по-лесно да си представим почивка в пространството, отколкото почивка във времето. Но като се има предвид, че коперниковият мироглед става приемлив за определени кръгове едва през 1827 г., може да се предположи, че духовната наука може да се забави, докато хората не са способни да си представят, че почивката във времето е също толкова възможна, колкото и почивката в пространството. Може да се каже: душата остава да почива в себе си и животът продължава до смъртта, като преживяванията просто отразяват обратно това, което остава в този конкретен момент. Но с това е свързано и нещо друго: че това, което всъщност наричаме същност на душата, всъщност не се появява в онези събития и факти, свързани с физическия живот; че душата, в истинската си същност, остава в духовната сфера. Тя не навлиза в обичайния ход на живота, защото този ход на живота се влива в сетивно-физическата сфера. Душата остава назад, задържайки се в духовната. Сега обикновеното съзнание протича изцяло в съответствие с обичайния ход на живота, с обичайния поток *на* живота между раждането и смъртта; То протича по такъв начин, че се появява в съответствие с телесните органи. Но по-дълбокото, истинската същност на душата, не се влива в това физическо същество като такова, а остава в духовната сфера. Така вече е ясно, че знанието, разбирането на тази същност на душата, не може да се постигне в обикновения ход на живота, който е зависим от външния свят, а че това знание, това разбиране може да се постигне само когато

По описания начин съзнанието се самозатваря, когато – за да повтора този пример още веднъж – мисълта, която е останала в съзнанието, сега се сблъска с подсъзнателно работещата мисъл. Тогава обаче се случва значимото събитие: постепенно тази подсъзнателна работа се разпростира през целия човешки жизнен път, доколкото е завършена, и човекът, във вътрешния си опит, наистина познава себе си в началната точка на земния си живот, преди границата, до която се простира паметта, знаейки, че е разположен в духовния живот, но издигнат от времето, в което действа обикновеното съзнание. Следователно, никакъв мистицизъм, както го характеризирах по-рано, който се стреми да внесе по-фин опит от обикновеното съзнание в съзнанието, което действа във времето, не може да достигне до същността на душата. По-скоро тази същност на душата може да бъде достигната само когато самото време бъде преодоляно, когато душата се издигне в онази сфера, която се появява преди да влезе в паметта, или може би по-добре казано: когато човекът, с вътрешния си опит, се издигне отвъд тази точка във времето, развивайки душата, за да намери душата такава, каквато е във вътрешната ѝ същност.

Всичко това са трудни понятия, но трудността не се състои в това, че човешката душа не може да ги схване, а просто в това, че хората са свикнали през вековете да мислят различно. Следователно, при разработването на методи на духовната наука, човек не трябва, в смисъла на обикновения мистицизъм, да търси единение с духовното чрез обикновеното съзнание, а по-скоро това, което търси, трябва да бъде обект за него; човек трябва да се приближава към него със съзнанието, че то всъщност е нещо...

на обикновения живот е, че той е престанал да съществува, преди да е започнал този обикновен живот на душата. Тогава, когато човек по този начин разпознае своята вътрешна душевна същност, той по същество едва тогава притежава душата по такъв начин, че сега знае: Тази душа, преминавайки през раждане със силите, които вече е притежавала в духовния свят, е участвала в оформянето на целия живот, чак до физическата организация, като е обединила силата си с това, което човекът е придобил чрез физическо наследство. По този начин човекът постига безсмъртието на душата.

Въпросът за загадката на безсмъртието приема различна форма за хуманитарните науки в сравнение с формата, която обикновено се дава. Винаги, когато се задава този въпрос, често се предполага, че може да се отговори, като се запитаме: Дали душата, с обичайното си мислене, чувстване и воля, запазва нещо от това като безсмъртно? Начинът, по който това мислене, чувстване и воля съществуват в обикновения живот, е именно защото тя трябва да използва телесните органи. Когато тези телесни органи бъдат изоставени, докато душата преминава през портата на смъртта, самата форма на мислене, чувстване и воля естествено престава да бъде достъпна за вътрешно преживяване, което може да бъде достигнато от обикновеното съзнание. Въпреки това, във всяко човешко същество живее това, което е скрито от обикновеното наблюдение на душата, точно както са скрити неща, които могат да бъдат открити само чрез естествената наука за природата – неща, които обаче могат да бъдат достигнати по начина, описан по-горе, и които остават, така да се каже, пред портата на паметта. Тя може да абсорбира събитията от обикновения живот, като ги отразява обратно. И тогава, когато това, което се съдържа в този обикновен живот –

Точно както това, което е свързано с физическите органи, се отнема от човек чрез преминаване през портата на смъртта, така и това, което никога не е напускало духовния свят, ще премине през портата на смъртта. Това, което преминава, не се е развило в рамките на обикновеното съзнание, а по-скоро се е развило в подсъзнанието, което може да бъде изведено на повърхността само по описания начин.

По този начин, повдигнатият въпрос се променя за духовната наука по такъв начин, че духовният изследовател показва предимно начина, по който се намира истинската същност на душата, и показвайки по този начин, безсмъртието на тази истинска същност се разкрива като истина чрез самата природа на тази същност. Точно както не е нужно да се доказва, че една роза е червена, ако е довел някого до розата и той я има пред себе си, така не е нужно да се доказва чрез всякакви хипотези и заключения, че същността на душата е безсмъртна, ако се покаже начинът, по който човек толкова добре разбира същността на душата, която вижда: тя изработва смъртното от себе си, тя е генераторът на смъртното, смъртното е нейното проявление - ако може да се демонстрира безсмъртието като свойство на тази същност на душата, точно както се демонстрира червенината като свойство на розата. Именно това е решаващият момент: въпросът се променя напълно, когато духовната наука, в истинската си форма, се доближава до тази енигма на душата.

Това, което тук беше само бегло посочено, ще стане донякъде по-ясно, може да се каже, чрез странично разглеждане, когато човек погледне нещо, което играе толкова важна роля в човешкия живот, но което, както често се казва, е за повечето философи от интелектуалната и научната област...

Търсенето на пълна недостъпност става очевидно, когато човек хвърли страничен поглед върху това, което се нарича човешка съдба. Човешката съдба, в поредицата от събития, които сполетяват човек, на мнозина изглежда като просто сбор от случайности; на мнозина тя изглежда като предварително определена необходимост, необходимост от провидението. Всички тези концепции обаче подхождат към загадката на съдбата от гледна точка на обикновеното съзнание. И колкото и мистично дълбоки да са тези концепции, те не доближават човека до такива загадки. Затова последния път демонстрирах, именно по отношение на въпроса за съдбата, как човек може правилно да се подготви да подходи към този въпрос за човешката съдба. Това трябва да се повтори от определена перспектива, за да може въпросът за силите на съдбата да бъде обсъден поточно. Казах: Ако човек, като духовен изследовател, се посвети вътрешно на определени развития, един вид от които показах в развитието на мисълта, тогава това вътрешно развитие означава за него истинско издигане над обикновеното съзнание; не просто мистично задълбочаване на това обикновено съзнание, а издигане, възход към това, което дори не влиза в обикновеното съзнание. Тогава са необходими много търпение и постоянство, за да се продължи това вътрешно развитие все по-нататък. Това по никакъв начин не бива да влошава външния живот. Тези хора са лоши духовни изследователи, които стават безполезни и непрактични за обикновения живот чрез духовно изследване. Те показват, че по своята същност са все още доста материалистични по природа.

Защото който е откъснат от обикновения живот, който е откъснат от здравата си основа в живота, от житейските задължения и задачи – накратко, от практичността на живота – чрез един вид духовно изследване, той показва, че не е схванал същността на истинското духовно изследване. Защото то се случва в духовната сфера, в онова, което не може да противоречи на обикновения живот по никакъв пряк начин. И който вярва, че може, да речем, да си проправи път до духовния свят с глад или да се издигне до духовния свят чрез някакви други външни, материални средства, той показва именно, че въпреки търсенето на духа, той е изцяло пропит от материалистични представи. Но когато човек следва пътя на истинското духовно изследване или дори просто на истинската духовна наука, като прониква и попива в душата си това, което духовното изследване изважда наяве, тогава, в подходящия момент, това, което човекът преживява вътрешно, постепенно се превръща за него във вътрешен въпрос за съдбата, във вътрешен поврат в неговата съдба. Той преживява вътрешно проникване, което го отвежда в духовния свят, толкова живо, толкова интензивно, че това преживяване, което се случва изцяло без намеса от външен опит, се превръща в повратна точка в неговата съдба, която е по-голяма, по-значима от всяка повратна точка във външния му живот, колкото и значима да е тя. Всъщност, в това се крие значението на това да бъдеш потопен в духовната наука, че тя може да се превърне в повратна точка в съдбата на човек. Човек не е нужно да се притъпява за други повратни точки в своята съдба; той може напълно да възприеме това, което се разгръща като външни съдби, не само неговата собствена, но и на другите, ако е преживял и по-висшата повратна точка в своята съдба, която е чисто вътрешна –

Това се случва. Който се вцепени за външния живот и външната съдба, който дори притъпи съжалението и състраданието си към външния свят и хората в резултат на това, не е на правилния път. Но който, както може да се случи с добро възпитание, се окаже напълно потопен в социалния живот, но също и в духовен свят, може да преживее момент, в който, след като вътрешно е намерил пътя към това, което не може да бъде схванато от сетивата, възприема това вътрешно преживяване като повратна точка в своята съдба, такава, която е по-голяма и по-дълбока от най-страшния или най-радостния обрат на събитията, с който иначе биха могли да се сблъскат в живота. Фактът, че такъв повратен момент може да се случи, задълбочава ума, интернализира човешката душа; дарява я със сили, които, макар и винаги да спят в душата, обикновено не излизат на повърхността.

Преди всичко душата е подготвена за едно нещо: преживявайки съдбата чисто вътрешно, така че сега да се изправи срещу тази съдба с вътрешните сили на душата, човек се запознава толкова интимно с най-великия повратен момент на съдбата, че получава стандарт за разбиране за външната съдба. В края на краищата, казано по-просто, човек се нуждае от стандарт за всичко в живота. Стандартът за преценка на съдбата се постига не просто като се разглеждат неясните ходове на съдбата чрез спекулации и фантазии, а като се наблюдава ход на съдбата, толкова ясен, колкото този, преживян чрез постепенното развиване на силата във вътрешния душевен живот да бъде свидетел на всичко. Човек вижда: така се е развивало през годините; така постепенно сме придобили вътрешно, истинско, безкористно разбиране.

Убеждението , което сме придобили за духовния свят, в който живеем, движим се и съществуваме, създаден от илюзия, ни позволява да присъстваме на повратната точка на съдбата. Тя не ни се изправя като нещо, което остава неясно, нещо, на което можем само да се радваме или от което да страдаме, а по-скоро ни изправя с ярка вътрешна яснота. И когато сме развили в душите си силите, които ни изправят с ярка вътрешна яснота, едва тогава сме способни да осветим с вътрешна светлина това, което остава неясно; едва тогава сме способни да съзерцаваме действията на външната съдба. Тези действия на външната съдба са неясни за обикновеното съзнание. Но обикновеното съзнание се е превърнало в съзерцателно съзнание, за да съзерцава въпроса за съдбата именно като позволява такъв поврат да се случи. За въпроса за съдбата това съзнание се е трансформирало в съзерцателно съзнание. Само по този начин може да се постигне необходимото, за да се подходи към въпроса за съдбата по такъв начин, че той да може да бъде изяснен по начина, по който трябва да бъде. Това обаче показва също, че колкото и да се разглежда съдбата с обикновено съзнание, всички твърдения за тази съдба остават в известен смисъл хипотетични или празно, фантастично предположение. Защото става ясно, че съдбата, както се явява външно за обикновеното съзнание, се появява само в своето проявление, в своето нахлуване в обикновеното съзнание, но че тази съдба действа върху човешката душа в подсъзнанието, така че тази човешка душа, която, както посочих, никога не напуска духовния свят, живее в подсъзнанието в потока на съдбата. Тя живее в този поток на съдбата по такъв начин, че нейното преплитане със съдбата е също толкова малко очевидно за обикновеното съзнание, колкото и за самата човешка душа.

на сънуващия какво го заобикаля като физическа реалност във външния свят.

Когато възприемащото съзнание практикува развиването на необходимите сили на съзнанието, човек достига до способността – да използваме израза на Гьоте – да гледа на въпроса за съдбата с напълно различни духовни очи. Тогава душата започва да разглежда връзките, преплетени в това, което наричаме повратна точка на съдбата, по съвсем различен начин, отколкото се разглежда в обикновеното съзнание. Човек разпознава върху какво да съсредоточи вниманието си във въпроса за съдбата само когато е бил подготвен за това от вътрешните подбуди на чисто духовна повратна точка на съдбата. Нека вземем всяка повратна точка на съдбата, която лесно може да ни изправи пред външния живот. Като типичен пример за това, което ни изправя пред външния живот, може да се разкаже следното – напълно е възможно то да се развива по този начин, например: Човек е напълно подготвен, да речем, за някаква външна професия, за някаква външна работа. Неговите способности показват, че той би могъл да бъде напълно пригоден за тази работа, че би могъл да бъде от голяма полза за света, за човечеството, чрез изпълнението на външните си задължения. Нещата са се развили дотам, че позицията, която той трябва да заеме, вече е избрана. Всичко е подготвено: самият човек е подготвен, тези, които могат да му предложат подходящата позиция, са разпознали неговите способности; всичко е на мястото си. Тогава, точно преди този човек да получи официалното уведомление за преместването си на позицията, се случва някакъв инцидент, който го прави неспособен да я изпълни. Ето това е типичният обрат на съдбата. Не искам да

Да се каже, че този човек, когото имам предвид, трябва да умре незабавно, но той би бил неспособен наистина да постигне, в рамките на обикновения живот, това, за което е било толкова добре подготвено от всички страни. Човекът е поразен от обрат на съдбата.

Когато човек разглежда човешкия жизнен път от обикновени гледни точки – дори и да вярва, че го прави по различен начин – всъщност той разглежда какво е предшествало дадено събитие в този жизнен път. Човек гледа на света, като винаги подрежда следствието към причината и, от своя страна, следствието към причината, винаги се връщайки от по-късното към по-ранното. Когато човек е готов да разпознае този повратен момент на съдбата, който може да ни научи на нещо, става ясно, че в този повратен момент на съдбата си имаме работа със сливане на две серии. Тук, в дадения типичен пример, имаме работа, от една страна, с факта, че човек се е превърнал в нещо, като по този начин е принудил процесите във външния свят да се обърнат към него. Следва друга серия от събития, която пресича тази първа серия. Именно когато човек разглежда такива процеси на съдбата, той се научава да разпознава, че е в най-висшия смисъл правилно и отлично да разглежда човешкия жизнен път като естествени процеси, като наблюдава как по-късното следва от по-ранното. Но човек също така се научава да разпознава, че този възглед е изключително едностранчив. Човек се научава да осъзнава, че ако иска да разгледа съществуването в неговата цялост, не може да разглежда само непрекъснати, нарастващи, възходящи потоци от събития, а трябва да вземе предвид и низходящия поток, потока, който винаги пресича възходящия поток.

осуетен, унищожително поразен. Тогава, чрез срещата на двата потока , човек стига до точката, където духът се разкрива. Защото човек не е станал някой друг, като е преживял, от една страна, осуetyаване на това, в което се е превърнал; два потока живот са се събрали, но човек не е станал някой друг. И именно това, което човек среща със своята душа, налага това осуetyаване на двата потока живот, му показва как в самия момент, когато нещо съдбоносно трябва да действа върху човешката душа, тя трябва да се оттегли именно от външния живот. По този начин човек навлиза във вътрешното царство на душата, което обаче изобщо не е обхванато от външния, сетивен живот. Чрез схващането на съществуването, където то не само се разкрива, но и където изчезва от външното проявление, човек намира пътя към царството, от което душата не може да избяга и където съдбата работи върху нея.

И сега, след като е проследил тази линия на изследване, човек осъзнава, че е изцяло в природата на душата съдбата да се отнася към нея по начина, който току-що показах. Защото нека предположим, че човешката душа, в пълно съзнание, с напълно развити представи, е подхождала към веригата на съдбата по същия начин, по който подхожда към външната сетивна реалност и се обяснява с научни термини. Какво би последвало тогава? Би следвало, че душата би останала вътрешно мъртва, че би се изправила вътрешно пред съдбата, бих казал, със същото спокойствие, да не кажа безразличие, както се изправя пред твърденията на естествената наука. Но така човешката душа подхожда към съдбата.

Не срещу съдбата . Тук не просто развивам идеи за целесъобразност. Всеки, който изследва методите на представеното тук, ще осъзнае, че не се връщам към телеологични или целесъобразни идеи, а по-скоро поставям въпроса: Какво е необходимо за същността на душата? – както би могъл да се запита някой: В какво отношение коренът е необходим за целия живот на растението?

Доколкото душата е подвластна на съдбата, тя изобщо не преживява тази съдба чрез когнитивни представи, а по-скоро я преживява по такъв начин, че в душата възникват афекти, усещания, чувства на радост и чувства на скръб, и че тези усещания не са съпроводени от вида ясни представи, които човек обикновено има в когнитивното разбиране. Ако такива ясни представи съществуваха, те щяха да бъдат именно онези представи, които действат само в сферата на обикновеното съзнание, тоест в сферата, обвързана с тялото. Именно защото преживяването на съдбата е издигнато от тези представи, обвързани с тялото, защото преживяването на съдбата е водено от усещания и чувства, от прогресивните или съпротивляващи се импулси на волята, това преживяване на съдбата остава в несъзнаваното или, по-точно, е насочено надолу в несъзнаваното. В резултат на това преживяването на съдбата действа върху душата извън съзнанието по същия начин, по който протичат преживяванията на външния свят около сънуващия, без да проникват в неговото съзнание - поне не по пряк начин.

Начинът, по който човек преживява страданието и радостта си, определя, че съдбата му се намира в дълбоките, подсъзнателни области на психиката, в онези области, от които психиката никога не излиза.

излиза, бива въведен. Така, в хода на живота, човек е тласкан от съдбата си под прага на обикновеното съзнание. Но там долу, където съзнанието, което съществува в обикновения живот и е насочено към него, не достига, има ред; там долу преживяванията на съдбата осветяват душата, която е спряла пред границата на усещането. Там самата съдба непрекъснато работи върху нашата душа, така че начинът, по който човек е потопен в съдбата си, не може да бъде разбран от него чрез обикновеното съзнание, както не може да бъде разбрано от сънуващото съзнание това, което се случва външно, сетивно-физически, в стаята, в която се случва сънуването. Съдбата се съединява с душата под прага на съзнанието. Но там става ясно, каквато и да е тази съдба, че тя е тясно свързана с душата, че именно тя е работникът в оформянето на нашия вътрешен живот. Това е един от работниците, който гарантира, че това, което преживяваме в хода на живота между раждането и смъртта, се пренася в душата, която преминава през повтарящи се земни животи чрез раждане и смърт, така че тази душа да бъде пренесена през целия този живот, който преминава през повтарящи се земни животи, чрез действия, чрез сили, чрез ефекти, които не достигат до обикновеното съзнание. Там виждаме връзката между човешката съдба и човешката душа. Там, чрез самата съдба, достигахме до подсъзнателните основи, вечните основи на човешката душа. И само там, където царува безсмъртието, съдбата царува в истинската си форма. И тя се пренася там от факта, че в обикновения живот ние сме толкова отдадени на нея, че не можем да я проникнем със знание. Чрез това,

Тъй като го преживяваме афективно, емоционално, самата съдба се пренася в областта, където може да действа върху безсмъртната част на душата.

Тогава съдбата се разкрива – звучи педантично, почти филистерски – като велик учител през целия живот на човек. Но е така. Съдбата ни носи напред. И е вярно какво чувстват хората, подготвени от особено благоприятен житейски път, относно взаимосвързаността на човешката съдба. Бих искал да ви прочета дословно един такъв пример. Приятелят на Гьоте, *Кнебел*, в по-късните си години е бил подтикнат към идеи за съдбата, които наистина не са произлезли от спекулации, не от философски фантазии, а които, бих казал, са произлизали от това, което иначе се случва в подсъзнателната душа, когато съдбата работи върху душата. Кнебел казва:

„При внимателно наблюдение човек ще открие, че в живота на повечето хора има определен план, който, чрез собствената им природа или чрез обстоятелствата, които ги ръководят, е сякаш предопределен. Колкото и разнообразни и променливи да са условията на живота им, в крайна сметка се очертава едно цяло, разкриващо известна последователност в себе си. Ръката на определена съдба, колкото и скрито да е нейното действие, също се разкрива точно, независимо дали е движена от външно влияние или вътрешен импулс: наистина, противоречиви причини често се движат в нейната посока. Колкото и объркан да е курсът, причината и посоката винаги се разкриват.“

Това не е възникнало от спекулации или философия за съдбата, а е резултат, който самата душа е извадила от областта, където съдбата действа в нея. Следователно,

Като правило, само хора, които са напълно въввлечени в събитията на живота, не само в своите собствени , но и които живеят със състрадателно участие в житейската съдба на много хора, виждат такъв поглед върху съдбата, сияещ от дълбините на душата им в определен момент от житейския им път .

Сега, въпросите на науката, включително хуманитарните науки , не зависят от никакви външни събития – въпросите на науката, въпросите на познанието, следват свой собствен ход – по-скоро външният живот, в много от своите особености, се оформя от това, което науката изважда наяве. Но от друга страна – това може да се наблюдава и в естествените науки – определени външни обстоятелства допринасят за факта, че прозренията могат да бъдат правилно оценени и внимателно обмислени само от хората. Достатъчно е само да си припомним как транзитите на Венера, които се случват само два пъти на век, трябва да се чакат, докато се случат, как външните обстоятелства трябва да са подходящи, за да се появи определено прозрение в определена област. Същото може да е вярно и по отношение на въпросите на хуманитарните науки, които се отнасят до живота на душата. И макар че това не принадлежи строго на хуманитарните науки, чувствителността на нашите съдбовни времена може да бъде насочена към това как нашето време, в най-дълбокия смисъл на думата, носи на душите на хората това, което хуманитарните науки са способни да дадат.

Древният *Хераклит*, великият гръцки философ, от чиито отделни, но дълбоко значими лъчи на неговите изследвания са проникнали през всички епохи от живота му, веднъж е казал, намеквайки за сънищния живот: Що се отнася до света на сънищата, всеки човек има свой собствен свят.

В една стая всякакви хора могат да спят и всеки може да сънува всякакви различни неща; всеки има свой собствен свят на сънищата. В момента, в който се събудят, всички те са в обща външна среда. Там тази обща среда стимулира велик вътрешен образ; там те са в единство. Хората са в още по-голямо, по-смислено единство – въпреки всичко, което може да се каже против него, защото това, което може да се каже против него, е само привидно – когато гледат към това, което възприемащото съзнание изважда от духовния свят. Там хората се събират и е само илюзия, ако човек вярва, че един човек твърди това, а друг онова. Един човек може да изчисли правилно, друг неправилно, но методът на изчисление остава правилен. В по-висш смисъл хората се намират в единство, когато се издигнат до възприемащо съзнание и влязат в духовния свят. Но външните обстоятелства също могат да доведат хората до определено единство в живота. Тогава – бих казал, по същия начин, по който астрономическите изследвания се фокусират върху транзитите на Венера, които обаче остават безразлични, защото докосват по-малко дълбоко дълбините на човешкото състояние – тогава тези преживявания могат да бъдат стимулиращи за това, което се стреми към единството на живота: за хуманитарните науки. И ние живеем в нашето време в съдбоносно събитие, което обединява хората по съвсем различен начин – нека кажем това сега, защото е нещо, което е непосредствено близко до сърцата ни – хората от Централна Европа, отколкото обикновено са обединени отвън. Споделени преживявания на съдбата, които един човек възприема като своя съдба по един начин, друг по различен начин, протичат през човешките души, протичат през човешките тела, протичат през човешките животи. Това

Това може да бъде вдъхновение, и се надяваме, че ще бъде, да изведе хората от това трудно, съдбоносно време към дълбоките пътища на духовната наука. И човек може да си помисли: ако духовната наука винаги има нещо от първостепенна важност да каже на човечеството по отношение на вечните въпроси - в нашето време, където толкова много съдби се решават, където съдбата стои толкова ужасно питаща пред цялата душа на нашата епоха, въпросите за съдбата и душата възникват по особено дълбок начин. Духовната наука, защото се обръща към това, което не само съществува в живота, но, тъй като остава в духовния свят, също така поддържа този живот през целия човешки житейски път, духовната наука може по този начин да даде на хората специални сили, специални възможности, за да намерят пътя си през живота по съответен начин, с осъзнаване какво означава съдбата за безсмъртието, за вечния живот и да очакват това, което ще се роди от това съдбоносно време. Ако човек се научи да разбира съдбата, тогава той също се учи, когато е необходимо, да се изправя срещу съдбата с истинско, а не скучно, спокойствие на ума - с това спокойствие на ума, което е сила. И в своята тишина душата често действа по-силно, отколкото може, когато е носена от вълните на външния живот, подхвърляна нагоре-надолу от самите тези вълни.

И може би именно осъзнаването на душевния покой в нашия жизнен път, колкото и абстрактна да изглежда тази идея днес, е способно да проникне в фундаменталните сили на човешкия ум и да се превърне в велик, не притъпяващ, а по-скоро ободряващ мотиватор за този човешки ум. Защото — това ни е показано по-специално —

Обратът, който въпросът за безсмъртието и съдбата е взел според днешните разсъждения – точно както е погрешно да се каже за някой, който има магнит пред себе си: „Това е парче желязо във формата на подкова и нищо повече“, и ти си фантазьор, ако вярваш, че в него има специални сили, точно както е погрешно да се смята за фантазьор някой, който първоначално не може да демонстрира силите чрез привличането на желязото, а само твърди тяхното съществуване, така е погрешно да се смята за фантазьор някой, който говори за външния живот, който се разгръща във физическо, сетивно съществуване, по такъв начин, че този живот е не само това, което изглежда на външните сетива, но че е проникнат, осветен и нажежен от духовната сфера, в която душата е вкоренена и тъче. Защото вярно остава словото на Хераклит – нека завърша с него – утвърждаващо, ако е правилно разбрано, това, което е най-съкровеният нерв на духовната наука, утвърждаващо, че само този, който е способен да вижда през духа в светлината на сетивата, познава света:

„Очите и ушите са свидетели на случващото се в света, свидетели на хората; но те са бедни свидетели на онези хора, чиито души не разбират езика, истинския език на очите и ушите.“

Духовната наука се стреми да говори истинския език на очите и ушите, като по този начин намира своя път към това, което обикновеното съзнание не може да възприеме; към това, от което самият живот извира и тъче. Следователно, човешките същества ще процъфтяват и ще се развиват най-добре в собствената си работа, когато са наясно, че като вечни същества, те не само произхождат от този вечен източник на живот, но и винаги са в него.

ЧОВЕШКА ДУША И ЧОВЕШКО ТЯЛО В ПОЗНАНИЕТО ЗА ПРИРОДАТА И ДУХА

Берлин, 15 март 1917 г.

В днешната лекция се намирам в донякъде трудно положение, тъй като в интерес на темата ще бъде необходимо да очертая открития от една много чувствителна област на хуманитарните науки и някои може да сметнат за желателно да чуят подкрепящи, демонстративни подробности относно това или онова откритие, което ще бъде представено днес. Такива подробности могат да бъдат дадени в бъдещи лекции; днес моята задача ще бъде да очертая въпросната област. Освен това ще трябва да се позова на изрази и понятия, отнасящи се до душата и тялото, чиято истинска основа се крие в лекциите, които вече изнесох тук; защото ще трябва стриктно да се ограничи до темата, до изложението на връзката между човешката душа и човешкото тяло.

Това е тема, за която може да се каже, че две интелектуални начинания от последно време са затънали в най-големите възможни недоразумения. И ако човек разгледа тези недоразумения, ще открие, че от една страна, мислителите и изследователите, които са се опитали да изследват областта на психичните феномени през последните времена, нямат голяма полза от великите и възхитителни резултати на естествената наука – особено по отношение на познанията за човешкото тяло. Те не могат...

В известен смисъл те са неспособни правилно да преодолеят разликата между това, което трябва да считат за наблюдения на психическите явления, и физическите явления. От друга страна, трябва да се каже, че представителите на научните изследвания като цяло са толкова непознати с наблюденията на душата, толкова непознати дори с това, което се има предвид, когато се разглеждат наблюдения на душата, че те от своя страна не са в състояние да преодолеят разликата между наистина важните резултати на съвременната естествена наука и психическите явления. По този начин се установява, че изследователите на душата и естествените учени, когато говорят за човешката душа и човешкото тяло, говорят напълно различни езици и по същество изобщо не могат да се разбират. И именно този факт озадачава, всъщност, може да се каже дори, обърква онези, които днес се опитват да проумеят великите мистерии на душата и връзката ѝ с мистериите на Вселената, основани на принципите на съвременното разбиране.

Исках да започна, като посоча къде всъщност се крие грешката в този начин на мислене. Нещо особено се е развило – не искам да критикувам това, а просто да го заявя като факт – по отношение на това как хората днес се отнасят към своите понятия и идеи. В повечето случаи те не вземат предвид, че понятията и идеите, колкото и добре обосновани да са, са просто инструменти за преценка на реалността, каквато тя ни се представя поотделно във всеки отделен случай. Хората днес вярват, че след като са схванали дадена концепция, тя е незабавно приложима към света. Тази особеност на съвременното мислене, която е проникнала във всички научни начинания, е в основата на това, което току-що определих като преобладаващи недоразумения.

Четох за това. Хората днес не смятат, че една концепция може да бъде напълно правилна, а че макар и да е правилна, може да се прилага напълно неправилно. За да характеризирам това методично предварително, искам да го обсъдя, използвайки може би гротескни примери, които биха могли да се случат в живота. Със сигурност някой може да има напълно оправданото убеждение, че сънят, здравословният сън, е добро лекарство. Това може да бъде напълно правилна концепция, правилна идея. Ако не се приложи правилно в конкретен случай, може да се случи нещо подобно: Някой посещава някъде; намира старец, който е болен, болен по един или друг начин. Той предлага мъдростта си, като казва: „Знам колко е добър един добър нощен сън.“ Когато си тръгват, някой може да им каже: „Е, вижте това, старецът постоянно спи.“ Или може да се случи някой друг да е на мнение, че при определени заболявания разходките, малкото движение са нещо изключително здравословно. Той съветва някого да направи това. Този човек само трябва да възрази: Забравяте, че съм пощальон.

Искам само да посоча основния принцип: че човек със сигурност може да има правилни понятия, но тези понятия стават полезни само когато се прилагат по правилния начин в живота.

И така, в различните науки човек може да открие строго проверими, правилни понятия, чието опровержение би срещнало трудности. Винаги обаче трябва да се повдига въпросът: Приложими ли са тези понятия и към живота? Полезни ли са те за разбиране на живота? — Интелектуалното отклонение, за което по този начин намерих и илюстрирах с гротескни примери.

Тази склонност да притежаваме [нещо] е невероятно широко разпространена в нашето мислене днес. Следователно много хора не успяват да видят къде са границите на техните концепции, къде трябва да ги разширят чрез факти – били те физически или интелектуални. И може би в малко области разширяването на концепции и идеи е толкова необходимо, колкото в областта, която искаме да обсъдим днес.

Относно постигнатото в тази област от гледна точка на естествената наука, която наистина е най-важната днес, може само да се повтори: то е възхитително, наистина е великолепно. Значителни трудове съществуват и от другата страна, в сферата на душата, но те не дават представа за най-фундаменталните въпроси на душата и най-вече не могат да разширят своите понятия до такава степен, че да могат да издържат на атаката на съвременната естествена наука, която въпреки това по някакъв начин се противопоставя на всичко духовно. Бих искал да се позова на две скорошни литературни публикации, които съдържат изследователски открития в тези области; публикации, които ясно показват как трябва да се търси разширяване на понятията чрез разширяване на изследванията. Преди всичко, има изключително интересна „Физиологична психология“ от *Теодор Циен*. В тази психология, въпреки че някои от все още колебливите резултати от изследванията се основават на хипотези, въпреки това е показано по великолепен начин как човек трябва да си представи мозъчните и нервните механизми според съвременните научни наблюдения, за да добие представа как, докато формираме идеи, нашите идеи се свързват помежду си, нервно-

Нервната система е в действие. Именно в тази област обаче става съвсем ясно, че *научният* метод на наблюдение, насочен към психиката, води до тясно дефинирани понятия, които не успяват да проникнат в живота. Теодор Циен може да покаже, че за всичко, което се случва във въображението, могат да се намерят съответстващи еквиваленти в нервната система. И ако човек разгледа областта на изследването по този въпрос, ще открие, че школата на Хекел, по-специално, е направила изключителен принос в тази област. Достатъчно е само да се посочи отличната работа, която ученикът на Хекел, *Макс Верворн*, е извършил в лабораторията в Гьотинген върху това какво се случва в човешкия мозък, в човешката нервна система, когато свързваме една идея с друга или, както се казва в психологията: когато една идея се асоциира с друга. Нашето мислене е фундаментално основано на това свързване на идеите. Как да си представим тази връзка между идеите, как да си представим формирането на паметните представи, как съществуват определени механизми, които, може да се каже, запазват идеите, така че по-късно да могат да бъдат извлечени от паметта – всичко това е красиво и последователно представено от Теодор Циен. Ако човек проучи какво има да каже за живота на идеите и за това, което му съответства като човешка нервна система, със сигурност може да се съгласи. Но тогава Циен стига до един забележителен допълнителен резултат.

Знаем, че този човешки психически живот обхваща повече от просто въображение. Независимо как човек може да мисли за връзката на други умствени дейности с въображението, не може първоначално да пренебрегне факта, че

, човек трябва поне да разграничи други умствени дейности или способности; знаем, че освен представянето, има чувство, дейност на чувството в целия му широк диапазон, а също и дейност на волята. Теодор Циен говори така, сякаш чувството всъщност не е нищо друго освен свойство на представянето; той не говори за действителното чувство, а за емоционалния тон на усещанията или представите. Представленията са там. Те са там, не само такива, каквито ги мислим, но и пропити с определени свойства, които им придават емоционалния им тон. Така че може да се каже: По отношение на чувството, такъв изследовател е зависим от това да каже: Това, което се случва в нервната система, е недостатъчно за чувството. Следователно той по същество пропуска самото чувство и го разглежда само като придатък към представянето. Може да се каже също: Като проследява нервната система, той не достига до точката в нервния механизъм на схващане на този аспект на ума, който се явява като емоционален живот. Следователно той пропуска емоционалния живот като такъв. Но той също така не успява да идентифицира нищо в нервната система, което би наложило да се говори за воля. Следователно, Циен директно отрича легитимността на говоренето за воля в естествените науки по отношение на разбирането на ума и тялото. Какво се случва, когато човек пожелае нещо? Да предположим, че той ходи, че е в движение. Тогава се казва - както твърди такъв изследовател - че движението, ходенето, произтича от неговата воля. Но като правило, какво всъщност е там? Нищо друго освен първоначално идеята за движение. В известен смисъл си представям какво ще бъде, когато се движа в пространството; и след това не се случва нищо друго, освен че впоследствие виждам или усещам себе си.

Това означава, че възприемам движението си. Запомненият образ на движението е последван от възприятието на самото движение; воля не се открива никъде. – По този начин волята се разсейва директно чрез дърпане. Виждаме, че при проследяване на нервните механизми не се стига нито до чувство, нито до воля; следователно, човек трябва горе-долу, а в случая с волята, дори напълно, да пренебрегне тези сфери на душата. И тогава човек обикновено казва добродушно: Е, това е оставено на философите, но естествоизпитателят няма причина да говори за тези неща, освен ако не стигне толкова далеч по отношение на психичните функции, колкото Вер-уорн, който казва: Философите са изфабрикували много в човешкия психичен живот, което от научна гледна точка се оказва неоправдано.

До подобен извод на този на Циен, който се осланя изцяло на научни данни, стига и един виден съвременен психолог на душата, когото споменах тук няколко пъти преди и който е по-значим, отколкото обикновено се предполага: *Франц Brentano*. Франц Brentano обаче започва с душата. В своята „Психология“ той се опитва да изследва живота на душата. Характерно е, че е публикуван само първият том от тази книга и нищо повече от 70-те години на 19 век. Всеки, запознат с обстоятелствата, знае, че именно защото Brentano работи с ограничени в описания по-горе смисъл понятия, той не е успял да стигне отвъд началните етапи. Но едно нещо е изключително важно в работата на Brentano: в опита си да изследва феномените на душата и да ги групира в определени категории, той разграничава „представа“ от „чувство“. Така, при изследването на душата, бих казал,

Дори когато изследва душата от горе до долу, той не стига до понятие за воля. За него волята е по същество само подкатегория на чувството. Следователно, дори изследовател на душата не стига до воля. Франц Brentano се позовава на неща като факта, че дори езикът, когато говори за психически явления, предполага, че това, което обикновено се нарича „воля“, по същество се изчерпва от чувството в рамките на събитията и фактите на душата. Защото със сигурност се изразява само чувство, когато казвам: Имам отвращение към нещо. И все пак, когато казвам: Имам отвращение към нещо, използвам думата „воля“ по такъв начин, че езикът вече инстинктивно изразява как волята всъщност е нещо, което принадлежи на чувството в живота на душата. От този един пример можете да видите колко е невъзможно за този изследовател на душата да избяга от определен кръг. Защото това, което Франц Brentano представя, е несъмнено щателно изследване на душата; Но също така несъмнено е вярно, че преживяването на волята, на прехода на психическия живот във външно действие и на произхода на външното действие от волята, е преживяване, което не може да бъде отречено. По този начин психологът не открива това, което несъмнено не може да бъде отречено.

Не може да се каже, че всички изследователи, основани на съвременната естествена наука, които се занимават с психичния живот във връзка с физическия живот, са изцяло материалисти. Циен например разглежда материята като чиста хипотеза. Но той стига до една доста забележителна гледна точка, а именно, че където и да погледнем, около нас няма нищо друго освен психическото. Ако има някаква материя там, тази материя трябва по същество да се основава на психиката.

Процесите първо ни правят впечатление; така че, доколкото материалните факти правят впечатление на сетивата ни, това, което преживяваме в сетивното си възприятие, вече е психическо явление. Сега ние преживяваме света само чрез сетивата си; следователно, фундаментално всичко е психическо явление, всичко е психическо. Това е гледна точка, поддържана от изследователи като Циен. Според тази гледна точка, цялата сфера на човешкия опит би била по същество психическа и ние фундаментално не бихме имали право да говорим за нищо друго освен хипотетично - извън себе си, извън нашите психически преживявания. Ние фундаментално впитаме и живеем според такива възгледи във всеобхватната сфера на психичното и не можем да я избегнем.

Едуард фон Хартман характеризира този възглед по драстичен начин в края на своя наръчник по психология и тази характеристика, макар и гротескна, е доста интересна за разглеждане. Той казва: Разгледайте, в смисъла на този панпсихизъм – ние измисляме такива думи – следния пример: Двама души седят на маса и пият – ами, да кажем, от по-добри времена – кафе със захар. Единият човек е малко по-далеч от захарницата от другия и външно, за наивния наблюдател, изглежда, че *единият* казва на другия: „Бих искал захарницата.“ Другият човек дава захарницата на този, който е поискал. Сега Едуард фон Хартман пита, ако универсалното одушевление е правилно, как трябва да се представи този процес? Той трябва да се представи като нещо, случващо се в човешкия мозък или нервна система, което се проявява в съзнанието по такъв начин, че възниква идеята: „Искам захар.“ Но какво...

има там . След това, след тази идея „Искам захар“, възниква друга идея; но и тя е просто ментална конструкция, че нещо, което наподобява друг човек – защото това, което обективно е там, е невъзможно да се каже, то само създава това впечатление – му подава захарницата. Физиологията, казва Хартман, предполага, че обективно се случва следното: В моята нервна система, ако аз съм този човек, се развива някакъв процес, който се отразява в съзнанието като илюзията „Моля за захар“. След това същият този процес, който няма нищо общо със съзнателния процес, задейства речевите мускули; нещо обективно отново се появява отвън, чиято природа е неизвестна, но което отново се отразява в съзнанието, създавайки впечатлението, че човек изрича думите „Моля за захар“. След това тези движения, генерирани във въздуха, се предават на друг човек, отново хипотетично, създавайки вибрации в неговата нервна система. Тъй като сетивните нерви в тази нервна система вибрират, двигателните нерви се задействат. И докато протича този чисто механичен процес, нещо като „Давам на този човек захарницата“ се отразява в съзнанието на другия човек, заедно с други свързани възприятия, като например самото движение.

Тук имаме странното тълкуване, че това, което всъщност се случва извън нас, остава неизвестно, е само хипотетично, а изглежда е нервен процес, който се разпространява през въздуха в другия човек, преминавайки от сетивните към двигателните нерви, двигателните нерви и външните...

Да се извърши действие. Това е напълно независимо от това, което се случва в двете съзнания; случва се автоматично. Това обаче постепенно води до точка, в която човек вече не може да получи никаква представа за връзката между това, което се случва автоматично отвън, и това, което всъщност преживяваме. Защото това, което преживяваме, ако човек приеме гледната точка на универсалната анимация, няма нищо общо с нищо обективно външно. Забележително е, че целият свят е погълнат от душата – бих казал дори целият свят. И някои мислители са повдигнали много съществени възражения. Например, ако търговец очаква телеграма с определено съдържание, е достатъчно да липсва само една дума и вместо радост в душата му могат да се задействат недоволство, страдание и болка. Може ли тогава човек да каже, че това, което човек преживява в душата, се случва само в психиката, или не трябва да се предполага, въз основа на непосредствените резултати, че нещо действително се е случило отвън, което също се преживява в психиката? От друга страна, ако човек приеме гледната точка на този автоматизъм, би могъл да каже: Да, Гьоте е написал „Фауст“, това е вярно; но това само доказва, че целият „Фауст“ е живял в ума му като идея. Но този ум няма нищо общо с механизма, който е описал тази идея. Човек не може да избегне механизма на вътрешния живот, за да достигне до това, което е външно.

Това постепенно доведе до широко разпространеното схващане, че психичното е в известен смисъл само един вид паралелен процес на това, което е в света, че то просто допълва това, което е в света, и че човек дори не може да го различи от него.

да се знае какво наистина се случва там, по света. По принцип човек може да стигне до това, до което стигнах аз: в книгата си „Загадката на човека“ наричам тази гледна точка, която се развива през 19-ти век и набира все по-голяма популярност в определени кръгове, гледна точка на илюзионизма. Сега ще възникне въпросът: Не почива ли този илюзионизъм на много добри основи? — Почти изглежда така. Наистина изглежда, че няма нищо, което да възрази срещу възможността, че може да има нещо там, което влияе на очите ни, и че само душата превръща това, което е там, в светлина и цвят, така че човек наистина се занимава само с психичното, че никога не надхвърля границите на психичното, че никога не би било оправдано да каже: това или онова съответства на това, което живее в душата. Такива неща само изглеждат неподходящи за най-висшите въпроси на душата, например въпроса за безсмъртието. Те всъщност са дълбоко значими и някои индикации за това могат да бъдат направени днес. Но аз искам да започна именно от тази основа.

Така характеризираната от мен школа на мисълта не взема предвид преди всичко факта, че по отношение на психическия живот тя разглежда само това, което се случва, когато върху човек се създават впечатления отвън чрез сетивния свят и човекът, чрез нервната си система, формира представи за тези впечатления. Тези възгледи не отчитат, че случващото се тук е приложимо само за взаимодействието на човека с външния сетивен свят, но че за това взаимодействие, дори когато се разглежда в смисъл на духовно изследване, то дава съвсем специфични резултати. Става ясно, че човешките сетива, по-специално,

Те са мъдро конструирани. Това, което обаче имам да кажа тук за тази структура, относно нейните тънкости, е такава, че голяма част от нея все още не е достъпна за това, което външната наука вече е наблюдавала. В органите, които имаме за сетивата, в човешкото тяло е вградено нещо, което до известна степен е изключено от общия вътрешен живот на това човешко тяло. Можете да разглеждате примера с окото като символично представяне на това. Окото е вградено в нашия черепен организъм почти като напълно независима единица, свързана с вътрешността на целия организъм само чрез определени органи. Цялото би могло да бъде описано подробно, но това не е необходимо за настоящата ни дискусия. Но съществува известна независимост. И такава независимост наистина съществува за всички сетивни органи. Така че, нещо, което никога не се взема предвид, нещо съвсем специално се случва в сетивното възприятие, в сетивното усещане. Сетивният външен свят продължава чрез нашите сетивни органи в нашите собствени органи. Това, което се случва там чрез светлината и цвета, или по-скоро това, което се случва в светлината и цвета, се предава чрез очите ни в нашия организъм по такъв начин, че животът на нашия организъм първоначално не участва в него. По този начин светлината и цветът навлизат в очите ни по такъв начин, че животът на организма – бих казал – не възпрепятства проникването на случващото се отвън. Както в редица пропасти, потокът от външни събития прониква до известна степен в нашия организъм чрез сетивата ни. Сега душата е първата, която участва в проникващото, като оживява влизащото отвън в неодушевено състояние. Това е изключително важна истина, която се разкрива от

Духовната наука излиза наяве. Като възприемаме чрез сетивата си, ние непрекъснато оживяваме това, което се влива от потока на външни събития в телата ни. Сетивното възприятие е реално, живо проникване, дори оживяване, на това, което продължава в нашата организация като нещо мъртво. Чрез това обаче ние наистина имаме ^{обективния} СВЯТ директно в себе си в сетивното възприятие и като го обработваме мисловно, го преживяваме. Това е истинският процес и е изключително важен. Защото по отношение на сетивното възприятие не може да се каже, че то е просто впечатление, че е само ефект отвън; това, което се случва външно, наистина прониква в нашето вътрешно същество, телесно, приема се в душата и се пронизва с живот. В сетивните органи имаме нещо, в което живее душата, без нашето собствено физическо тяло действително да живее директно в него. Човек в крайна сметка ще се доближи до научното разбиране, което съм развил, когато чрез сравнение си изгради правилно разбиране за факта, че определени животински видове притежават определени органи в очите си – и това може да се разшири до всички сетива – които вече не присъстват при хората. Човешкото око е по-просто от очите на по-нисшите животни, всъщност дори на животните, много тясно свързани с него. Ако някой се запита: Защо например някои животни все още имат така нареченото ветрило в окото си, специален орган, изграден от кръвоносни съдове, а други имат така наречения мечовиден израстък, отново орган, изграден от кръвоносни съдове? тогава човек би осъзнал, че в животинския организъм, тъй като тези органи се проектират в сетивата, непосредственият телесен живот все още участва в това, което се случва в сетивата, като продължение на...

Външен свят. Следователно, сетивното възприятие на животното в никакъв случай не е такова, че да може да се каже, че психиката директно преживява нахлуващия външен свят. Защото психиката, в своя инструмент, тялото, все още прониква в сетивния орган; телесният живот прониква в сетивния орган. Именно защото човешките сетива са структурирани по такъв начин, че да бъдат оживени от психиката, за всеки, който наистина схваща същността на сетивното възприятие, е ясно, че имаме външна реалност в сетивното възприятие. За разлика от това, целият кантианизъм, шопенхауеризъм, цялата съвременна физиология се проваля, защото тези науки все още не са способни да позволят на своите концепции да проникнат до правилно разбиране на сетивното възприятие. Едва когато това, което се случва в сетивния орган, бъде прието в по-дълбоката нервна система, мозъчната система, то преминава в това, където телесният живот прониква директно и където следователно протичат вътрешни процеси. Така човекът има сетивната сфера външно, а в рамките на тази сетивна сфера, така да се каже, зоната спрямо външния свят, където този външен свят може да се доближи до него чисто, доколкото може да въздейства върху сетивата. Защото нищо друго не се случва. Но тогава, когато сетивното възприятие се превърне в представяне, тогава ние се намираме в по-дълбоката нервна система; тогава всеки процес на представяне съответства на невромеханичен процес; тогава, когато формираме представяне, произлизащо от сетивното възприятие, се случва нещо, което се случва в човешкия нервен организъм. И тук трябва да се каже: В това, което е постигнато от естествената наука, особено чрез откритията на Верворн, относно процесите, които протичат в нервната система, в мозъка,

Когато това или онова си представим, е налице нещо възхитително. Хуманитарните науки трябва да са наясно със следното: Като се сблъскваме с външния свят чрез сетивата си, ние се сблъскваме с външния, действителен ход на събитията. Когато си представяме, например по памет, в размисъл, където човек не се свързва с външни неща, а по-скоро свързва това, което е получено отвън, нещо наистина живее в нашата нервна система; и това, което се случва там в нашата нервна система, това, което живее там в нейните структури, нейните процеси, е наистина - колкото повече човек се задълбочава в този факт, толкова повече го осъзнава - чудесен образ на психиката, на самия живот на въображението. Всеки, който се ангажира дори малко с това, което анатомията на мозъка и нервите вече може да разкрие днес, ще открие, че тази структура и тези динамични взаимоотношения в мозъка принадлежат към най-чудните неща, които могат да бъдат разкрити в света. Но тогава духовната наука трябва да е наясно с това: Точно както ние, с поглед, насочен навън, стоим по отношение на външния свят, така и ние стоим по отношение на нашия собствен въплътен свят, когато сме погълнати от играта на мислите, почерпени от външния свят. Това обикновено не става ясно в съзнанието. Едва когато духовният изследовател се издигне до това, което нарича имагинативни представи, той осъзнава, че макар това да остава, бих казал, подобно на сън, все пак е вярно, че при представянето, оставено на произвола на съдбата, човек възприема вътрешната си игра в мозъка и нервната система по същия начин, по който иначе възприема външния свят. Чрез укрепване на психиката с такива медитации, каквито описах, човек може да осъзнае, че се отнася към този вътрешен нервен свят не по различен начин, отколкото към външния сетивен свят; само че във външния сетивен свят...

Впечатлението, което идва отвън, е силно и това води до преценката: външният свят прави впечатление; докато това, което идва отвътре, от телесния живот, не се налага толкова силно, макар че е прекрасна игра на материални процеси, така че човек получава впечатлението: идеите играят самите себе си.

За всичко, което посочих досега относно човешкото взаимодействие с външния сетивен свят, казаното от мен важи. Душата, прониквайки в тялото, съзерцава външната реалност, от една страна; от друга страна, душата съзерцава взаимодействието на собствената си нервна система. Сега, определен възглед - и оттук произтича недоразумението - е формирал представата от този факт, че това е общото отношение на човешките същества към външния свят. Когато този възглед поставя въпроса: Как външният свят влияе на човешките същества?, той му отговаря, както трябва, според забележителните открития на мозъчната анатомия и мозъчната физиология; той му отговаря, както току-що трябваше да характеризираме какво се случва, когато човек или се предаде на представи, отнасящи се до външния свят, или по-късно извика такива представи от паметта. Това, според този възглед, е общото отношение на човешките същества към света. Но това го води до заключението, че целият психичен живот всъщност протича успоредно на външния свят. Защото със сигурност може да бъде напълно без значение за външния свят дали си го представяме или не; той се разгръща, както се разгръща; нашето въображение просто го допълва. Всъщност, това, което е фундаментален принцип на този възглед, е вярно: всичко, което преживяваме, е психологическо. Но в тази психологическа сфера се намира външният свят, както и вътрешният свят. И

Всъщност - това е пряко следствие от факта, че понякога процесите протичат външно, а друг път - в нервната система. Тази гледна точка предполага, че всички други психически преживявания, включително чувствата и волята, също трябва да бъдат свързани с външния свят по подобен начин. Ако обаче изследователи като Теодор Циен са честни, те не откриват такива връзки. Следователно, както е обяснено, те частично отричат чувствата и напълно отричат волята. Те не откриват чувствата в нервната система и най-малко волята. Франц Brentano дори не открива воля в самата психика. Откъде идва това?

Това ще се изясни, след като недоразуменията, които описах днес, бъдат разсеяни, когато се консултираме с духовната наука по тези въпроси и тя ще ни даде прозрение. Защото фактът, който само загатнах, е именно следният: Това, което наричаме сфера на чувствата в психичния живот, колкото и странно да звучи, първоначално няма абсолютно нищо общо с нервния живот в своя произход. Добре осъзнавам колко твърдения на съвременната наука противореча по този начин. Също така съм много добре запознат с всички основателни възражения, които могат да бъдат повдигнати. Колкото и желателно да е да се навлиза във всички подробности, днес мога да представя само резултатите. Циен е напълно прав, когато не намира нито чувство, нито воля в нервния механизъм, когато намира само представяне, така че казва: Чувствата са просто тонове, тоест качества, акценти *на* представящия живот; защото само представящият живот живее в нервите. Волята изобщо не съществува за естественика, защото представянето на движението е пряко свързано с...

Фокусира се върху възприятието на движението, което следва. Няма воля. В нервния механизъм няма нищо човешко чувство ; това следствие просто не се извлича, но е присъщо там. Ако тогава човешкото чувство се изразява в тялото, с какво е свързано то? Каква е връзката на чувството с тялото, ако връзката на въображението с тялото е такава, каквато току-що описах по отношение на връзката на сетивното възприятие с нервния механизъм? Е, духовната наука показва, че точно както въображението е свързано с възприятието и вътрешния нервен механизъм - колкото и странно да звучи днес, един ден то ще бъде резултат от естествената наука, но днес вече може да се опише като напълно установен резултат от духовната наука - чувството е свързано по подобен начин с всичко, което физически принадлежи и е свързано с човешкото дишане. В своя произход чувството няма нищо общо с нервния механизъм, а по-скоро с това, което е свързано с дихателния организъм. Но сега, нека повдигна поне едно очевидно възражение: Да, но нервите стимулират всичко, свързано с дишането! Ще се върна към това възражение по-късно. Нервите не стимулират нищо, свързано с дишането. По-скоро, точно както възприемаме светлината и цвета чрез зрителните си нерви, ние възприемаме самия процес на дишане, макар и по по-дифузен начин, чрез нервите, които преминават от централната нервна система към дихателната система. Тези нерви, обикновено наричани двигателни нерви за дишане, не са нищо друго освен сензорни нерви. Те съществуват, подобно на мозъчните нерви, само че по-дифузно, за да...

Да възприемем самото дишане. Произходът на чувството , във всичко, което е налично, от афекта до най-слабото усещане, е физически свързан с всичко, което се случва в човешкото същество като процес на дишане, и с това, което му принадлежи, какво е неговото продължение в едната или другата посока в човешкия организъм. Човек ще мисли съвсем различно за това, което физически характеризира чувството, когато разбере, че не може да се каже: Определени токове произхождат от някакъв централен орган, от мозъка, които стимулират дихателните процеси, а по-скоро обратното. Дихателните процеси са там, те се възприемат от определени нерви; чрез това те влизат във връзка с дихателните процеси. Но няма връзка, такава че произходът на чувствата да е закотвен в нервната система. И тук стигаме до област, която, въпреки възхитителната съвременна естествена наука, все още изобщо не е изследвана. Физическите изрази на нашия емоционален живот ще бъдат чудесно осветени, след като изучим фините промени в дишането и особено фините промени в ефектите от дихателния процес, докато едно или друго чувство се развива в нас. Процесът на дишане е съвсем различен от този, който се случва в човешката нервна система. В известен смисъл може да се каже, че нервната система е вярно възпроизвеждане на самата човешка психика. И ако трябва да използвам израз – такива изрази все още не са установени в езика, така че можем да използваме само заемки – за начина, по който психиката е чудесно представена в човешката нервна система, бих казал: психиката се рисува в

Нервният живот, нервният живот е наистина отражение на душата. Всичко, което преживяваме емоционално във връзка с външното възприятие, се отпечатва в нервната система. Именно това прави разбираемо, че нервният живот, особено на главата, още при раждането е верен отпечатък на душата, която идва от духовния свят и се съединява с физическото тяло. Това, което днес може да се възрази, особено от неврофизиологична гледна точка, срещу връзката на душата, която идва от духовния свят, с мозъка, с органа на *главата*, един ден ще бъде представено като доказателство за това. Преди раждането или зачеването душата подготвя от духовните дълбини онова чудно образуване на главата, което съществува като образуване на човешкия душевен живот. Главата – която например става само четири пъти по-тежка през живота на човек, отколкото е при раждането, докато целият организъм става 22 пъти по-тежък по време на по-нататъшния растеж – ни се явява при раждането като нещо напълно оформено, ако е допустим изразът: съвършено. Още преди раждането, това е по същество образ на преживяванията на душата, защото преживяванията на душата действат върху главата от духовния свят много преди да се случат каквито и да било физически събития по познатия начин, *които* след това водят до човешкото съществуване във физическия свят. За духовния изследовател тази забележителна структура на човешката нервна система, която е отражение на живота на човешката душа, е едновременно потвърждение, че душата излиза от духовната сфера и че силите, които правят мозъка отражение на живота на душата, пребивават в духовната сфера.

Трябва ли сега да използвам израз за връзката между емоционалния живот и дихателния живот, който би го характеризирал подобно на израза „нервен живот – образ, картина на живота на душата, на въображаемия живот“? Ако е така, бих искал да нарека дихателния живот и всичко, което му принадлежи, отпечатък на духовния живот, който бих сравнил с пиктографското писмо. Нервната система – реален образ, реална картина; дихателната система – просто пиктографско писмо. Нервната система е устроена по такъв начин, че душата трябва само да се остави на себе си, за да открие от картината това, което сега желае да преживее в себе си. При пиктографското писмо човек трябва да тълкува; човек трябва да знае нещо; душата трябва да се ангажира по-дълбоко с материята. Същото е и по отношение на дихателния живот. Животът на дишането е по-малко верен израз – ако трябва да го характеризирам по-точно, ще трябва да се позова на теорията за метаморфозата на Гьоте, но днес няма достатъчно време за това – директно изобразителен израз на психическото преживяване; по-скоро това е израз, който бих сравнил с връзката между пиктограмите и тяхното значение. Следователно психическият живот е по-вътрешен, по-малко обвързан с външни процеси. Следователно, той се изплъзва и на връзката с по-широката физиология. Но за духовния изследовател това изяснява: както животът на дишането е свързан с живота на чувствата, така и животът на чувствата, тъй като този живот на дишането е по-малко точен израз на същото, трябва да бъде по-свободен, по-независим сам по себе си.

По този начин, ние обхващаме тялото по-широко, когато го разглеждаме като оформител на емоционалния живот, отколкото когато можем да го разглеждаме само като оформител на въображаемия живот. Въпреки това, тъй като емоционално-

Тъй като животът е свързан с живота на дишането, духовното живее по-активно, по-вътрешно, в живота на чувството, отколкото в живота на простото въображение – в онзи живот на въображението, който не се издига до нивото на въображението, а е само откровение на външния сетивен опит. Животът на чувството не е толкова ясен, не е толкова ярък, както пиктографията не изразява значението си толкова ясно, колкото картината – трябва да говоря по-сравнително – но именно поради това, това, което се изразява в живота на чувството, е по-присъстващо в духовната сфера, отколкото в обикновеното въображение. Животът на дишането е по-малко инструмент, отколкото животът на нервите.

И сега, когато стигаме до живота на волята, ситуацията е такава, че като духовен изследовател човек може да бъде наречен гаден материалист. Но духовният изследовател, когато говори за връзката между човешката душа и човешкото тяло, трябва да разглежда цялата душа във връзка с цялото тяло, а не само, както често се прави днес, във връзка с нервната система. Душата се изразява в цялото тяло, във всичко, което се случва в тялото. Ако човек иска да разгледа живота на волята, откъде трябва да започне? Трябва да започне с най-нисшите, най-дълбоките импулси на волята, които все още изглеждат изцяло свързани и абсорбирани в живота на тялото. Къде е такъв импулс на волята? Е, такъв импулс на волята се проявява просто, например, когато сме гладни, когато определени вещества в нашия организъм са изчерпани и трябва да бъдат възстановени. Слизаме в сферата, където протичат процесите на хранене. Слизаме от процесите в нервната система през процесите в дихателната система и стигаме до пред-

Процесите в хранителния организъм са установени; и най-подчинените волеви импулси се намират свързани с хранителния организъм. Духовната наука сега показва, че когато говорим за връзката между волята и организма, трябва да говорим за хранителния организъм. Подобна връзка на тази между въображението и усещането и нервната система, както между дишането и емоционалния живот, само че по-свободна, съществува между хранителния организъм и волевия живот на човешката душа. Това обаче включва по-задълбочени въпроси. И тук човек трябва да е напълно наясно с нещо, което по същество само духовната наука поддържа днес. Аз съм го защитавал в по-малки кръгове в продължение на много години и сега го обяснявам публично тук като резултат от духовната наука. Съвременната физиология смята, че е наясно, че когато ни се случи сетивно впечатление, то се предава на сетивния нерв и - ако физиологията признае душа - по този начин се приема от душата. Но освен тези сетивни нерви, има и така наречените двигателни нерви или двигателни нерви, според съвременната физиология. Такива двигателни нерви - знам колко еретично е това, което ще кажа - не съществуват в хуманитарните науки. Боря се с този проблем от много години и съм напълно наясно, че човек може да повдигне всякакви неща, които изглеждат толкова основателни. Вземете например някой със синдром на Табес или някой, чийто гръбначен мозък е компресиран, чиято долна част на тялото е по същество мъртва от определен орган нататък и т.н. Всички тези неща не са опровержение на това, което казвам; по-скоро, ако ги разбирате правилно, те са точно доказателство за това, което...

Казвам: Няма двигателни нерви. Това, което съвременната физиология все още смята за двигателни нерви, двигателни нерви, волеви нерви, всъщност са сетивни нерви. Ако гръбначният мозък е притиснат в която и да е точка, тогава това, което се случва в крака, в стъпалото, просто не се възприема и тогава стъпалото не може да се движи, защото това не се възприема; не защото е прекъснат двигателен нерв, а защото е прекъснат сетивен нерв, който просто не може да възприеме какво се случва в крака. Но мога само да загатна за това, защото трябва да премина към важните резултати по този въпрос.

Всеки, който развива навици, свързани с психосоматичния си опит, знае , че например това, което наричаме упражнение, свирене на пиано и други подобни, е нещо съвсем различно от това, което днес се нарича „постепенно мащабиране на двигателния път“; това не е това, което е. Защото във всички движения, които извършваме по волята си, единственият телесен процес, който се взема предвид, е метаболитен процес. В своя произход това, което възниква от импулса на волята, произлиза от метаболизма. Ако движа ръка, нервната система не е основният фактор, а по-скоро самата воля, което, както видяхте, *физиолозите* отричат; и нервът няма нищо общо с това, освен факта, че това, което протича като метаболитен процес в резултат на импулса на волята, се възприема от двигателния нерв, който всъщност е сетивен нерв. Ние се занимаваме с метаболитни процеси в целия си организъм като телесни агенти на тези процеси, които съответстват на волята. Тъй като всички системи в организма са взаимосвързани, естествено-

Тези метаболитни процеси протичат и в мозъка и са свързани с мозъчни процеси. Волята обаче намира своя физически израз в метаболитните процеси; нервните процеси като такива са истински свързани само дотолкова, доколкото те опосредстват възприятието на волевите процеси. Естествената наука ще демонстрира всичко това в бъдеще. Но ако разглеждаме човека, от една страна, като нервно същество, от друга страна, като дихателно същество и всичко свързано с това, и трето, като метаболитно същество - ако мога да използвам израза - тогава имаме цялото човешко същество. За всички органи на движение, всичко, което може да се движи в човешкото тяло, самото е свързано в движението си с метаболитните процеси. И волята действа пряко върху тези метаболитни процеси. Нервът е там само за да ги възприема.

Донякъде е жалко да се налага да се противоречи по този начин на привидно добре обосновано мнение, като това за двата вида нерви; въпреки това, човек поне има право да признае, че до днес никой не е открил съществена разлика между сетивен и двигателен нерв, нито по отношение на реакцията, нито по отношение на анатомичната структура. Те са идентични във всяко отношение. Когато придобиваме практика в нещо, ние придобиваме тази практика, като се учим да контролираме метаболитните процеси чрез волята си. Това е, което детето научава, след като първоначално се е въртяло във всички посоки и не е извършвало никакви регулирани волеви движения: да контролира метаболитните процеси, докато се развиват в по-фините си етапи. И когато свирим на пиано, например, или

Имайки подобни способности, ние се научаваме да движим пръстите си по определен начин, да контролираме съответните фини метаболитни процеси с волята си. Сетивните нерви, които всъщност са така наречените двигателни нерви, все повече разпознават правилния захват и движение, защото тези нерви са там единствено, за да усещат какво се случва в метаболизма. Бих искал да попитам някой, който може наистина да наблюдава както ума, така и тялото, дали при по-внимателно самоанализ в тази посока не усеща как не просто изглажда двигателните нервни пътища, а по-скоро как се учи да усеща, възприема и смътно си представя фините вибрации на организма си, които произвежда чрез волята си. Тук наистина практикуваме самосъзнание. В цялата тази област си имаме работа със сетивни нерви. Само си представете някой, който наблюдава речта по този начин, как тя се развива от бърборене при дете. Това е изцяло основано на волята, която се учи да се намесва в речевия организъм. А това, което нервната система научава, е само по-изпитано възприятие за случващото се като по-фини метаболитни процеси.

Така че, когато говорим за воля, си имаме работа с нещо, което се проявява физически в метаболизма . А изразът на метаболизма е движението, чак до костите. Това може да се демонстрира много лесно, като се вземат предвид реалните научни открития на днешния ден. Но този метаболизъм изразява още по-малко от дишането това, което се случва на умствено и духовно ниво. Ако съм сравнил нервната система с картина, дихателната система с пиктографското писмо, тогава мога да сравня метаболитната система с просто символична система за писане, каквато имаме днес в [текстът внезапно свършва тук].

За разлика от пиктографската писменост на древните египтяни или древните халдейци, които са просто символи, душата трябва да стане още по-вътрешна. Но тъй като душата става още по-вътрешна в акта на волята, душата, която, бих казал, е само слабо свързана с физическото в своя метаболизъм, навлиза в сферата на духовното с по-голямата част от своето същество. Тя живее в духовното. И както душата се свързва с материята чрез сетивата, така тя се свързва с духа чрез волята. Тук отново става очевидна специалната връзка между душата и духа, която духовната наука изследва чрез средствата, които представих в последната си лекция. От това следва, че метаболитният организъм, такъв какъвто съществува днес – за да характеризирам това по-точно, ще трябва да се позова на теорията за метаморфозата на Гьоте – е само предварителна индикация за това какъв е свършеният образ в нервния или главоболния организъм. В това, което постига в метаболизма, в това, което дори се настройва чрез метаболизма, душата подготвя това, което след това пренася през портата *на* смъртта в духовния свят за по-нататъшен живот в духовната сфера след смъртта. Но разбира се, то носи със себе си и всичко, чрез което живее в общение с духовното. Всъщност, както го характеризирах, то е най-вътрешно живо именно там, където е само слабо свързано с материалния свят, така че в тази област материалният процес действа само като знак за духовното; точно такъв е случаят с волята. Следователно, волята трябва да бъде специално развита, ако човек иска да постигне духовна интуиция. Тази воля трябва да се развие в това, което се нарича истинска интуиция – не в тривиалния смисъл, а в смисъла, в който беше характеризирана наскоро. Чувство, което може да бъде такова.

То трябва да се култивира, така че да води до вдъхновение; представата, когато се култивира чрез духовно изследване, може да доведе до въображение. Чрез това обаче, другото, обективно, според истинската си реалност, навлиза в живота на душата: духовното. Защото, както трябва да характеризираме сетивното възприятие по такъв начин, че според структурата на човешките сетивни органи външният свят изпраща в нас пропасти, така че да преживеем себе си в тях, така и ние преживяваме духа във волята. Там духът изпраща своята същност в нас. И никой никога няма да разбере истински свободата, който не разпознае този непосредствен живот на духа във волята.

От друга страна, виждате как Франц Brentano, който изследва само душата, е прав: той не стига до волята, защото изследва само душата; той стига само до чувството. Съвременният психолог не се занимава с това, което волята изпраща в метаболизма, защото не иска да стане материалист; а материалистът не се занимава с това, защото вярва, че всичко зависи от нервната система. Но тъй като душата, по самата си природа, е толкова свързана с духа, че духът, в първоначалната си форма, може да проникне в човешките същества, тъй като духът изпраща своите влияния в човешките същества, това, което проектираме в света като най-висше, като морална воля, като духовна воля, е наистина непосредствен живот на духа в психиката. И тъй като ние директно преживяваме духовното в душата, душата, в онези понятия, които аз характеризирах в моята „Философия на свободата“ като лежаща в основата на свободната воля, наистина не е сама по себе си, а е до голяма степен по-висша и преди всичко съзнателно присъстваща в духа. Погрешно разбиране на това битие-в-духа е само ако, както е

Физиолозите, позовавайки се на волята според Теодор Циен, както и психолозите, отказват да признаят фините импулси на волята, които всъщност са наистина реално преживяване. Тези импулси не могат да бъдат открити в психиката, но психиката преживява духа в себе си и като преживява духа във волята, тя живее в свобода.

Това означава, че човешката душа и човешкото тяло се разбират по такъв начин, че цялата душа е във връзка с цялото тяло, а не само душата с нервната система. И с това аз ви характеризирах началото на едно научно направление, което ще стане плодотворно именно чрез откритията на естествената наука, стига те да бъдат разглеждани по правилния начин. То ще покаже, че тялото, разглеждано в неговата цялост като израз на душата, е и доказателство за концепцията за безсмъртието на душата, която характеризирах от съвсем различна гледна точка в последната лекция и ще я характеризирам допълнително от друга гледна точка в следващата лекция.

Определена научно-философска школа на мисълта в последно време, неспособна да се справи с психосоматичния живот поради вече споменатите причини, се е укрила в така нареченото несъзнавано. Неговият основен представител, освен Шопенхауер, е Едуард фон Хартман. Предположението за несъзнаваното в нашия психичен живот със сигурност е нещо напълно оправдано. Но начинът, по който Едуард фон Хартман говори за несъзнаваното, прави невъзможно задоволителното разбиране на реалността чрез него. В примера, който споменах, за двамата души, седнали един срещу друг, единият от които иска захарницата от другия, той обяснява по своеобразен начин как съзнателният ум навлиза в несъзнаваното.

Несъзнаваното потъва надолу и това, което се случва в несъзнаваното, се издига отново в съзнанието. Но подобна хипотеза не се доближава до прозренията, получени от духовната наука. Може да се говори за несъзнаваното, но трябва да се говори за него по два начина: трябва да се говори за подсъзнанието и свръхсъзнанието. В сетивното възприятие нещо, което е несъзнавано само по себе си, става съзнателно, като се оживява по начина, описан днес. Там подсъзнанието се издига в съзнанието. По същия начин, когато нервната система се разглежда вътрешно в играта на представите: несъзнаваното се издига в съзнанието. Но не трябва да се говори за абсолютно несъзнаваното; по-скоро трябва да се говори за факта, че подсъзнанието може да се издигне в съзнанието. Подсъзнанието тогава е само временно, само относително подсъзнателно; подсъзнанието може да стане съзнателно. По подобен начин може да се говори за духа като за свръхсъзнанието, което навлиза в сферата на човешкия психичен живот в етичната идея или в духовно-научната идея, която прониква в самия дух. Там свръхсъзнанието навлиза в съзнанието.

Виждале колко много понятия и идеи трябва да бъдат коригирани, ако човек иска да отдаде справедливост на живота. И само от коригирането на тези понятия ще се появи ясна представа за това каква е истината по отношение на човешката душа. Въпреки това, трябва да запазя за следващия път широкообхватното значение на подобно разглеждане на връзката между душата и тялото. Днес, в заключение, бих искал само да отбележа, че последните развития в образованието ни отклониха твърде далеч от идеите, които внасят яснота в тази област.

, това е стеснило цялата връзка между хората и външния свят до това, което се отнася само за сетивния външен свят във връзка с човешката нервна система. Това обаче е довело и до събиране на идеи в тази област, които са повече или по-малко материалистични по природа; и тъй като вниманието не е било насочено към други връзки между човешкото духовно-психологическо и физическо, тази перспектива се е стеснила. И тази стесненост на перспективата се е разпростряла дори върху всички научни начинания като цяло. Ето защо трябва да е толкова болезнено да се чете, както в една сравнително добра лекция, изнесена от професор *д-р А. Чирх* на 28 ноември 1908 г., като празнична лекция в Бернския университет на тема „Естествени науки и медицина“ при поемането на ректорския пост – тези, които често посещават лекциите, знаят, че аз обикновено атакувам само онези, които ценя в някакво друго отношение, и че казвам нещо вредно само когато е направено защитно – се открива любопитно признание, което произтича толкова ясно от гореспоменатите недоразумения и от безсилието да се разбере връзката между душата и тялото. Там професор Чирх казва:

„Но мисля, че днес не е нужно да си блъскаме главата дали наистина никога няма да проникнем <вътре>.“

Той има предвид „във вътрешния свят“. От това чувство произтича цялата антипатия, която съществува срещу евентуалните изследвания в хуманитарните науки. Затова той продължава: „Наистина имаме по-належащи неща, с които да се заемем.“

Сега, всеки, който, изправен пред толкова големи, парещи въпроси за душата, може дори да заяви: „Наистина имаме по-належащи неща, с които да се занимаваме“, би трябвало да постави под въпрос сериозността на своите научни убеждения, ако това не беше разбираемо предвид посоката, в която е поело мисленето им; особено когато човек прочете следващите изречения:

„<Вътрешната природа>, с която Халер вероятно е имал предвид нещо подобно на това, което Кант по-късно нарича <нещото само по себе си>, в момента е все още толкова дълбоко в нас, че ще минат хилядолетия, преди ние – ако приемем, разбира се, че нов ледников период не унищожи цялата ни култура – дори да се доближим до нея.“

Тези личности са толкова силно заети с духовното, с това, което представлява „вътрешното аз“, че са способни да кажат: Нямаме нужда да се занимаваме с това днес; можем спокойно да чакаме хилядолетия. Ако по този начин науката отговаря на наболелите въпроси на човешката душа, тогава е дошло времето за допълнение към тази наука, каквото е духовната наука. Защото описаното отношение е довело до пълно, може да се каже, премахване на духовното като цяло, позволявайки да се зароди гледната точка, че духовното е най-много съпътстващо *физическото* – убеждение, което известният професор *Йодл* *поддържа* почти до днес; но той е само един сред многото.

Но до какво води този начин на мислене? Е, той със сигурност отпразнува истински оргии, когато професор *д-р Жак Льоб*, отново човек, когото аз силно възхищавам заради позитивните му изследвания, изнесе лекция на тема „Живот“ на първия монистки конгрес в Хамбург на 10 септември 1911 г. Там виждаме как

Това, което се основава единствено на недоразумение, вече се превръща в човешко чувство и в това човешко чувство към изучаването на душата – простете изрази – става брутално, тъй като това, което би трябвало да се основава само на убеждението, произтичащо от изследването, се превръща във въпрос на власт. Ето как професор Жак Льоб започва лекцията си, казвайки:

„Въпросът, който възнамерявам да обсъдя, е дали, според сегашното състояние на нашите знания, има някаква перспектива животът, тоест сборът от всички жизнени феномени, да може да бъде напълно обяснен с физични и химични средства. Ако след сериозно обмисляне можем да отговорим утвърдително на този въпрос, тогава трябва да основаваме и нашия социален и етичен начин на живот на чисто научна основа и никой метафизик не може да претендира за правото да предписва правила за нашето поведение, които противоречат на последствията от експерименталната биология.“

Ето ви преследването на всяко знание чрез онази наука, за която Гьоте е казал на Мефистофел : „Тя си скучае в собствения задник и не знае как!“ Ето как изглеждат думите в по-старата версия на „Фауст“ на Гьоте:

Който иска да разпознае и опише нещо живо,
първо се стреми да прогони духа, след това има
частите в ръката си, но уви! липсва само
духовната връзка! Химията го нарича *Encheiresin*
naturae, подигравайки се със себе си и не знаейки
как.

Днес „Фауст“ казва : „Подиграва се на себе си и не знае как“ - младият Гьоте е писал: „Струва си магаре и не знае как“.

Това е целта на това, което е изградено върху основата на тези недоразумения: да се премахне всяко знание, което не е просто тълкуване на физични и химични процеси. Но никоя наука за душата няма да бъде подготвена да издържи на подобно въздействие, освен ако не притежава способността наистина да проникне, сама по себе си, във физическия свят. Признавам всичко, което блестящи мъже като Дилтей, Франц Brentano и други са постигнали. Напълно го признавам. Уважавам всички тези личности; но идеите, които са развили, са твърде груби, твърде слаби, за да проникнат сами, да се конкурират с откритията на естествената наука. Трябва да се изгради мост между духовното и физическото. Този мост трябва да се създаде именно в човешките същества, като се стигне до мощни духовно-научни концепции, които също ни пренасят в разбирането на физическия живот. Защото именно чрез разбирането на физическия живот ще бъдат разбрани великите въпроси - въпросът за безсмъртието, въпросът за смъртта, въпросът за съдбата и т.н. В противен случай, ако човечеството не намери смисъл в тази духовна наука, смисъл в тази сериозност в такива сериозни времена, тогава можем да се сблъскаме с възгледи, които се изразяват например по следния начин: Сега човек може да вземе книга, дошла от Америка, преведена на немски, книга на американския учен *Снайдер*. В нея човек намира едно очарователно изречение, което въпреки това изразява настроението на цялата книга, озаглавена „Мирогледът на съвременното естественознание“. И преводачът Ханс Клайнпетер изрично посочва, че това настроение трябва постепенно да отстъпи място на истинското...

Просветление за настоящето и бъдещето. Сега, позволете ми да ви прочета, в заключение, едно централно изречение от тази книга:

„Каквато и да е мозъчната клетка на светулката или усещането за хармониите на Тристан и Изолда, материята, от която са направени, е по същество една и съща; очевидно е по-скоро въпрос на структура, отколкото на състав на материала.“

И с това трябва да се каже нещо съществено, нещо просветляващо! Но това е чувство, което вече е свързано с това, за което говорих днес. И е дълбоко показателно за съвременieto, че подобни неща изобщо могат да намерят последователи, че се представят като нещо специално.

Аз също ценя филологията и онези науки, които днес някои подценяват. Навсякъде, където има истинска наука, във всяка област, аз я ценя. Но ако някой дойде и ми каже: Гьоте е написал „Фауст“; до него седи неговият писар Зайдел, който може би пише писмо до любимата си; разликата между „Фауст“ и писмото на Зайдел може да се крие в каквото и да е, мастилото е едно и също и в двете! — И двете твърдения са еднакво валидни, само че едното се счита за голям напредък в науката, докато другото, разбира се, е просто това, за което са свидетелствали онези уважавани слушатели, които са му се смели.

За разлика от това, ние трябва да се осланяме на и да надграждаме върху онзи начин на мислене, който също е научен, но който, произлизайки от цялостната, пълноценна човешка душа и дълбокото съзерцание на света, е положил основите на наука, включително тази, която се намира в творчеството на Гьоте.

Научните съображения са налице. Първите елементи на това, което хуманитарните науки непрекъснато се стремят да развият, се намират у Гьоте; и истинската, неподправена нагласа към истинен поглед върху света е толкова парадигматично и красиво изразена в много от неговите думи. Бих искал да завърша тази дискусия, като ви насоча към неговото всеобхватно разглеждане на връзката между духа и външното материално същество, особено по отношение на човешкото тяло. Съзерцавайки костите на Шилер и в тази „частично мъдра“ форма на благородната душа, усещайки връзката на целия дух и цялата душа с цялото човешко тяло, Гьоте е изковал думи в красивото си стихотворение, озаглавено „За съзерцанието на черепа на Шилер“ – думи, от които можем да различим нагласата, която изисква едно всеобхватно съзерцание на ума и природата.

Какво повече може да спечели човек в живота, освен това, че Бог-Природа му се разкрива, как оставя твърдото да се разтвори в дух, как здраво съхранява създаденото от духа!

И можем да приложим тези думи към човешката душа и човешкото тяло и да кажем:

Какво повече може да спечели човек в живота, освен това, че Бог-Природа му се разкрива, как тя разтваря материята в духа и как духът преживява себе си в материята!

като му показва как тялото е израз, образ и знак на душата и как именно чрез това той е физическото доказателство и проявление на безсмъртната душа и вечния дух.

ДУШАТА И ГАТАНКИ НА СВЕТА: ИЗСЛЕДВАНИЯ И ВИДЕНИЕ НА НЕМСКИ ЕЗИК

УМСТВЕН ЖИВОТ

Берлин, 17 март 1917 г.

В последната си лекция се опитах да покажа как недоразуменията обясняват настоящата липса на разбирателство между тези, които фокусират своите изследвания и внимание върху психиката и нейните процеси, и тези, които фокусират вниманието си върху материалните процеси в човешкия организъм – процеси, които протичат, както бихме могли да ги наречем, като съпътстващи явления или, както твърди материализмът, като необходими причини за психически събития. Опитах се също да покажа причините за подобни недоразумения. Днес бих искал да подчертая, че където и да се търси истинско, истинско знание, подобни недоразумения, както и недоразумения в други посоки, неминуемо ще възникнат, ако човек не вземе предвид един решаващ аспект от самия когнитивен процес, нещо, което при по-интимно и особено продължително изследване все повече се налага на духовния изследовател като пряко преживяване, като вътрешно осъзнаване. Това е нещо, което първоначално изглежда много странно, когато се твърди: В сферата на миросгледите, тоест в сферата на познанието за духовно-реалното или, по-общо, на познанието за източниците на съществуване, ако човек стане, бих казал, твърде обсебен от-

В определени идеи, в определени концепции, по необходимост възниква възглед за човешката душа, който може да бъде абсолютно опроверган и също толкова лесно доказан по естествен път.

Следователно, духовният изследовател все повече ще се отклонява от това, което иначе е обичайно по отношение на миросгледа, а именно, да предлага това или онова, за да потвърди една или друга гледна точка, което би било подобно на това, което се нарича доказателство или опровержение в обикновения живот. Защото в тази област, както беше казано, всичко трябва да бъде доказано с определени причини и всичко трябва да бъде опровергано с определени причини. Материализмът със сигурност може да бъде строго доказан в своята цялост и може да бъде строго доказан, когато се занимава с отделни въпроси на живота или съществуването. И човек няма да може лесно да отхвърли това, което един материалист може да предложи, за да потвърди своите възгледи, просто като се опита да ги опровергае от противоположни гледни точки. Същото важи и за някой, който се застъпва за духовно съществуване. Следователно, всеки, който наистина желае да изследва духовни въпроси, трябва, за всеки такъв въпрос на миросгледа, да знае не само какво говори в полза на определена идея, но и всичко, което говори против нея. Защото забележителният резултат е, че истинската истина се появява само когато човек позволи както на това, което говори за, така и на това, което говори против определена идея, да действа върху душата. И всеки, който, бих казал, фиксира ума си толкова твърдо върху някаква концептуална или въображаема рамка на едностранчив миросглед, винаги ще се затваря за факта, че обратното също може да се утвърди в душата.

дори до известна степен трябва да изглежда правилно . И следователно той ще бъде в позиция като някой, който иска да твърди, че човешкият живот може да се поддържа само чрез вдишване. Вдишването предполага издишване; двете принадлежат заедно. Така винаги нашите понятия и идеи се отнасят към въпросите на светогледа. Можем да предложим понятие, което утвърждава нещо, или можем да предложим понятие, което го отрича; едното изисква другото, точно както вдишването изисква издишване и обратно. И точно както истинският живот може да се появи, може да се разкрие само чрез издишване *и* вдишване, когато и двете присъстват, така и духовното може да оживее в душата само ако човек е способен да отговори на плюсовете *и* минусите *на* едно нещо по еднакво положителен начин. Утвърдителното понятие, утвърдителната идея, е в живата цялост на душата в известен смисъл като издишване, отрицателното понятие като вдишване. И само в тяхното живо взаимодействие се разкрива това, което се отнася до духовната реалност. Следователно, духовната наука няма да е подходяща за прилагане на обичайните методи, *толкова* познати от ежедневноата литература, където това или онова се доказва или опровергава. Духовният учен признава, че това, което е представено по положителен начин, винаги може да има известна валидност, когато се отнася до въпроси на мирогледа, но същото важи и за обратното явление. Ако обаче човек пристъпи към въпросите на мирогледа към онзи непосредствен живот, който живее в положителни и отрицателни понятия, точно както физическият живот живее в издишване и вдишване, тогава наистина стига до непосредствената духовна реалност.

в самостоятелни понятия, до понятия, които са адекватни на реалността. Тогава, разбира се, човек често трябва да се изразява по различен начин, отколкото се изразява според мисловните модели на обикновения живот. Но начинът, по който човек се изразява, произтича от живия, активен вътрешен опит на ума. А умът може да бъде преживян само вътрешно, а не възприеман външно по начина на материалното съществуване.

Както знаете, един от най-важните въпроси на светогледа, и този, който беше разгледан и в първите ми лекции тук тази зима, е въпросът за субстанцията, за материята. И бих искал накратко да засегна този въпрос днес от току-що посочената гледна точка.

Въпросът за материята или веществото не може да бъде решен, ако човек многократно се опитва да формира идеи или понятия за това какво всъщност е материята; ако иска да разбере – с други думи – какво е материята, какво вещество. Всеки, който наистина се е борил с такива загадъчни въпроси, толкова далечни за мнозина, знае за какво става въпрос. Защото, ако човек се е борил с тях известно време, без да се поддава на никакви предразсъдъци, тогава той стига до съвсем различна перспектива по такъв въпрос. Човек стига до перспектива, която прави начина, по който се държи в душата си, когато формира понятие като понятието за материята, да изглежда по-важен. Тази **борба на самата душа се осъзнава** . И тогава човек стига до разбиране именно на тези загадъчни въпроси, които бих могъл да изразя по следния начин.

Всеки, който се опитва да разбере материята, субстанцията, по конвенционалния начин, е като някой, който казва: „Искам да получа впечатление за тъмнина, за тъмна стая.“ Какво прави той? Пали лампа и смята, че това е правилният начин да се получи впечатление за тъмна стая. Не е ли това най-лошото нещо, което човек може да направи? По същия начин е най-лошото нещо, което човек може да направи – но човек трябва да осъзнае това чрез описаната борба – да вярва, че някога ще възприеме материята, като задейства ума, за да освети материята, субстанцията, така да се каже. Само там, където умът може да бъде безмълвен в собственото ни тяло, в сетивното възприятие, където животът на идеите спира, външен процес прониква в нашето вътрешно същество. Там, като позволим на ума да бъде безмълвен и преживеем тази тишина на ума, ние можем наистина да имаме материята, субстанцията, представени, така да се каже, в душата ни.

До такива понятия не може да се стигне чрез обикновена логика; или ако човек стигне до тях чрез обикновена логика, те се оказват, бих казал, твърде крехки, за да предизвикат истинско убеждение. Само когато човек се бори с определени понятия в душата си по посочения начин, те го водят до резултата, който предложих.

Сега е вярно и обратното. Да предположим, че някой иска да разбере духа. Ако го търси например в чисто външната, материална форма на човешкото тяло, той е като някой, който, за да разбере светлината, я гаси. Защото това е тайната на материята: тази външна, сетивна природа сама по себе си съдържа противоречието -

Откровението на духа е угасителят на духа. То отразява духа, точно както осветените предмети отразяват светлината. Но никъде, освен ако не схванем духа в живата дейност, не можем да го открием в никакви материални процеси. Защото точно това е природата на материалните процеси: че духът се е трансформирал в тях, че духът се е преобразил в тях. И ако след това се опитае да разпознаем духа от тях, ние погрешно разбираме себе си.

Исках да започна с това въведение, за да стане все по-ясно какво всъщност представлява епистемологичното разположение на духовния изследовател и как духовният изследовател се нуждае от известна широта и гъвкавост на въображението, за да проникне в нещата, в които е предназначен да проникне. С такива концепции е възможно да се осветлят важните въпроси, които засегнах последния път тук и които само накратко ще загатна, за да премина към днешните ни разсъждения.

Казах: С развитието на нещата в неотдавнашната интелектуална история, все повече се появява едностранчив възглед относно връзката между духовното и физическото. Този възглед се изразява във факта, че днес духовното по същество се търси само в онази част от човешкото тяло, която се намира в нервната система, или по-скоро в мозъка. Духовното в известен смисъл се приписва единствено на мозъка и нервната система, а останалата част от организма се счита, горе-долу, просто за допълнение към мозъка и нервната система, когато се говори за духовното. Сега се опитах да представя резултатите от духовните изследвания върху

За да изясня тази област, посочих, че истинското разбиране на връзката между човешката душа и човешкото тяло може да се постигне само чрез свързване на цялата човешка душа с цялото физическо тяло. Тогава става очевидно, че има дълбока причина за разделянето на цялостта на човешката душа на действителния живот на идеите, живота на чувствата и живота на волята. Защото само действителният живот на идеите на душата е свързан с нервната система по начина, по който съвременната физиологична психология приема. За разлика от това, животът на чувствата – забележете: не доколкото е представен, а доколкото възниква – е свързан с човешката дихателна система, с всичко, което е дишане и е свързано с дишането, по същия начин, по който животът на идеите е свързан с нервната система. Следователно, ние трябва да отдадем емоционалния живот на душата на дихателната система. Освен това, това, което наричаме живот на волята, е свързано с това, което физически трябва да наречем метаболизъм в тялото. Естествено, чак до най-фините му разклонения. И като се вземе предвид, че отделните системи в организма са взаимосвързани – метаболизмът, разбира се, протича и в нервите – нещата, бих казал, се проникват в тези най-външни краища. Истинското разбиране обаче остава възможно само ако човек гледа на нещата по този начин, ако знае, че волевите импулси трябва да се припишат на метаболитните процеси, точно както психическите преживявания се приписват на процесите в човешката нервна система или мозъка. Такива неща, разбира се, могат само да бъдат загатнати първоначално. И именно защото могат само да бъдат загатнати, възраженията относно...

е . Но знам със сигурност: ако човек подходи към току-що обсъждания въпрос не само като разглежда части от фактите на съвременните научни изследвания, а с пълния обхват на анатомичните и физиологичните изследвания – тоест, ако се вземе предвид всичко, което представлява анатомичните и физиологичните изследвания – тогава ще се появи пълно съгласие между твърденията, които направих, основани на хуманитарните науки, и научните твърдения. Повърхностно казано – нека повдигна това възражение само като особено характерно – разбира се, срещу такава всеобхватна истина могат да се повдигнат възражения след възражения. Някой би могъл да каже: Сега, нека първо се съгласим, че определени чувства са свързани с дихателната система; че това може да се демонстрира много ясно за определени чувства, никой не може наистина да се съмнява. Но някой би могъл да каже: Да, тогава как съгласувате това с факта, че възприемаме мелодии, че мелодиите се появяват в нашето съзнание; чувството за естетическо удоволствие е свързано с мелодиите. Може ли да се говори за някаква връзка между дихателния организъм и това, което съвсем очевидно произхожда от главата , което според физиологичните открития съвсем очевидно е свързано с нервния организъм? – Веднага щом човек разгледа въпроса правилно, истинността на моето твърдение веднага става напълно ясна. А именно, трябва да се има предвид, че с всяко издишване паралелно в мозъка протича важен процес: че мозъкът, ако не беше задържан от черепа, би се повдигнал по време на издишване – дишането се разпространява в мозъка – и би се върнал обратно.

Обратно, по време на вдишване мозъкът се спуска. И тъй като не може да се издига и спуска поради черепа, се случва нещо, което е добре познато на физиологията: настъпва промяна в кръвния поток, протича това, което физиологията нарича мозъчно дишане – тоест, определени процеси, които протичат в нервната система успоредно на дихателния процес. И в тази среща между дихателния процес и това, което живее в нас като звуци през ушите ни, се случва нещо, което показва, че чувството и в тази област е свързано с дихателния организъм по същия начин, както обикновените мисловни образи са свързани с нервния организъм.

Искам да намекна за това, защото е нещо особено отдалечено и следователно повдига очевидно възражение. Ако човек можеше да постигне разбирателство с някого относно всички подробности на физиологичните резултати, нито една от тези подробности не би противоречала на това, което беше представено тук последния път и на това, което беше представено отново днес.

Сега моята задача е да развия по-нататък нашата дискусия по подобен начин, както в предишната лекция. И тук трябва да се задълбоча малко в начина, по който хората разгръщат сетивното си възприятие, за да покажа каква е действителната връзка между сетивното възприятие, което води до представи, и живота на чувствата и волята, всъщност живота на човешкото същество като душа, тяло и дух.

Чрез нашите сетивни преживявания ние взаимодействаме със сетивната си среда. В рамките на тази сетивна среда естествените науки разграничават определени вещества, или по-скоро, форми на вещества – защото те са важните сега; ако трябваше да говоря с физик,

Бих казал състояния на материята: твърдо, течно и въздушно. Но сега, както всички знаете, физическите и научните изследвания стигат дотам, че да приемат нещо различно от тези материални форми. Когато естествената наука иска да обясни светлината, тя не се задоволява само с приемането на тези материални форми, които току-що споменах, а след това се обръща към това, което първоначално ѝ се струва по-fino от тези видове материя; тя се обръща към това, което обикновено се нарича етер. Понятието за етер е наистина изключително трудно и може да се каже: различните идеи, които са се формирали за това какво трябва да се каже за етера, са невероятно разнообразни и многобройни. Естествено е невъзможно да се навлиза във всички тези подробности. Трябва само да се отбележи, че естествената наука се чувства принудена да установи понятието за етер, тоест да мисли за света не само като изпълнен с непосредственото сетивно възприятие на по-плътни вещества, но и като изпълнен с етер. Характерната черта е, че естествената наука със своите методи не може да достигне до това, което всъщност е етерът. За естествената наука действителната ѝ дейност винаги изисква материални основи. Самият етер обаче винаги се използва на тези материални основи, така да се каже. Той се появява във връзка с материалните процеси, той поражда материални процеси; но не може да бъде схванат, така да се каже, със средствата, свързани с тези материални основи. Следователно, особено напоследък се е развила своеобразна концепция за етера, която е фундаментално изключително интересна. Концепцията за етера, която вече може да се открие сред физиците днес, стига дотам, че да каже: Етер

Трябва да е нещо, което – каквото и да е друго – няма свойства като тези на обикновената материя. По този начин, естествената наука сочи отвъд собствените си материални основи, като казва за етера, че той притежава това, което не може да открие със собствените си методи. Естествената наука стига до предположението за етер, но не дотам, че да изпълни това понятие за етера с каквото и да е съдържание, използвайки собствените си методи.

Сега, духовното изследване води до следното: Естествената наука започва от материалната основа, духовното изследване - от духовно-психологическата основа. Духовният изследовател, освен ако не спре произволно на определена граница, ще бъде принуден да достигне до понятието за етер, точно както естествения учен, само че от обратната посока. Духовният изследовател се опитва да включи в познанието си това, което е активно и действено в душата. Ако се спре на това, което може да преживее вътрешно в обикновения психически живот, той дори не би стигнал толкова далеч в тази област, колкото естествения учен, който приема понятието за етер. Защото естественият учен поне установява понятието за етер; той го приема за валидно. Духовният изследовател, ако не стигне сам до понятие за етер, прилича на естествения учен, който казва: „Какво ме интересува какво друго е живо! Приемам трите основни форми: твърди, течни и въздушни тела; не се занимавам с нищо по-тънко от това.“ - Така всъщност прави повечето психологии.

Не всеки, който е работил в областта на психологическите изследвания, обаче го прави; и това се случва по-специално в рамките на изключително значимото научно развитие, възникнало въз основа на работата, извършена през първата третина на деветнадесети век,

Надграждайки върху основите на немския идеализъм, който придобива известност през 19-ти век – не в самия този идеализъм, а в това, което впоследствие се превръща в него – подходите към концепцията за етер се черпят от другата страна, от духовно-психологическа страна, точно както естествената наука се издига към етера от материалната страна. И ако човек наистина иска да схване концепцията за етер, той трябва да я приеме от две посоки. В противен случай не може да се справи с тази концепция. Интересното е, че великите немски философски идеалисти – Фихте, Шелинг, Хегел – въпреки своите завладяващи идеи и мисли, които често съм характеризирал тук, са оставили концепцията за етер неизследвана. В известен смисъл те не са били в състояние да укрепят или ободрят достатъчно вътрешния си духовен живот, за да позволят на концепцията за етер да им се разкрие. За онези, които са се оставили да бъдат вдъхновени от този идеализъм, които в известен смисъл са позволили на мислите, генерирани по това време, да продължат да работят в душите им, въпреки че не са били толкова големи гении, колкото техните идеалистични предшественици, тази концепция за етер е възникнала от това изследване на душата. За първи път откриваме тази концепция за етер у *Имануел Херман Фихте*, син на великия Йохан Готлиб Фихте, а също и ученик на баща си, тъй като е позволил да продължи да работи в себе си това, което Йохан Готлиб Фихте и неговите наследници, Шелинг и Хегел, в известен смисъл са направили в душите си. Но, кондензирайки го, така да се каже, до по-голяма вътрешна ефикасност, той стигнал до това да си каже: Ако човек разглежда духовния живот, ако го измерва, бих казал, от всички страни, тогава човек стига до това да си каже: Този духовен живот трябва да тече надолу в етера, точно както твърдата, течната и въздушната материя текат нагоре в етера.

трябва в известен смисъл да се влее в етера по същия начин, по който най-висшата сфера на материалното се влива нагоре в етера. И някои идеи, които Имануел Херман Фихте развива по този въпрос, са характерни и чрез които той наистина стига до границата на етера, започвайки от духовно-душевната сфера. В неговата „Антропология“ от 1860 г. – ще намерите пасажа, цитиран в последната ми книга „За загадката на човека“ – четем:

„В материалните елементи... не може да се намери истински трайният, онзи обединяващ формиращ принцип на тялото, който се оказва ефективен през целия ни живот.“ „По този начин ние сме насочени към втора, съществено *различна* причина в тялото.“ „Доколкото това съдържа това, което е истински трайно в метаболизма, то е истинското, вътрешно, невидимо тяло, но присъстващо във всяка видима материалност. Другото, външният вид на същото, образувано от непрестанния метаболизъм, може отсега нататък да се нарича „тяло“, което наистина не е нито трайно, нито единно, а просто ефект или имитация на онази вътрешна телесност, която го хвърля далеч в променящия се материален свят, точно както магнитната сила например образува привидно плътно тяло от частиците железни стружки, но което се разпръсква във всички посоки, когато свързващата сила бъде премахната.“

За Л. Х. Фихте, в обикновеното тяло живее невидимо тяло, което се състои от външна материя, и бихме могли да наречем това невидимо тяло етерно тяло; етерно тяло, което придава форми на отделните частици материя на това видимо тяло, оформя ги и ги развива. И. Х. Фихте е толкова ясен, че това етерно тяло, до което той слиза от психическата сфера, не е подвластно на процесите на физическото тяло.

е подвластен на това, тъй като за него прозрението за съществуването на такова етерно тяло е вече достатъчно, за да преодолее загадката на смъртта. Защото И. Х. Фихте казва в своята „Антропология“:

„Защото едва ли е нужно да се пита как се държи човек в този процес на смърт. Дори след последния видим акт на жизнения процес, човекът остава по същество, по дух и организационна сила, точно същият, както преди. Неговата цялост е запазена; защото те не са загубили абсолютно нищо от това, което е било тяхно и е принадлежало на тяхната субстанция по време на видимия живот. Те се връщат в невидимия свят едва в смъртта, или по-скоро, тъй като никога не са го напускали, тъй като той е истински трайният елемент във всичко видимо – те само са се отървали от определена форма на видимост. <Да бъдеш мъртъв> просто означава вече да не си възприеман за обикновеното сетивно възприятие, по същия начин, по който това, което е наистина реално, крайните основания на телесните проявления, са невъзприемчиви за сетивата.“

И. Х. Фихте показва как той стига до такова невидимо тяло от духовната сфера. Интересно е, че същата идея се появява отново на много места по време на късния разцвет на немския идеалистически интелектуален живот. Преди време също обърнах внимание тук на един самотен мислител, директор на училище в Бромберг, който се е борил с въпроса за безсмъртието: *Йохан Хайнрих Дайнхард*, починал през 60-те години на 19-ти век. Първоначално той подхожда към въпроса за безсмъртието като другите, опитвайки се да го разбере чрез идеи и понятия. Но за него се появяват повече неща, отколкото за тези, които просто...

Да живееш в понятия. И така, редакторът на този трактат за безсмъртието, написан от Й. Х. Дайнхард, успя да цитира пасаж от писмо, което авторът му е написал, в което Й. Х. Дайнхард казва, че макар все още да не е стигнал до това да напише темата в книга, вътрешното му изследване ясно му е показало, че човекът, през живота си между раждането и смъртта, работи върху развитието на невидимо тяло, което се освобождава в духовния свят при смъртта.

И така, многобройни други феномени от немския интелектуален живот биха могли да бъдат цитирани като доказателство за подобна линия на изследване и перспектива. Всички те биха доказали, че тази линия на изследване е била водена от стремежа да не се остане на нивото на просто философско разсъждение, на просто живот, изразен в понятия, а по-скоро да се укрепи вътрешният живот на душата до такава степен, че тя да достигне онази плътност, която достига етера.

Пътищата, които тези изследователи са поели, все още не позволяват истинската загадка на етера да бъде решена отвътре, но в известен смисъл може да се каже, че тези изследователи са на пътя към духовната наука. Защото тази загадка на етера ще бъде решена, когато човешката душа премине през онези практикувани вътрешни процеси, които често съм характеризирал тук и които са описани по-подробно в моята книга „Как да постигнем познание за висшите светове?“. Преминавайки през тези вътрешни душевни процеси, човек постепенно достига истински до етера отвътре. Тогава етерът ще бъде пряко присъстващ за него. Едва тогава той ще може да разбере какво е той наистина.

Сетивното възприятие е това, което действително присъства в сетивното възприятие.

За да представя това днес, трябва в известен смисъл да подхожда към този въпрос от различен ъгъл. Нека разгледаме какво всъщност се случва в метаболитните процеси на хората. Най-общо казано, можем да си представим метаболитните процеси в човешкия организъм като протичащи по такъв начин, че те са по същество свързани с течния елемент. Това ще бъде лесно за разбиране, ако човек се запознае с най-разпространените научни понятия в тази област. Каквото и да е процес на обмен на вещества, то живее, така да се каже, в течния елемент. Това, което е дишане, живее във въздушния елемент; при дишането имаме взаимодействие между вътрешни и външни въздушни процеси, точно както при метаболизма имаме взаимодействие между материални процеси, които са се случили извън тялото ни, и тези, които се случват вътре в тялото ни. Сега, какво се случва, когато възприемаме чрез сетивата си и след това добавим понятието за въображение? Какво всъщност съответства на това? По същия начин, както течните процеси съответстват на метаболизма, а въздушните процеси на дишането - какво съответства на възприятието? Етерните процеси съответстват на възприятието. Точно както живеем, в известен смисъл, с метаболизма в течния свят, ние живеем с дишането във въздуха и живеем с възприятието в етера. И вътрешните етерни процеси, вътрешните етерни процеси, които протичат в току-що споменатото невидимо тяло, взаимодействат с външните етерни процеси в сетивното възприятие. Ако се възрази: „Да, но определени сетивни възприятия са толкова очевидни процеси на материален обмен!“ – това е за

Особено поразителни са онези сетивни възприятия, които съответстват на така наречените нисши сетива – обоняние, вкус – но по-внимателното разглеждане би показало, че материалното в тези възприятия принадлежи на самия метаболизъм и че във всеки такъв процес, включително вкусването например, протича етерно протичане, чрез което ние влизаме в контакт с външния етер, точно както влизаме в контакт с въздуха чрез физическото си тяло, когато дишаме. Без разбиране на етерния свят, разбирането на сетивните възприятия е невъзможно.

И какво всъщност се случва? Е, това, което се случва, може да бъде истински разбрано само след като вътрешният душевен процес е напреднал до точката, в която вътрешното етерно-телесно се е превърнало в реалност. Това се случва, когато се постигне това, което наскоро нарекох имагинативно представяне в моите лекции. Когато представите, чрез упражненията, които можете да намерите в гореспоменатата книга, станат толкова силни, че вече не са абстрактните понятия, които обикновено имаме, а по-скоро ярки, живи понятия, тогава те могат да бъдат наречени въображения. Когато тези понятия са станали толкова ярки, че са въображения, тогава те живеят директно в етерното царство, докато когато са абстрактни понятия, те живеят само в душата. Те се простират в етерното царство. И тогава, когато човек е напреднал, така да се каже, чрез вътрешно експериментиране до точката, в която преживява етера като жива, реална същност вътре, тогава може да преживее това, което се случва в сетивното възприятие. Сетивното възприятие се състои в това - днес мога да заявя това само като резултат - че чрез външната среда етерното се отделя от материалното.

То изпраща сигнали до сетивните ни органи, създавайки онези пропасти, за които говорих онзи ден, така че това, което е външно, става вътрешно в нашата сетивна сфера; например, имаме един вид резонанс между сетивния живот и външния свят. След това, когато външният етер прониква в сетивните ни органи, този външен етер се убива. И когато външният етер навлиза в сетивните ни органи в убито състояние, той се съживява от вътрешния етер на етерното тяло, действащ срещу него. Това е същността на сетивното възприятие. Точно както убиването и съживяването се случват в процеса на дишане, докато вдишваме кислород и издишваме въглероден диоксид, така има и взаимодействие между етера, който е в известен смисъл мъртъв, и етера, който се съживява в сетивното възприятие.

Това е изключително важен факт, който произтича от духовната наука. Защото това, което философските разсъждения не могат да намерят, това, в което философските разсъждения от последните векове са се провалили толкова много пъти, може да бъде открито само чрез духовната наука. Сетивното възприятие може да бъде разпознато като фино взаимодействие между външния и вътрешния етер; като съживяване на етера, който е убит в сетивния орган, от вътрешното етерно тяло. Така това, което сетивата ни убиват от нашата среда, се съживява вътрешно от етерното тяло и по този начин ние стигаме до това, което е точно възприятието на външния свят.

Това е изключително важно, защото показва как човекът, дори когато се отдава на сетивното възприятие, живее не само във физическия организъм, но и в етерната свръхсетивна област; как целият сетивен живот е живот и дейност в етерно-невидимото. Това е

Това е нещо, което по-задълбочените изследователи на въпросния период винаги са подозирали, но което ще бъде издигнато до сигурност чрез хуманитарните науки. Сред онези, които разпознаха тази важна истина, бих искал да спомена почти напълно забравения *П. В. Трокслер*. Вече го споменах тук в по-ранни лекции, в предишни години. Той каза в своите „Лекции по философия“:

„Още по-рано философите разграничаваха изтънчено, възвишено душевно тяло от по-грубото физическо тяло... душа, която притежаваше образ на тялото, който те наричаха схема, и който за тях беше вътрешният, висш човек... Съвсем наскоро дори Кант, в сънищата на един духовен гадател, сериозно и шеговито мечтае за цялостен вътрешен духовен човек, който носи всички крайници на външния върху духовното си тяло; Лаватер пише и мисли подобно... “

Тези изследователи са били наясно и с това, че в момента, в който човек се издигне от чисто материално наблюдение към наблюдение на този свръхсетивен организъм в нас, той трябва да премине от обикновената антропология към вид познание, което достига до своите резултати чрез укрепване на вътрешното „аз“. Затова е интересно как например И. Х. Фихте и Трокслер са били категорични, че антропологията трябва да се издигне до нещо друго, ако иска да обхване цялостното човешко същество. И. Х. Фихте заявява в своята „Антропология“:

„Сензорното съзнание... с цялостта на сетивния живот, включително човешкия сетивен живот, няма друго значение освен да бъде мястото, където се разгръща този свръхсетивен живот на духа, тъй като въвежда трансцендентното духовно съдържание на идеите в сетивния свят чрез свободно съзнателно действие... Това задълбочено разбиране на

Човешката природа сега издига <антропологията> в крайния си резултат до <антропософия[^]> »

„От това течение в немския интелектуален живот, което, бих казал, тласка идеализма от неговата абстракция към реалността, виждаме намек за антропософията. А Трокслер казва, че човек трябва да приеме свръхдуховно значение във връзка със свръхсетивния дух и че по този начин може да схване човечеството по такъв начин, че вече да не се занимава с обикновена антропология, а с нещо по-висше:“

„Макар че е изключително удовлетворяващо, че се появява най-новата философия, която трябва да се разкрие във всяка антропософия, все пак е невъзможно да се пренебрегне фактът, че тази идея не може да бъде плод на спекулация и че истинската индивидуалност *на* човека не трябва да се бърка нито с това, което той постулира като субективен дух или крайно аз, нито с това, което той му противопоставя като абсолютен дух или абсолютна личност.“

Антропософията не е нещо, което възниква произволно, а нещо, което е непременно резултат от онзи духовен живот, който се занимава с преживяване на понятия и идеи не само като понятия и идеи, но и с тяхното кондензиране до такава степен – и бих искал да използвам израза отново – че те водят към реалността, че се пропитват с реалността.

Обаче, и това е недостатъкът на това изследване, човек не може да постигне това, като просто се издигне от физическото към етерното тяло; по-скоро човек достига само определена граница, която трябва да бъде преодоляна; защото отвъд етерното се намира духовно-психическата сфера. И същественото е, че именно тази духовно-

Духовното може да влезе във връзка с физическото само чрез посредничеството на етерното. Следователно, ние трябва да търсим истинската душа на човешкото същество само в това, което действа и упражнява своята сила изцяло отвъд етерното царство, така че етерното от своя страна да оформя физическото, точно както самото то оформя, енергизира и бива преживявано от душата.

Нека сега се опитаме да схванем човека на другия полюс, този на волята: Вече казахме, че животът на волята е свързан с метаболизма. Тъй като импулсът на волята се изразява в метаболизма, той не живее само във външния физически метаболизъм, а тъй като цялото човешко същество съществува навсякъде в границите на своето същество, етерният елемент също живее в това, което се проявява като метаболизъм, когато възникне импулс на волята. Сега духовната наука показва, че импулсът на волята е точно противоположен на сетивното възприятие. Докато при сетивното възприятие външният етер в известен смисъл е оживен от вътрешния етер, т.е. вътрешният етер се влива в инертния етер, в случая на импулса на волята, ако той произхожда от душевно-духовната област, тогава чрез метаболизма и всичко свързано с него етерното тяло се разхлабва и изтласква от физическото тяло в онези области, където протича метаболизмът. Така че тук имаме обратното: етерното тяло в известен смисъл се отдръпва от физическите процеси. И в това се крие същността на волевите актове, че при тях етерното тяло се отдръпва от физическото тяло.

Сега, онези уважаеми слушатели, които са присъствали на предишните лекции, ще си спомнят, че аз, освен това

Разграничих имагинативното познание, вдъхновеното познание и истинското интуитивно познание. И точно както имагинативното познание е такова укрепване на душевния живот, че човек достига до етерния живот по посочения по-горе начин, така интуитивното познание се дава чрез научаване, в известен смисъл, да участва, дори да осъществява, чрез мощни волеви импулси, това, което бихме могли да наречем: отдръпване на етерното тяло от физическите процеси. Така, в тази сфера, душевно-духовното се простира във физическо-телесното. Ако първоначално от душевно-духовното произлиза волеви импулс, той се среща с етерното и последствието е, че това етерно се отдръпва от някаква метаболитна сфера на физическо-телесното. И от това действие на духовно-душевното през етерното царство върху физическото възниква това, което може да се нарече преход на волеви импулс към някакво физическо движение, към физическо действие. Едва тогава обаче, когато човек разглежда целия човек по този начин, се стига до неговия истински безсмъртен аспект. Защото веднага щом човек се научи да разпознава как духовната душа се вплита в етера, става ясно също, че това вплитане на духовната душа в етера е независимо от процесите на физическото тяло, които са обхванати от раждането, зачеването и смъртта. И по този начин е възможно истинско възнесение към безсмъртното в човешкото същество, към това, което се съединява с тялото, което човек получава чрез потока на наследствеността, и което се запазва, когато човекът отново премине през портата на смъртта. Защото вечно-духовното е свързано, косвено чрез етерното царство, с това, което се ражда и умира тук.

Стана очевидно, че концепциите, разработени от духовната наука, силно противоречат на днешните модели на мислене, което затруднява хората да ги схванат. Една от пречките пред това разбиране, наред с други, е липсата на усилия, положени за изследване на истинската връзка между духовното и физическото по начина, предлаган днес. Повечето хора копнеят за нещо съвсем различно от това, което духовното изследване всъщност може да предостави. Какво всъщност се случва в човек, когато си представя? Етерен процес, който взаимодейства с външен етерен процес. За да може човек обаче да живее здравословен духовен и физически живот в тази посока, е необходимо да осъзнае границата, където се срещат вътрешният и външният етер. Това обикновено се случва несъзнателно. Съзнанието възниква, когато човек се издигне до имагинерно познание, когато вътрешно преживява движението и активността на етера и неговия съюз с външния етер, който спира в сетивния орган. В това взаимодействие между вътрешния и външния етер ние откриваме в известен смисъл най-външната граница на ефикасността на етера върху човешкия организъм. Защото това, което е в нашето етерно тяло, действа върху организма, например, предимно по време на растеж. Там то все още е активно, формирайки се отвътре в организма. Постепенно организира нашия организъм, така че той да се адаптира към външния свят по начина, по който го виждаме, когато едно дете порасне. Но това вътрешно формиращо схващане на физическото тяло от етера трябва да достигне определена граница. Когато премине тази граница...

Чрез всякакви патологични процеси се случва това, което живее и се движи в етера, но е предназначено да се запази в етерното царство, да се прелее във физическия организъм, така че последният в известен смисъл приема в себе си това, което е предназначено да остане като етерно движение. Какво се случва тогава? Това, което всъщност е предназначено да се преживее само вътрешно като представяне, се проявява като процес във физическото тяло. Тогава това е това, което се нарича халюцинация. Когато етерният процес пресече границата си във физическото царство, защото тялото, поради своята патология, не предлага подходяща съпротива, тогава възниква това, което се нарича халюцинация. Сега много хора, които искат да проникнат в духовния свят, всъщност желаят халюцинации преди всичко друго. Духовният изследовател, разбира се, не може да им предложи това; защото халюцинацията не е нищо друго освен представяне на чисто материален процес, процес, който протича отвъд границите на тялото, тоест вътре в тялото, по отношение на душата. За разлика от това, това, което води към духовния свят, се състои във връщане от тази граница към царството на душата и достигане до въображението, вместо до халюцинациите, а въображението е чисто духовно преживяване. И тъй като е чисто духовно преживяване, душата живее във въображението в духовния свят. Чрез това душата живее и в напълно съзнателно проникване на въображението. И е важно да се признае, че въображението – тоест легитимният път към постигане на духовно познание – и халюцинацията са противоположности и взаимно се унищожават. Който достига до халюцинация чрез патологичен организъм, пречи на пътя към истинското въображение; а който достига до истинското въображение, запазва...

Халюцинацията е най-безопасният вариант. Халюцинацията и въображението са взаимно изключващи се и взаимоизключващи се.

Но въпросът се крие и в другия край на човешкото същество. Точно както етерното тяло може да нахлуе във физическото тяло, вливайки своята формираща сила в него и по този начин причинявайки халюцинации, т.е. чисто физически процеси, така и от друга страна, чрез определени патологични образувания на организма или чрез предизвикана умора или други състояния на организма, появата на етерното, както е характеризирано в контекста на волята, може да се случи нередовно. Тогава може да се случи така, че вместо етерното да бъде наистина отстранено от физическата сфера на метаболизма в правилен акт на воля, то да остане вътре и физическата сфера на метаболизма, в своята чисто физическа дейност, да се намесва в етерното, така че етерното да стане зависимо от физическото, докато при нормална воля физическото е зависимо от етерното, което от своя страна се определя от душата-дух. Ако това се случва чрез процеси, каквито посочих, тогава бих казал, че възниква патологичният еквивалент на халюцинацията — компулсивният акт, който се състои в това физическото тяло с неговите метаболитни процеси да си проправи път в етерния свят — и в известен смисъл да се самопрокарва в етерното тяло. И ако компулсивният акт се проявява като патологично явление, тогава може отново да се каже: той изключва това, което в духовната наука се нарича интуиция. Интуицията и компулсивният акт се изключват взаимно, точно както халюцинацията и въображението се изключват взаимно. Следователно е

Освен това, няма нищо по-бездушно от, от една страна, тези, които халюцинират, защото халюцинациите са просто индикации за телесни състояния, които не би трябвало да съществуват; и от друга страна, например, въртящите се дервиши. Танцът на дервиша възниква от физическото проникване в етерния свят, така че етерният не става ефективен от духовно-психическия, а по-скоро по същество се случват само редовни компулсивни действия. И всеки, който вярва, че получава откровения за душата във въртящия се дервиш, трябва да се задълбочи в духовната наука, за да разбере, че въртящият се дервиш е доказателство, че духът, духовно-психическият, е напуснал тялото му; ето защо той танцува по този начин.

И бих искал да кажа, че само малко по-обширно е това, което не е танцуване, а по-скоро например автоматично писане, медиумично писане. То също не се състои в нищо друго освен първо да се изгони духовно-психичното от човешкото и да се позволи на физическото тяло, избутано в етерното тяло, да се разгърне така, както се разгръща, когато то, сякаш изпразнено от вътрешен етер, сега попадне под контрола на външния, обграждащ го етер. Всички тези области водят директно от духовната наука, а не към духовната наука, въпреки че в никакъв случай не бива да се възразява срещу нищо от онези гледни точки, от които обикновено се повдига толкова много против тези неща. Именно в танцуващия дервиш може да се изучи какво трябва да представлява арт танцът, истински артистичният танц. Артистичният танц трябва да се състои именно във факта, че всяко отделно движение съдържа импулс на воля, който може да достигне и до съзнанието на съответния човек.

Това съответства на факта, че никога не става въпрос за просто намеса на физически процеси в етерни процеси. Танцът, пропит с духовни понятия, е просто арт танц. Танцът на дервиша е просто отричане на духовността. Някои ще възразят: Но той разкрива духа! – Разкрива, но как? Е, можете да изучавате черупка, като вземете живата черупка и я погледнете; но можете да я изучавате и когато живата черупка е навън, като погледнете черупката: черупката съдържа реплика на формата на черупката, формата, родена от живота. По подобен начин човек има реплика на духовното, мъртва реплика на духовното, когато се занимава с автоматично писане или въртящия се дервиш. Ето защо то изглежда толкова подобно на духовното, както черупката на мидата, и може толкова лесно да бъде сбъркано с него. Но само когато човек наистина проникне навътре в истински духовното, може да има правилно разбиране за тези неща.

Ако започнем с физическото тяло, издигнем се чрез сетивното възприятие до представата, която след това се пренася в психическо-духовната сфера, по този начин стигаме до духовно-научното осъзнаване, че това, което се възбужда от сетивните възприятия, сякаш се оставя настрана в определен момент и се превръща в памет. Паметта възниква, защото сетивното впечатление продължава във физическото тяло, така че не само етерният елемент може да действа от самите сетивни впечатления, но и в това, което сетивното впечатление е оставило след себе си във физическото тяло, етерният елемент сега става активен. След това това, което е влязло в паметта, се извлича от паметта.

е невъзможно да се задълбочим в тези въпроси в рамките на краткия едночасов период на лекция. Човек обаче никога няма да стигне до истинско разбиране за това какво представляват въображението и паметта и как те се свързват с умствената и духовната сфера, освен ако не напредне по пътя, очертан в духовно-научен смисъл.

Сега, на другия полюс, се намира целият поток, който тече от духовно-психическата сфера на волевите импулси надолу към физическо-телесната сфера, чрез която се извършват действия. В обикновения човешки живот ситуацията е такава, че сетивният живот достига до точката на паметта, където по същество спира. Паметта, така да се каже, замъглява духовно-психическата сфера, така че последната остава несъзнателна за това как създава и упражнява сила чрез сетивното възприятие. Само внушение, объркано внушение, за душата, която тъче и живее в етерната сфера, възниква, когато тази душа, живееща и тъчеща в етерната сфера, все още не е толкова мощна в това етерно тъкане, че цялото етерно тъкане да се разпадне на границата с физическото. Когато душата-дух така преплита етерното тяло, че това, което изразява в етерното тяло, не се разпада веднага във физическото тяло, а се запазва в етерната сфера по такъв начин, че достига, така да се каже, границите на физическото тяло, но все още се възприема в етерната сфера, тогава възниква сънят. И животът в сънищата, когато бъде истински изучен, ще се превърне в доказателство за най-нисшата форма на свръхсетивно човешко преживяване. Защото в сънищата човекът преживява, че тъй като неговият душевен дух е твърде слаб, той не може да го разгърне в импулси на волята в рамките на това, което присъства в образите на сънищата. И тъй като импулсите на волята липсват, защото...

Тъй като умът и *душата* в съня се намесват толкова малко в етерното царство, че самата душа осъзнава тези волеви импулси, възниква хаотичната тъкан, която сънят представлява.

От една страна, сънищата са, от друга страна, онези явления, при които волята, която произхожда от духовно-психическата сфера, се намесва във външния свят чрез етерно-физическата сфера, но не е по-наясно с това, което всъщност се случва, отколкото може да бъде в сън, поради слабата активност на духовно-психическата сфера, в която човекът тъче и живее в духовното. Точно както сънищата представляват в известен смисъл намалена форма на сетивно възприятие, така и нещо друго е представено от засиленото действие на духовно-психическата сфера, засиленото действие на импулсите на волята; и това е, което наричаме съдба.

Не виждаме връзките в съдбата, както не виждаме в сънищата какво всъщност се тъче и живее там като реалност. Точно както сънищата винаги се основават на материални процеси, които се изливат в етера, така и духовно-психичното, закотвено във волята, се излива към външния свят. Но духовно-психичното не е организирано в обикновения живот по такъв начин, че самият дух да може да бъде възприеман в неговата дейност в това, което се разгръща за нас като поредица от така наречени съдбовни преживявания. В момента, в който схванем тази последователност, ние се научаваме да разпознаваме тъканта на съдбата, ние се научаваме да разпознаваме, че както в обикновения живот душата крие духовното чрез представи, така и в съдбата тя крие духовното чрез афекта, чрез симпатията и антипатията, с които приема събитията, които се приближават до нея като житейски събития. В момента, в който човек...

От духовно-научна гледна точка, проникваща в симпатията и антипатията, където човек обективно и спокойно схваща хода на житейските събития, осъзнава как всичко, което съдбоносно се случва в живота ни между раждането и смъртта, е или последствие от предишни земни животи, или подготовка за по-късни. Точно както, от една страна, външната естествена наука не успява да проникне в духовната и умствената сфера, дори не и в етерната, когато търси връзките между материалния свят и въображението, така и днешната естествена наука, на другия полюс, достига своите граници с усилията си. Точно както, от една страна, тя остава фиксирана върху материалните процеси в нервната система, така и на другия полюс тя остава заседнала в неяснота, която, бих казал, се носи мъгливо между физическото и умственото.

Това са точно областите, в които човек трябва наистина да разбере как светогледите могат да бъдат едновременно доказани и опровергани. А за тези, които настояват за доказателства, позитивното има много да предложи; но точно както вдишването е необходимо за издишването, човек трябва да може да преживее и негативното вътрешно и когнитивно. Сега, напоследък, се появи това, което се нарича *аналитична психология*. Тази аналитична психология е, бих казал, оживена от добри интуиции. Защото какво иска тя? Тази аналитична психология, или както обикновено се нарича днес, психоанализа, иска да се спусне от обикновения психичен живот към това, което вече не се съдържа в обикновения, настоящ психичен живот, а което остава като остатък от по-ранен психичен опит. Психоаналитикът приема, че психичният живот не се изчерпва от настоящия психически опит, от съзнателния психически опит, а по-скоро от...

Съзнанието се потапя в несъзнаваното. И в голяма част от това, което се проявява в психиката като смущение, объркване или този или онзи дефицит, психоаналитикът вижда ефект от това, което се раздвижва в несъзнаваното отдолу. Но това, което психоаналитикът вижда в това несъзнавано, е интересно. Когато човек чуе това, което той изброява в това несъзнавано, то е, преди всичко, заблудени надежди за живот. Психоаналитикът открива някой човек, който страда от тази или онази депресия. Тази депресия не е задължително да има своя произход в настоящата съзнателна психика, а в миналото. Нещо се е случило в този живот, нещо в психиката. Човекът се е отдалечил от него, но не напълно; остава остатък в несъзнаваното. Например, той е преживял разочарования. Чрез възпитание, чрез други процеси, той е преодолел тези разочарования със съзнателната си психика, но в несъзнаваното продължава да живее. Там то избухва, това разочарование, почти до самия ръб на съзнанието. Там то поражда смътната психическа депресия. Следователно, психоаналитикът търси във всякакви разочарования, в разбити надежди за живот, повлечени в несъзнаваното, това, което определя съзнателния живот по тъмен начин. Той търси и това, което оцветява психиката като темперамент. В това, което оцветява психиката от определени рационални импулси, психоаналитикът търси несъзнавано, което в известен смисъл само докосва съзнанието. Но след това той стига до обширна област – тук говоря само за нея – която психоаналитикът схваща, като казва: Там животинската почвена утайка на душата се издига в съзнателен живот. Сега, това изобщо не бива да се отрича –

Защото тази основна утайка е налице. Аз самият вече посочвах в тези лекции как някои мистици имат преживявания, защото нещо, било то еротика например, е фино пресъздадено и изведено на повърхността на съзнанието, така че човек вярва, че преживява особено възвишени процеси, докато само еротиката, „животинската утайка на душата“, изплува на повърхността и се интерпретира, понякога в дълбоко мистичен смисъл. Дори в мистик, толкова поетично изтънчен като Мехтилд Магдебургска, може да се демонстрира как еротичното чувство се простира до самите детайли на нейното въображение. Тези неща трябва да бъдат ясно схванати, за да не се допускат грешки в областта на духовната наука. Защото който иска да проникне в духа, е особено зависим от познаването на всички пътища на заблудата, не за да ги поеме, а за да ги избегне. Но този, който говори за тази животинска утайка на душата, който говори само за разочаровани надежди в живота и други подобни, не се задълбочава достатъчно в живота на душата: той е като човек, който върви през поле, където все още нищо не се вижда, вярвайки, че то съдържа само горен слой почва или дори оборски тор, докато това поле вече съдържа всички плодове, които скоро ще се появят като зърно или други култури. Когато се говори за утайката на душата, трябва да се говори и за това, което е вградено в нея. Разбира се, разочаровани надежди се съдържат в тази утайка; но в това, което е вградено там, едновременно с това се крие зародишна сила, която представлява това, което ще се появи, когато човек е преминал през портата на смъртта в живота, който съществува между смъртта и ново раждане, а след това в ново раждане.

Влизането в земния живот – и превръщането на тези разбити надежди в нещо съвсем различно от депресията – създава нещо, което ще доведе до разочарование и овластяване в бъдещ живот. Това, което психоаналитикът търси в дълбините на душата, в рамките на тези разочаровани житейски надежди, ако се задълбочи достатъчно, е онова, което се подготвя в настоящия живот да се намеси съдбоносно в следващия.

Така , навсякъде, ако човек се разрови и изследва животинската тиня – без да си цапа ръцете, както за съжаление често се случва с психоаналитиците – човек открива духовното и психологическо сплитане на съдбата, което се простира отвъд раждането и смъртта, за да обхване духовния и психологически живот на душата. Именно в аналитичната психология имаме поле, където човек наистина може да научи как всичко е правилно и грешно, когато става въпрос за въпроси на светогледа, а именно от едната или другата гледна точка. Огромно количество може да се каже обаче в подкрепа на едностранчивите твърдения на психоаналитиците; следователно, опровержението няма да впечатли особено онези, които са се заклели в тези концепции. Но ако човек се научи, с епистемологичната нагласа, характеризирана в началото на тази лекция, да разпознава какво говори „за“ и какво „против“, тогава именно от тези „за“ и „против“ ще се преживее какво наистина работи в душата. Защото, бих искал да кажа, между това, което човек може да наблюдава само в психиката, както правят психолозите, които се фокусират единствено върху съзнанието, и това, което психоаналитикът открива в животинската тиня на душата, се намира сферата, която принадлежи на духовно-психичното-вечното, което преминава през раждания и смърти.

Развитието на цялостното вътрешно същество на човека води и до правилна връзка с външния свят. Съвременната естествена наука не само говори за етера с неясни термини, но и говори за него по такъв начин, че да проследи най-големите загадки на вселената директно до него: От етерните състояния се казва, че това, което след това е приело твърди форми, превръщайки се в планети, слънца, луни и т.н. Според тази гледна точка, това, което се случва в човешкото същество като духовна и умствена същност, се счита в известен смисъл само за епизод. Мъртвият етер е едновременно преден и заден план. Ако човек разбере етера само от тази една перспектива, тогава може да стигне до такава конструкция на произхода на света, каквато проницателният *Херман Грим* - цитирах неговото твърдение и преди, но то е толкова важно, че винаги може да се припомня отново и отново - е казал следното. Като се запознава с това как се смята, че това, което сега се развива в живот и дух, е възникнало от мъртвата мъглявина на световния етер и като го сравнява със светогледа на Гьоте, той стига до *следното* твърдение:

„Отдавна, още в младостта му (на Гьоте), великата лапласово-кантианска фантазия за произхода и евентуалната ѝ гибел се е утвърдила. От самовъртящата се космическа мъглявина – децата вече носят тази концепция от училище – се образува централната капчица газ, от която впоследствие се появява Земята и като втвърдяваща се сфера преминава през всички фази в невъобразими периоди от време, включително епизода на човешкото обитаване, само за да се потопи накрая обратно в слънцето като изгоряла шлака: дълъг процес, но напълно разбираем за днешната публика, чието възникване...“

Сега не би била необходима никаква по-нататъшна външна намеса , освен усилията на някаква външна сила да поддържа слънцето на постоянна температура. Не може да се мисли за по-безплодна перспектива за бъдещето от тази, която ни се налага днес като научно необходима. Кост от мърша, която гладно куче избягва, би била освежаваща, апетитна хапка в сравнение с този последен екскремент на творението, в който нашата Земя в крайна сметка ще се превърне обратно в слънцето. Любопитството, с което нашето поколение приема подобни идеи и вярва, че са истина, е знак за болно въображение, което учените от бъдещите епохи един ден ще трябва да изразходват значителна изобретателност, за да обяснят като историческо явление.

Това, което се появява тук в немския интелектуален живот като чувство, родено от здрава душа, се разкрива в истинската си светлина от духовната наука. Защото, когато човек се научи да разпознава как се осъществява оживяването на мъртвия етер от душата, от живия етер, тогава вътрешният опит го отвежда от възможността нашата световна структура някога да е възникнала от мъртва етерна сфера. И тази загадка на света приема съвсем различна форма, като се запознае със съответната загадка на душата. Сега човек разпознава самия етер в неговата жива форма, разпознава как мъртвият етер трябва първо да възникне от живото. Така че, връщайки се към началото на света, човек трябва да се върне към душата и да види в духовно-душевната сфера произхода на това, което се развива днес. Но докато тази духовно-душевна сфера остава толкова дълго просто хипотеза, просто понятие по отношение на външното...

на света остава, докато човек не научи, чрез духовната наука, в срещата на живия етер отвътре с мъртвия етер отвън, целия живот и тъкане на етерното; само чрез духовната наука самата световна мъгла се превръща в нещо живо, нещо духовно-душевно.

Виждате ли, дори за загадките на света, една значима перспектива се очертава именно от загадките на душата. Именно върху тази перспектива трябва да се спра днес. Виждате, че истинското разглеждане на външния и вътрешния живот от гледна точка на духовната наука води през етера в духовно-психическата област, както в самата душа, така и във външния свят.

Това обаче рязко контрастира с вида епистемологичен начин на мислене, който цитирах в случая с човек, когото споменах последния път. Днес можем поне да предположим, че от подобна концепция за телесното, каквато е тази на хуманитарните науки, директен мост води към духовно-психическата сфера, в която са вкоренени етиката, моралът и етичното поведение, произлизащи от духа – точно както сетивната сфера води към духовното. Но в рамките на ангажираността си с чисто външното и материалното, науката е развила начин на мислене, който отрича всякакво закотвяне на етиката в духовната сфера. Дори днес човек все още се срамува да отрича самата етика, но за етиката днес се казва следното, което се намира в края на лекцията на *Жак Лъоб* , която цитирах последния път във връзка с началото. Там той, който стига до брутално отричане на етиката чрез научни изследвания, казва:

„Ако съществуването ни се основава на играта на слепи сили и е просто дело на случайността, ако ние самите

Тъй като това са просто химични механизми, как може да има етика за нас? Отговорът е, че нашите инстинкти формират корена на нашата етика и че инстинктите са толкова наследствени, колкото и физическите компоненти на телата ни. Ние ядем, пием и се размножаваме не защото метафизиците са заключили, че това е желателно, а защото сме принудени да го правим механично. Ние сме активни, защото сме принудени да го правим механично от процесите в нервната ни система и ако хората не са икономически роби, тогава инстинктът за успешно активиране или успешна работа определя посоката на тяхната дейност. Майката обича и се грижи за децата си не защото метафизиците са имали идеята, че това е красиво, а защото инстинктът за родителска грижа, вероятно определен от двете полови хромозоми, е толкова здраво установен, колкото и морфологичните характеристики на женското тяло. Ние се радваме на компанията на други хора, защото сме принудени да го правим от наследствени условия. Ние се борим за справедливост и истина и сме готови да правим жертви за тях, защото инстинктивно искаме да видим своите близки щастливи. Това, че притежаваме етика, се дължи единствено на нашите инстинкти, които са химически и наследствено заложени в нас по същия начин, както формата на телата ни.

Моралните действия водят обратно към инстинктите! Инстинктите водят обратно към физико-химичните процеси! Тази логика обаче е много крехка. Разбира се, може да се каже, че не бива да се чака метафизиците да измислят някакви метафизични принципи, преди да се предприемат етични действия, но това е все едно някой да каже: трябва ли

Трябва ли да чакаме да смелим храната, докато метафизиците или физиолозите не открият законите на храносмилането? Бих искал да предложа на професор Лъоб да се *въздържи от* изследване на физиологичните закони на храносмилането, точно както той толкова яростно атакува метафизичните закони на етичния живот. Но със сигурност може да се каже следното: човек може да бъде виден естествен учен днес, но моделите на мислене са склонни да го откъснат от целия интелектуален живот, така че той вече не запазва никакво съзнание за него. Това обаче винаги върви ръка за ръка с факта, че човек ще може да демонстрира известен дефект в мисленето, така че никога да не схване напълно всичко, което принадлежи на една мисъл.

това . Вече представих едно такова преживяване тук преди време; но бих искал да го представя отново, защото то се свързва с трудовете на един много важен съвременен учен-естественик, който е и сред тези, които критикувам, именно защото го ценя толкова високо в една конкретна област. Този учен-естественик е направил голям принос в областта на астрофизиката, а също и в някои други области на естествените науки. Когато обаче е написал обширна книга за съвременния светоглед и произхода на този светоглед, той прави забележително изявление в предговора. Той е в известен смисъл възхитен от това колко чудесно далеч сме стигнали, като сме способни да тълкуваме всичко научно, и с известна арогантност, както е обичайно в подобни среди, той посочва по-ранни времена, които не са могли да направят това, и по този начин се позовава на Гьоте, казвайки: „Дали човек наистина може да каже, че живеем в най-добрите времена, че...“

Невъзможно е да се определи; но можем да се позовем на Гьоте, който казва:

Голяма наслада е,
Да се потопиш в духа на времето,
За да видим как е разсъждавал един мъдрец преди
нас,
И колко чудесно далеч стигнахме в крайна сметка.

Така завършва с признание, което взема от Гьоте, велик съвременен естествоизпитател. Той само е забравил, че именно Вагнер прави това признание и че Фауст казва на това признание, след като Вагнер си тръгва:

Как може всяка надежда да не бъде загубена за
главата, която постоянно се вкопчва в застояла
материя, копае с алчна ръка за съкровища и се радва,
когато намери земни червеи!

Този велик учен забрави да се замисли върху това, което Гьоте всъщност е казал в момента, в който се позова на Вагнер, за да изрази колко чудесно сме постигнали. Там, бих казал, човек може да улови нишката, където мисълта се колебае в преследването на реалността.

И бихме могли да представим много такива примери, ако се задълбочим малко повече в съвременната научна литература. Тъй като, както казах, високо ценя гореспоменатия естествоизпитател, със сигурност няма да ми се вмени нещо, ако пред лицето на такава преувеличена естествознание, *която* се стреми да предостави информация и за духа, заявя истинското Гьотево чувство. Защото можем ли?

Дори на някои монисти може да се прости, че не са в състояние да достигнат духовното ниво поради слабостта на мисленето си: опасно е, когато чувството, изразено от Жак Льоб и от описания от мен естествоизпитател, който се идентифицира като Вагнер, но вярва, че е Гьоте, се разпространява все по-широко чрез сляпа вяра в авторитетите. И това се случва. Всеки, който се задълбочи в това, което може да породи истинско чувство на убеждение от хуманитарните науки, може би – макар че това може да не изглежда достатъчно благоговейно за някои – ще стигне до истинското Гьотеово чувство пред лицето на подобно изявление като това на естествоизпитателя, ако се свърже с думите, с които искам да завърша тази лекция:

Голям ужас е да си представиш себе
си в такива души, как алчно докосват
материалното и се втурват покрай
духа!

ЖИВОТ, СМЪРТ И БЕЗСМЪРТИЕ НА ДУШАТА В КОСМОСА

Берлин, 22 март 1917 г.

Всеки, който наистина представлява хуманитарните науки в научния смисъл, както е предвидено тук, не може наистина да бъде изненадан от многобройните погрешни оценки и отхвърляния, все още отправени към тях от всички страни. Защото те са способни да разберат обхвата и валидността на научните открития от настоящето и близкото минало, които според някои противоречат на този хуманистичен мироглед. Онези, които обаче вярват, че могат да изградят мироглед, основан единствено на текущи резултати от изследвания, без да вземат предвид идеите на хуманитарните науки, разбираемо все още не се ангажират с истинско изследване на това, което хуманитарните науки имат да кажат за своите открития. И така, възниква фактът, че макар да е възможно да се демонстрира как тази хуманитарна наука е не само в съответствие с всички легитимни научни открития на настоящето, но и че тези самите научни открития, правилно разгледани, потвърждават и това, което хуманитарните науки имат да кажат; и все пак, човек трябва да открие противопоставяне, което става още по-разбираемо, когато се разгледат методите на научното изследване по по-конкретни, специфични въпроси.

Неотдавна професор *Дюар* изнесе лекция в Кралския институт, в която се опита да говори за бъдещо крайно състояние на съществуването на Земята, основано на прозренията, които е получил от съвременните научни открития. Нека разгледаме какви идеи има този физик, чиито физически изследвания напълно признавам, за крайното състояние на съществуване на Земята – състояние, в което човешките обитатели, които в момента живеят по тази Земя, вече не могат да съществуват. Професор Дюар се опитва да използва физическите концепции, с които разполага днес, и заключава, с известна степен на пристрастие, че въз основа на наблюдаваните от него процеси, трябва да се предположи, че Земята се охлажда. Той изчислява крайно състояние, в което Земята ще се е охладила, да речем, до минус 200 градуса по Целзий. Той предполага, че Земята е на път към такова крайно състояние в своето развитие. Следователно той е напълно сигурен, че всичко, което сега е вода в морето, отдавна ще се е втвърдило; че дори въздухът, който в момента образува нашата атмосфера, ще бъде течен и че на височина от десет метра Земята ще бъде покрита от този течен въздух под формата на море. Студът, който тогава ще преобладава, според него, ще накара голяма част от съществуващото днес на Земята да изглежда различно. Естествено, не само топлинното състояние и с него състоянията на материята на отделните тела ще се променят, но и много други неща във външния вид на това, което тогава ще се намери на Земята. Така професор Дюар, отново съвсем правилно изхождайки от физически понятия, заключава, че

Млякото, което естествено ще бъде твърдо, ще свети със синя светлина. Не знам как ще се произведе това твърдо мляко, но според физичните принципи то ще свети със синя светлина. Освен това, белтъкът ще бъде толкова светещ, че човек ще може да чете вестник на тази светлина, която може да се създаде чрез боядисване на стените на стайте с този белтък. Не знам кой ще чете вестници тогава, тъй като подозирам, че хората отдавна ще са замръзнали до смърт, но въпреки това Дюар използва този сценарий, за да формира свой собствен ментален образ на бъдещото състояние на нашата Земя според неговия мироглед, както и много други неща. Върху течния въздух, който тогава ще бъде морето, ще има само леки, газообразни вещества: водород, хелий, неон, криптон. Той описва много красиво как човек ще се чувства съвсем различно, защото, разбира се, съпротивлението на тези леки газове няма да бъде толкова силно, колкото съпротивлението на въздуха към сегашния организъм.

Следвайки идеите на съвременната физика, човек може да нарисова много подробна картина на това крайно състояние на Земята и подобна лекция естествено се приема в наше време от „неавторитарни“ хора – това трябва да се каже от учтивост, защото, разбира се, никой не е авторитарен днес – като нещо изключително важно, което най-накрая показва как „точният физик“ трябва да мисли за валиден мироглед.

Ако си спомняте какво споменах като едно от основните условия, необходими за духовно-научното изследване, то беше следното: душата постепенно да достигне, чрез тези вътрешни упражнения, които трябва да премине, до това, което аз нарекох

Нарекох това, по думите на Гьоте, „виждане през очите на душата“; че то трябва, по-специално, да премине през живот на представи, моделирани върху външната морална мисъл. Не че трябва да се бърка с това, но цялостното разположение на душата, което духовният изследовател трябва да развие в себе си, трябва да бъде такова, че неговият собствен Аз да се отнася към наситените с реалността представи, към които трябва да се стреми, по същия начин, както човек се отнася външно към нещата, които смята за морално добри, и тези, които смята за морално лоши. Човек не се задоволява с факта, че някои неща могат да бъдат определени като морално добри, а други като морално лоши, а по-скоро знае, че когато афектът на човек говори за добро, той трябва да следва добрите импулси, а когато афектът говори за зло, той трябва да ги потиска. И човек се държи съответно във външния живот, когато е развил напълно всички сили на душата си. По този начин отношението на духовния изследовател към собствения му концептуален свят трябва да стане живо, а не просто логическо. И в живота на идеите, на понятията, се случва именно това, че човек таи определени идеи, защото те са способни да проникнат в реалността. Докато други идеи се обявяват по такъв начин, че могат да бъдат сравнени с това, което трябва да се избягва в сферата на моралния живот, те трябва, така да се каже, да бъдат изтласкани от хоризонта на съзнанието. В този вътрешен живот на душата се разкрива изкачването на духовните светове, които след това трябва да бъдат съзерцавани. Хора като професор Дюар са отклонени от подобен стремеж към пропити с реалността понятия именно от своите предразсъдъци, или по-скоро от своите „предчувствия“. За духовния изследовател тогава става ясно къде всъщност се крие грешката в структурата.

Това е основата на подобен мироглед. В стила на този мироглед би могло да се направи сравнение с крайното състояние на Земята, ако някой изчисли, въз основа на напълно правилни физически, химични и физиологични предположения, развитието, да речем, на определени метаболитни процеси у хората. Биха могли да се интерпретират определени метаболитни процеси в човешкото тяло и да се изчислят бъдещи състояния, приемайки, че този метаболитен процес протича равномерно във времето, точно както протича, да речем, между 30 и 40-годишна възраст. Човек наблюдава отделни процеси и след това изчислява как те трябва да се развият след 150 години, според напълно правилните предположения на науката. Единственото възражение е, че след 150 години хората вече няма да са живи, че вече ще е настъпило състоянието, при което душата е напуснала тялото, и тялото вече не следва законите, наложени му поради това, че е изпълнено с душа, а по-скоро следва външните физични и химични закони на земната среда. Казването на нещо подобно днес рискува да бъде обвинено в нещо напълно гротескно, нещо напълно глупаво. Въпреки това, всеки, който не следва сляпо съвременните научни изследвания, а вместо това се занимава с това как определени предпоставки се използват, за да се направят заключения, знае, че сравнението, което току-що представих като сравнение, е дълбоко валидно. Защото е абсолютно вярно, че след времето, когато млякото щеше да свети толкова красиво в синя светлина, когато човек можеше да покрива стени с белтък, за да може да чете вестници, Земята нямаше да съществува повече, отколкото човешкото тяло след 150 години.

Днес е широко разпространено мнението, че хуманитарните науки произвеждат повърхностни, произволни идеи. И поради тази предпоставка, сравнението между хуманитарните и естествените науки естествено се оказва такова, че човек може да каже: От една страна, има естествени науки, които стигат до своите резултати по точен и задълбочен начин; а от друга страна, има хуманитарни науки, които, макар и да претендират, че са в пълно съгласие с естествените науки, извеждат своите понятия от някаква фантазия! Предразсъдъци от този вид първо трябва да бъдат преодолені, ако искаме хуманитарните науки да продължат да бъдат признавани. А резултатите от хуманитарните науки не се постигат толкова лесно. Човек може да изучи трудностите, които пречат на истинските резултати в хуманитарните науки, като разгледа учените, които посвещават живота си на борбата за истинско знание, които не просто повтарят като папагали това, което в момента дава ходът на външните изследвания, но, познавайки всички подробности на съвременните изследвания, се стремят и към разбиране на духовните условия на света.

Тези дни си спомнихме за една толкова дълбока фигура на прозрение, каквато е и смъртта на изследователя на душата, когото споменах наскоро тук в друг контекст, *Франц Brentano, само преди няколко дни*. Уважаемите слушатели, които посещават този форум, знаят, че много рядко говоря за лични неща. Днес обаче бих искал да направя една забележка: наистина следвах пътя на изследването на Франц Brentano, на изследователя на душата, от самото му начало до по-късните му борби. И именно в него човек можеше да види толкова ясно какво е за някой, който търси знание.

Духовният свят се стреми да достигне пълния си потенциал, доколкото е възможно във всяка епоха, включително и в настоящата, но това е затруднено от противопоставящи се предразсъдъци . Франц Brentano се е сблъсквал с много препятствия, именно защото е живял – не в ерата на естествените науки, което би било негов късмет, а – в рамките на предразсъдъците *на* тази епоха. И така се стига дотам, че след като написва някои проникателни и дълбоки трудове за Аристотел, Brentano публикува „Психология“ – изследване на душата, през 1874 г. Тя е замислена като първият от няколко тома, в които той се стреми да се издигне до разбиране на истинския духовен и психически живот. Тя остава един том и само в по-кратки писания Brentano впоследствие добавя, бих казал, няколко фрагмента от това, което е имал да каже.

Разбира се , външният живот на Brentano е бил пълен с промени; и някой, който гледа само повърхностно, би могъл да каже, че този бурен външен живот е попречил на Франц Brentano да постигне необходимата концентрация на знания, за да завърши своята „Психология“. Но това не е така; по-скоро се е случило така, че Brentano в крайна сметка се е провалил заради загадките на самата психика. Той започва да ги представя в първия том на своята „Психология“ по такъв начин, че пътят би го отвел точно до точката, където се намира духовната наука, за която става дума тук. Но той не може да продължи поради придържането си към научни предразсъдъци. И тъй като не иска да развива просто понятия, а по-скоро понятия, съдържащи реалността, той изоставя целия проект.

Дори тогава, когато е писал своята психология, Brentano е изхождал от принципа на вътрешното

Психичният живот наистина може да бъде възприеман, но не и наблюдаван. Това твърдение изглежда възможно най-обосновано, поради простата причина, че психичният живот, който развиваме, сме ние самите. Следователно, може да се каже: когато възникне някаква идея, ние трябва да я притежаваме; не можем просто да се изправим пред нея и да я наблюдаваме. Ако я наблюдаваме, тя вече е отминала и първо трябва да бъде извлечена от паметта. Тези и други трудности съществуват. Следователно, Брентано вярва, че човек може да възприема психичния живот, но не и да го наблюдава. Той обаче не успява да види, че никога няма да се стигне до наука за психичното, ако може да се наблюдава по начина, по който той си го представя, а именно, ако това наблюдение е изцяло в съответствие с модела на естествената наука. Ако човек може да наблюдава по този начин, тоест, ако психичният живот остане статичен, човек няма да възприема нищо в този психичен живот освен отражения, отражения на една реалност. От тези отражения човек не би могъл да извлече заключения за реалността, както не може да схване образите на огледало или нещо подобно. Човек изобщо не може да наблюдава вътрешния живот, ако иска да го наблюдава само в непосредственото настояще. Затова трябваше да кажа тук преди няколко седмици: Смисълът на наблюдението на духовната и умствената сфера не е да се изправим пред нея, така да се каже, и след това да я наблюдаваме като научен обект, а по-скоро да предизвикаме такива вътрешни процеси като този: Човек се отдава, както се казва, медитативно на една много специфична идея, отново и отново, но след това наблюдава и как тази идея работи, без...

В този процес човек се предава – не е нужно да решава това предварително – на обективния ход на света, който си представя. Дали това се предава в така нареченото подсъзнание или се пренася в някаква друга сфера на космическото съществуване, става ясно в по-нататъшния ход на въображението. Човек позволява на това, което е призовал в съзнанието, да действа по такъв начин, че вече да не присъства. И след като е извършил другите усиления на съзнанието, описани в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове?“, човек установява, че не може да наблюдава този духовно-ментален аспект, който управлява в него, по начина, по който Брентано е замислил, а по-скоро трябва да го наблюдава, като разглежда неговата дейност във времето. Духовното се разкрива само когато го разглеждаме в рамките на жизнения път на човек. Не като се сблъскваме с него в настоящето, а като наблюдаваме как тази психика функционира между раждането и смъртта. И това наблюдение на психиката се извършва със същата прецизност, както и външното научно изследване.

Както казах, ако мога да добавя и лична бележка, може би мога да кажа следното: В последните си две лекции тук говорих за връзката между психиката и нервно-сензитивния човек, дихателния човек и метаболитния човек и се опитах, в пълно съответствие с естествената наука, да представя резултат, който вярвам, че може да бъде от огромно значение за разбирането на взаимосвързаността на света. Преди не съм формулирал по този начин това, което изразих в последните две лекции, но сега са точно тридесет и пет години, откакто аз, като напълно...

Като млад мъж във Виена започнах изследвания, които в крайна сметка ме доведоха до това да изразя казаното в последните две лекции. И бях неуморно ангажиран с тези изследвания. Опитах се да продължа тези изследвания, както наскоро описах: като се предадоха идеите на обективността, за да видя какво става със самите идеи, когато работят мислено без моето присъствие. Човек в крайна сметка ще осъзнае, че мисленото изследване е също толкова прецизно, колкото и външното научно изследване. Това може да е необходимо, ако кръгът от онези, които виждат в тази духовна наука необходимото за бъдещото развитие на човечеството, иска да се разшири. Оказва се обаче, че в тези мислени изследвания идеите не протичат толкова абстрактно в душата, колкото когато човек провежда външно научно изследване или когато мисли по начина, по който е свикнал да прави по отношение на външния живот. По-скоро възприятията се разгръщат по такъв начин, че от другата страна, бих казал, тоест от страната, обърната към сетивния свят, възприятията, които по този начин се следват в собствения си ход, когато човек вече не присъства лично, се свързват чрез собствената си вътрешна същност с духовния живот, с духовните процеси, които могат да бъдат наблюдавани само в тяхната активност, а не в тяхната неподвижност. Само в пълното движение, в което човек участва, може да бъде наблюдаван духовният свят.

Наблюдение като това, което ще направя, ако бъде предприето без предварителното условие за вътрешна подготовка в духовно изследване, няма да доведе до нищо съществено, точно както при манипулирането на неща в химическа лаборатория, за някой, който не ги разбира.

Работата с него, без да се разбере, няма да доведе доникъде ; едва след създаването на необходимите вътрешни експериментални условия въпросът се разкрива в истинската си светлина. Защото това, което някои мислители са усетили, макар че едва са се развили отвъд чистата интуиция, става очевидно в истинската си форма: всичко, което развиваме от психическия живот чрез контакт с външния свят, бил той неодушевен или жив, целият този психичен живот, който обикновено пребивава в нашето съзнание, е съпроводен от друг психичен живот. И който е установил вътрешните условия за правилно наблюдение на такива неща, може да осъзнае как душата – Едуард фон Хартман би я нарекъл: в несъзнаваното, но това несъзнавано, за което говоря, се различава от Хартмановото именно по това, че може да стане съзнателно – непрекъснато работи в това несъзнавано. Наред с течението на съзнателния психичен живот постоянно тече и друго течение, което – както може да се наблюдава, ако човек може да насочи ума си към него – не е подчинено на законите, управляващи външния психичен живот, закони, които естествено съвпадат с хода на природните събития. Този умствен живот, за който говоря сега, наистина също е подчинен на закони, но тези закони не съответстват на законите, които преобладават като закони в обикновения съзнателен умствен живот. За духовния изследовател този подсъзнателен умствен живот се издига на повърхността. В обикновения живот той също се издига на повърхността, но човек не осъзнава неговото издигане. Например, човек често вярва: „Ти си схванал тази идея, тази мисъл“ и си мисли, че целият процес се крие в обикновения съзнателен умствен живот. Това не е така; по-скоро той произтича от подсъзнателен умствен живот.

Духовният изследовател вече може да наблюдава как тези две течения от душевния живот си взаимодействат. И по същество, ако се говори за ясновидство не в суеверен или теоретично мистичен смисъл, а в прецизен смисъл, тогава това ясновидство не е нищо друго освен способността наистина да се издигне този паралелен душевен живот и да се убедим, че макар и да е подчинен на свои собствени закони, тези закони са различни от тези на съзнателния душевен живот. Този, който по здравословен начин, както е описано в моята книга „Как да постигнем познание за висшите светове?“, се стреми към такива наблюдения, няма да се отнесе в никакви болезнени или патологични състояния. Напротив, това, което посочих в последната лекция тук, ще се случи: той ще направи душевния си живот все по-здрав, ако действа правилно. Но такъв духовен изследовател ще придобие определена способност за взаимодействие на подсъзнателния душевен живот с обикновения душевен живот. И докато в обикновения живот, например, когато слуша някой да чете на глас, човек може да повярва, че сега е напълно погълнат от това, което се чете, истински обученият духовен изследовател вече не мисли така. Човек знае, че подсъзнателната психика продължава да действа и често следва съвсем различни пътища от пътищата на идеите, които се четат на глас. И ако човек притежава достатъчно умение да остане внимателен, докато слуша, тогава между две думи, които чува, от подсъзнанието възникват неща, които са също толкова продукт на работата на психиката, колкото и нещата *от* съзнателната психика, но които вървят успоредно на течението на съзнателната психика; неща от съвсем различна психика.

Някои мислители са усетили това, например като са посочили, че хората не само сънуват, докато спят, но че сънуващият живот всъщност продължава през целия буден ден, просто е покрит от обикновения съзнателен психически живот. Това е вярно - и все пак, от своя страна, не е вярно. Нещо подобно на сънуващия живот е в действие. Сънуващият живот е просто хаотична сянка на случващото се. В подсъзнанието тече този паралелен поток, който е също толкова мимолетен спрямо нашия обикновен психически живот днес, колкото и сънищата, и следователно може да бъде сравнен с тях, но който произтича от духовна реалност.

Чрез наблюдение на тези две течения – духовното и духовно свързаното с външната природа – в тяхното взаимодействие, човек постепенно се научава да се издига до концепция, чиито детайли не могат да бъдат напълно обяснени в тази единствена лекция, но чието заключение трябва да бъде представено. Човек се научава да разпознава, че обикновеният психически живот, както правилно е представен от съвременните физиологични психолози като Теодор Циен, например, когото наскоро цитирах, има за необходимо условие външния физически живот. Ако след това човек проследи този външен физически живот, използвайки методите на духовното изследване, той стига до заключението, че този външен физически живот, а по този начин и психическото преживяване на обикновеното съзнание, свързано с него, е свързано с онези ефекти, които се случват между Земята и Слънцето. Ефекти, които са просто от по-фин характер, но които са подобни на ефектите на слънчевата среда, да речем, върху растителния свят и други подобни. Човек се научава –

Ние знаем истинската връзка между инструментите на нашия обикновен съзнателен умствен живот и Земята и Слънцето – бих могъл да кажа и цялата ни световна система, както астрономията или астрофизиката говорят за тази световна система. Но ние също така се научаваме да разпознаваме, че ходът на другия поток е коренно различен от законите, които са имплантирани във физическите, а оттам и в умствените аспекти на човешките същества чрез слънчево-земния живот. Неговата редовност не е свързана с редовността на физическо-умствените съзнателни процеси. Напротив, тя им противоречи по много начини. Там, където във външния умствен живот имаме това, което психологът нарича асоциация, обединяване на идеи, този вътрешен, подсъзнателен умствен живот извършва разделяне и обратно.

Това обаче са само намеци за далечните разлики между външния и вътрешния опит. И ако човек по този начин разпознае, в много по-широк мащаб, връзката между духовното и физическото, а от своя страна и физическото на човешкото същество с цялостността на слънчево-земното съществуване, тогава той също така получава идеи за крайно състояние на самото земно съществуване; идеи, чието формиране е трудно да се опише дори на съвременен език. Мога само да кажа: Всеки знае как един астроном може да изчисли бъдещо съзвездие от настояще, как може да изчисли бъдещи слънчеви и лунни затъмнения. Това, което се случва тук чрез изчисление, се случва, когато човек намери правилната връзка с това, което научава за двете течения, които посочих, във връзка с крайното състояние на Земята. Това, което се изчисли там, се възприема тук вътрешно. Човек не се занимава с неясни...

Аналогии в смисъла на Фехнер, а по-скоро с истинско вътрешно виждане за крайното състояние на Земята. Защото човек се научава да разпознава, че нещо, което, разбира се, не може да бъде напълно обяснено в лекция, се разкрива като необходим резултат. Ще доведе до този резултат чрез сравнение.

Не е ли вярно, че начинът, по който едно човешко същество се движи през света като физическо същество, е възможен само защото духовното „аз“ – нямам предвид да кажа, че го прониква, за да не си помисли някой, че правя някакви хипотези – се проявява ефективно в него? Ако то вече не може да се проявява ефективно, тогава това тяло следва различни закони от тези, които следва между раждането и смъртта. Тогава то следва законите, които трябва да следва поради родството си с външната физическа среда на Земята. То се слива напълно със законите на заобикалящата ни Земя, заедно със собствените си присъщи закони. Бих искал да сравня това с резултата, който се очертава по отношение на живота на нашата Земя. Нашата Земя продължава своя път на развитие, но в този ход тя претърпява вътрешни трансформации. Тези трансформации не могат да бъдат разбрани, без да се знае, че това, което всички духовни същества възприемат и развиват в своето подсъзнание по посочения начин, играе реална роля в хода на нашата Земя. Точно както човек не може да разбере едно растение в неговото развитие, ако не може да си състави представа как в тазгодишното растение е подготвен разсадът за следващата година в рамките на всичките му закони за растеж, ако не види във всяко поникване на листа и т.н. развитието *на* разсада на следващото растение, така и човек не може да разбере нашата Земя, ако прилага към нея само физичните закони, както прави геологът.

Защото това, което преживяваме в подсъзнанието си, се проявява като нещо зараждащо се в нашето земно съществуване. Ако мога да използвам израз, който не е съвсем точен – ще се разберем – то е активно и живо, но е нещо напълно несвързано с връзката между Земята и Слънцето. И така се оказва: Точно както за физическото човешко същество настъпва момент, в който психическият му опит се отделя от физическия и физическото преминава във външната среда на Земята, така и за Земята настъпва момент, който кара взаимодействията Земя-Слънце да престанат. Точно както психическите ефекти в тялото престават отвътре, така и ефектите на Слънцето върху Земята престават отвън. Точно както тялото, отделено от душата, е невъзможна смес, разтваряща се в себе си, така и Земята, от определен момент нататък, се превръща в невъзможно тяло в космоса. И точно както човешкото тяло преминава в земната среда, в нейните физични и химични закони, така и Земята, от определен момент нататък, преминава в закономерността, която сега следваме в посочения поток.

Както виждате, със Земята и с човечеството е обратното. Човешкото тяло се слива със земната среда. Това, което е подобно на Земята и на слънцето, се слива с духовната сфера. След това, когато този момент настъпи, този закономерен принцип преобладава в това земно тяло, което тогава ще е умряло по начина, който описах, закон, който можем да възприемем в паралелния поток, закон, който изобщо не съответства на външните закони на природата. И тогава излиза наяве странното нещо, което все още изглежда като безумен парадокс днес: че законите, които днес наричаме природни закони, важат само до края на Земята. И ако някой се опита да

на тези закони отвъд края на Земята, както направи професор Дюар, е същата грешка, както изчисляването на законите на метаболизма отвъд физическата смърт, например 150 години. Земята вече няма да съществува по времето, което професор Дюар изчислява, защото тя ще се е трансформирала в духовната сфера. И всичко духовно-психично, което може да се наблюдава във втория поток, както го описах, е включено в тази духовно-психична сфера на Земята; то живее в нея, преминавайки към други световни формации, към бъдещи световни формации, които сега не могат да бъдат описани. Но ние гледаме към бъдещо крайно състояние на нашата Земя, в което тя ще е преминала през смъртта си по такъв начин, че ще се е сляла с нещо духовно. Дори втвърденото мляко няма да свети синкаво, нито белтъците от яйца ще служат като свещи, но всичко на Земята, което сега е подчинено на закона Земя-Слънце, на това, което днес наричаме природни закони, един ден ще живее под съвсем различни закони, под духовни и умствени закони, които ще произтичат от нашия собствен вътрешен живот по начина, който описах. Защото ние вече сме свързани – в ембрионална форма – с това, в което Земята трябва да се превърне, това, което прави Земята безсмъртна. Следователно, това, което живее там долу в живота на душата, изглежда подобно на сън и засенчено. То е именно зародишът на бъдещите светове и ние сме безсмъртни, живеейки с този безсмъртен аспект на вселенския дух.

По този начин обаче човек стига до много по-конкретно разбиране на духовния свят, отколкото чрез използване на абстрактните модни думи като „мистичен пантеизъм“ и т.н., които толкова много хора все още използват в своя полза днес. Едно неясно,

Целта тук не е да се търси мъгляв пантеизъм в дискурса на духовната наука, а по-скоро конкретни резултати, основани на прецизно духовно и умствено наблюдение.

Преобладаващото образователно мислене на нашето време все още е против подобни наситени с реалността концепции, до които духовният изследовател трябва да се издигне, за да стигне до миросглед, обхващащ цялата реалност, която можем да постигнем, не само външната, физическата. Всеки, който е участвал съзнателно в образователния процес през последните десетилетия, е забелязал как хората фундаментално не харесват – това се основава на законите на развитието – потапянето в реалността със своите концепции. Да се схване живият духовен живот, като се опитваш да стигнеш до концепции, които сами по себе си – без лично присъствие, а само чрез наблюдение на вътрешния живот – съществуват в духовен свят, е нещо, за което хората от последните десетилетия просто не са отделили време. Оттук и тези многобройни индивиди, които бих нарекъл „броячите с копчета“ на хуманитарните науки. Бих искал да ги нарека броячи с копчета по следната причина: Ако човек съзнателно е израснал с концепциите, които много хора са смятали за важни през последните десетилетия, със сигурност може да разбере как нещата са се случили по този начин, но трябва и да ги разбере. В продължение на няколко века до наши дни определени хора многократно са се борили с размисъл върху социалното съвместно съществуване на човешките същества. Някои са стигнали до по-индивидуалистични концепции, други до по-социални. Индивидуализмът и социализмът, в многобройните си вариации, напоследък играят роля в разглеждането на човешката природа.

Съвместното съществуване, което със сигурност трябва да се разбира като проникнато от духа. За някой, свикнал с понятия, наситени с реалността, това вълнение у всички социалисти и индивидуалисти от последните времена и до наши дни, когато се проследяват мисловните процеси, чрез които някой е станал индивидуалист или социалист, не изглежда дълбоко духовно основано, а по-скоро като че ли броим копчета: индивидуалист-социалист, индивидуалист-социалист – и броим на кое копче спира; само че когато това броене на копчета се извършва в съзнанието, то не е толкова забележимо. Човек се вълнува в такива понятия, които изобщо не са подходящи за схващане на истинската реалност, като тези концептуални сенки, които са били толкова идолизирани като индивидуализъм и социализъм през последните десетилетия.

Въпросът обаче има много сериозен произход и е свързан с много неща, които вече са изключително важни при определени обстоятелства днес. Защото човек не винаги е необходимо да знае как обикновеният ежедневен живот, социалният живот, се свързва с общия мироглед, който произтича от неговите идеи, чувства и волеви импулси. Но човек ще причини огромна вреда, ако, особено на важна позиция, изхожда от идеи и чувства, които не са пропити с реалността. Ако човек теоретизира за мироглед, основан единствено на научни концепции, както направи професор Дюар, тези концепции изглеждат на хуманитарните науки като заблуди, които той налага на своите слушатели. Такова научно разглеждане на мирогледа може би все още е приемливо, но когато някой, вдъхновен от същия дух, е ангажиран в социална дейност и същия вид...

духовното се проектира върху външния свят, то има дълбоко разрушителен ефект и човек често търси това, което всъщност липсва в живота, на съвсем различни места, отколкото там, където би трябвало да се търси. Защото случващото се на Земята е взаимосвързано. И както понякога лекарят трябва да диагностицира съвсем различен вид заболяване от това, което първоначално е подозирано въз основа на повърхностно наблюдение, така и някой, който има всеобхватно разбиране, понякога трябва да търси произхода на много злини и опустошителни последици на съвсем различни места, отколкото би предположил повърхностен преглед. Бих искал да предложа пример за това; но как е възможно да го предложа в днешно време, когато именно по отношение на този пример може да изглежда, че съм повлиян в преценката си от настоящите събития, които ни засягат толкова болезнено? Но по отношение на този пример имам начин да избегна това впечатление. В Хелзинки през 1913 г., преди тази война, изнесох поредица от лекции на съвсем различна тема. Въпреки това, в хода на тези лекции, за да обсъдя конкретен въпрос, трябваше да се позова на *Уилсън* и сега ще прочета какво казах тогава по отношение на Уилсън, в различен контекст. От казаното тогава ще видите също, че със сигурност не подцених определено значение, дори определен дух, който човек може да припише на Уилсън. Но ще видите също, че не беше необходимо, за да се формира мнение за този човек, първо да се позволи на събитията от последните няколко години или седмици да влязат в сила - както беше необходимо за някои. Казах тогава:

„Наскоро президентът на Съединените щати на Северна Америка, Удроу Уилсън, публикува някои забележителни есета. Има есе за законите на човешкия прогрес.“

Удроу Уилсън, разбира се, също е говорил тогава за законите на истинския човешки прогрес.

„Това наистина обяснява, доста добре и дори остроумно, как хората всъщност са повлияни от преобладаващото мислене на тяхната епоха. И той много умело демонстрира как в ерата на Нютон, когато всичко е било наситено с идеи за гравитацията, човек е можел да усети влиянието на Нютоновите теории, които в действителност са се отнасяли само за небесни тела, прониквайки в социалните понятия, всъщност в политическите понятия. Влиянието на идеите за гравитацията, по-специално, може да се усети във всичко. Това е наистина много проникателно, защото човек трябва само да прочете Нютонизма, за да види, че думи като привличане и отблъскване са измислени навсякъде. Уилсън подчертава това много умело. Той казва колко е недостатъчно да се прилагат чисто механични понятия към човешкия живот, да се прилагат понятия от небесната механика към човешките дела, като показва как човешкият живот по това време е бил практически вграден в тези понятия, как тези понятия са повлияли на политическия и социалния живот навсякъде.“ Уилсън правилно критикува това прилагане на чисто механични закони в епоха, в която, така да се каже, Нютонизмът е подчинил цялата мисъл. Човек трябва да мисли различно, казва Уилсън, и сега той изгражда своята концепция за държавата по такъв начин, че след като е направил това, навсякъде

както е било демонстрирано от епохата на нютонизма, в който дарвинизмът е очевиден .

Това, което исках да кажа тогава, беше, че Уилсън, гледайки към една предишна епоха, вижда, че идеите на Нютон са били включени в политически концепции и хората са се ориентирали според тях. Какво прави той? Сега той приема дарвинизма, защото е съвременник на Дарвин, точно както хората от онази епоха са били съвременници на Нютон. Той прави абсолютно същото, но е толкова наивен, че не забелязва и следа от това.

Ако всякакви хора са си играли с понятията индивидуализъм и социализъм и са си останали точно това - твърде много; но когато такова погрешно мислене, както исках да кажа тогава, се използва, за да се повлияе на бизнеса от позиция на власт, тогава то има съвсем различно значение. Ако човек иска наистина да разбере нашата епоха, тогава трябва да разбере какви нереалистични понятия - понятия, които са просто сенки на нещо, където тези понятия са оправдани, както в случая на Уилсън с тези социални понятия - как се използват такива сенчести, нереалистични понятия. Човек може все още да е доста далеч от подобно прозрение; но човек няма да разбере реалността и няма да стигне до никакъв мироглед, който съответства на тази реалност, ако не е способен да види през празните черупки на понятията, които в момента се използват в науката и в социалната сфера. Ето защо хората са най-малко способни да получат разбиране за истинския духовен свят и да развият мироглед от или чрез него. Има хора, които, независимо дали чрез своето жизнено вътрешно развитие или чрез външни обстоятелства, са лишени от копнежа-

Те се стремят да схванат духовното, да го разпознаят. Но къде често го търсят? Някакво вътрешно самодоволство на мисълта им пречи да търсят духа там, където той наистина може да бъде намерен: по пътя на самия дух. Защото това е трудно, въпреки че, дори и нещата да са отнели 35 години, е напълно възможно, когато резултатите най-накрая се появят, те да се окажат веднага очевидни. Това изисква преди всичко привеждане на вътрешното същество на душата в състояние на ума и разположение, което дори най-точните изследователи на днешния ден често намират за трудно постижимо. Това става най-очевидно, когато един точен изследовател, който с право се радва на репутация в областта на външната естествена наука, се занимава с духовния свят.

Сред книгите, които предизвикаха най-голямо вълнение в англезичния свят през последните месеци – освен военната литература – е тази, написана от натуралиста сър *Оливър Лодж като негова последна творба* . Тази книга има особен импулс. Той се дължи на факта, че синът на натуралиста Лодж, Реймънд Лодж, падна на Западния фронт през август 1915 г. Оливър Лодж винаги е имал известна склонност към науката за духовния свят. Смъртта на сина му допълнително засили копнежа му да проникне в духовния свят. И така се случи – мога само да разкажа накратко тези събития, следователно някои неща ще останат необясними, но въпреки това ще разкажа историята, за да подсиля това, което е пряко свързано с линията на мисълта, която току-що засегнах – случи се така: Още преди синът му да падне, сър Оливър Лодж беше уведомен от Америка, че нещо не е наред с...

Какво се беше случило с този син? Когато човек прочете написаното до семейство Лодж от Америка, чрез медиум – както се наричат тези хора – научно настроен човек – какъвто Оливър Лодж със сигурност е – или, да кажем, човек с духовни уклонности, човек остава с впечатлението: Да, написаното до него може да означава всичко; най-много може да се тълкува като Фредерик Майърс, редактор на трактат за научни изследвания на живота на душата, починал отдавна, вземайки сина на сър Оливър Лодж под крилото си. Но въпросът може да се тълкува по различни начини. Ако Реймънд Лодж не беше паднал, това можеше да се тълкува като Майърс, който го е защитил от смърт в битка; след смъртта можеше да се тълкува като Майърс, който му е бил помощник, водач в отвъдния живот. Дори няма да навлизам в това какво се крие зад подобни неща; те не са толкова безобидни, колкото може да се мисли. Сега Реймънд Лодж е паднал. И сър Оливър Лодж – който напълно би отказал да влезе в духовния свят по начините, препоръчвани в духовната наука, обсъждана тук – влезе в контакт с това, което той смяташе за безупречни медиуми, и много скоро му стана ясно, че чрез тези медиуми душата на Реймънд Лодж се разкрива, съобщавайки всякакви неща: как живее сега, какви са желанията ѝ относно баща ѝ, семейството ѝ и т.н. Сега, не бих споменал това, ако просто преразказвах какво съобщават обикновените спиритисти, защото те са безкритични; дори там, където присъстват Ломброзо и Рибет, това безкритично отношение преобладава. Но Оливър Лодж е наистина човек, който

Той знае точните методи и следователно действа прецизно по такива въпроси, така че дори някой, чието научно мислене и изследвания са били повлияни от методите на естествените науки и който се е научил да култивира истинска съвестност в естествените науки – което по принцип би трябвало да прави и хуманитарният учен – би могъл да изпитва известно уважение към прецизността, с която Оливър Лодж описва нещата, които разказва в дебелината си книга. И докато в обикновените разкази винаги може веднага да се види, ако човек е дори малко запознат с темата, че наблюдателите не са видели *нищо*, че липсва информация за подготовката и т.н., в работата на сър Оливър Лодж се вижда, че докладва човек, който наистина знае как да използва и описва научни методи.

Сега, едно нещо, споменато от сър Оливър Лодж, направи особено силно и дълбоко впечатление. Няма да разказвам останалите подробности, защото, въпреки че са точно посочени, те следват модела на други сеанси. Но едно нещо, което направи особено силно впечатление, е следното: сър Оливър Лодж разказва, че чрез надеждни медиуми – мога да ви кажа всичко това, защото, както знаете, не споделям тази конкретна линия на разсъждение – се е оказало, че Реймънд Лодж се е снимал с другари, преди да падне на Западния фронт. И сега, чрез медиума, душата на Реймънд Лодж описва картината: три снимки, направени последователно от фотографа, където, след като всяка група е била снимана, същата група остава седнала, като само един човек от време на време стои, като е поставил ръце на коленете си по време на един от кадрите.

След това тя ги поставя на стола или на рамото на съседа. С голяма точност този медиум описва, да речем, тези снимки. Докато – както самият Оливър Лодж признава – човек би могъл да открие връзки и в други неща, предполагащи, че е имало някакво фино внушение, както обикновено се случва с подобни неща, или някакъв друг процес, известен на всеки спиритуалист, за да се предаде на медиума това, което е останало от спомена, от спомени, особено от подсъзнателни спомени за починалия Реймънд Лодж – докато това е проработило във всички други случаи, в този случай не е проработило, защото никой не е могъл да знае нищо за тези снимки. Тези снимки са били направени в последните мигове преди падането на Реймънд Лодж и все още не са пристигнали в Англия. Никой не е знаел нищо за тях, нито член на семейството, нито медиумът. И наистина, две или три седмици по-късно, трите снимки пристигнаха, точно както медиумът ги е описал. Това, разбира се, се превърна за него в *experimentum crucis*, доказателство чрез кръста, защото тук беше веднага демонстрируемо: Никой не е могъл да знае нищо за това; нещо беше дошло от свят, различен от света, в който Реймънд Лодж беше живял, преди да премине през портата на смъртта.

Това не само повлия на сър Оливър Лодж, който имаше голяма склонност към подобни неща, но и направи силно впечатление на цялата общественост, интересуваща се от подобни въпроси. Оливър Лодж наистина беше напълно убеден и дори успя да убеди членовете на семейството си, които преди това бяха скептични; кръгът от хора след това се разшири още повече. Сега е забележимо -

е как човек днес е толкова доволен от неудобството да не се налага да се обременява с необходимостта да прониква в реалността, как си формира представи за духовния свят по лекомислен начин.

Духовният изследовател знае : Ако нещо се появи по този начин от тези въпроси, то със сигурност не е проявление на истински духовен свят. Ето защо в последната си лекция тук нарекох това, което излиза наяве по този начин, именно най-бездушното, онова, от което духът е наистина изгонен, въпреки че понякога може да имитира духа. Ако нещо се появи по този начин, то се отнася към духа така, както мъртвата мидена черупка се отнася към живата стрида, когато стридата е навън. Това, което се появява, е черупката, най-материалното, най-чувственото, най-чувственият остатък, който само понякога имитира духовното в неговите форми. Защото духът трябва да се търси по духовен път. Но как би могъл Оливър Лодж да се отдаде на такъв - може да се каже така, ако човек е запознат с истинското духовно изследване - такъв дилетантизъм? Защото просто му липсват наситените с реалността понятия, за да преценява подобни неща. Ако беше прочел само малко от богатата немска литература по тези въпроси, на която, разбира се, се обръща малко внимание днес, но която съществува, особено от първата половина на деветнадесети век, той щеше да знае, че, признавам с цялата дължима точност, не се занимава с нищо друго освен с това, което е било сведено до сферата на дейтероскопията в немския интелектуален живот през първата половина на деветнадесети век. Феномени като често цитирания пример за някой, чиято специфична психическа конституция – дори Шопенхауер я споменава –

Един вид сънно съзнание стига до следното заключение: Ще претърпите инцидент в еди-кой си момент, там и там. Някои сомнамбулични индивиди описват подобни инциденти в не толкова далечно бъдеще толкова точно, че например, ако паднат от кон, описват сцената с големи подробности. Това не е нещо, което би могло да разшири човешкото прозрение за истинския духовен свят, а по-скоро просто разширяване на възприятието, свързано със сетивната реалност. Това е престъпване на обичайните граници на пространственото и времевото възприятие, което е напълно възможно в определени граници. Сега, в случая с Реймънд Лодж, очевидно не е имало нищо друго освен това, което се случва в такива случаи. Какво е било посочено на Оливър Лодж от медиума? Нищо повече от това, което се е случило след това. Вярно е, че снимките все още не са пристигнали по времето, когато медиумът ги е описал, но те са пристигнали по-късно. Оливър Лодж и семейството му са били фокусирани върху това. Това е събитие, което се е случило; Точно както сомнамбул сънува, че след две седмици ще падне от коня си. Така че не става въпрос просто за нещо, което би показало на някой, който е истински духовен изследовател, път към истински духовен свят, а за нещо, което се отнася до истинския духовен свят така, както черупката на стридата се отнася до стридата. То го възпроизвежда. Но в това, което излиза наяве, може ли човек да предположи нещо, ако приеме нещата сериозно? Но тъй като е по-удобно, отколкото действително да навлезе в духовния свят, много хора ще предпочетат да изследват нещо от духовния свят по този начин. Но в един спиритуалистичен фантом човек си има работа с нещо много по-материалистично, отколкото в действителния духовен свят.

заемни физически човешки същества. Именно това е особеният аспект по отношение на начина, по който истинското духовно изследване трябва да се интегрира в образования живот на хората: че това духовно изследване ще произтича от грешките, на които са изложени дори великите мислители, хора, които са добре запознати с точните методи на външната естествена наука.

Е, точно както трябва да се каже, че законите на природата, както ги абстрахираме от природните явления и ги прилагаме към света, не са приложими по характерния начин към крайното състояние на Земята, тъй като Земята ще се трансформира заедно с целия човешки душевен и духовен живот, както беше описано, така може да се каже и за началното състояние. Тук обаче човек трябва да научи как паметта – тоест животът на идеите, които вече живеят толкова спонтанно в душите ни, че вече не присъстваме – всъщност се свързва с физическия живот. И ако човек изучи това по същия начин, както описах за онзи душевен живот, който е необходим за крайното състояние на Земята, тогава ще открие, че началното състояние на Земята не може да бъде изчислено по начина, по който правят днешните геолози, които просто вземат физическите закони и след това изчисляват как е могла да изглежда Земята според тези физически закони преди толкова милиони години. Човек би могъл също толкова лесно да използва законите на стомаха и да изчисли как е могло да изглежда седемгодишно дете като физическо същество преди четиридесет години. Това би бил абсолютно същият метод, използван от геолозите, когато изчисляват състоянието на Земята преди милиони години. Изчислението наистина е напълно правилно, точно както физическите методи са напълно правилни, когато се прилагат.

Все едно да изчисляваш как е изглеждало едно седемгодишно дете преди четиридесет години въз основа на метаболизма му – само че детето дори не е било живо тогава. И така, единственото нещо, което не е съвсем правилно, е, че в момента, за който геологът дава такива прекрасни прогнози – като прогнозите на професор Дюар за крайното състояние на Земята, както споменах по-рано – Земята все още не е съществувала. Тя все още не е излязла от различния живот на Слънцето; все още не е излязла, все още не се е издигнала над него. А що се отнася до началното състояние на Земята – което мога само накратко да опиша сега – въпросът е следният: Точно както в крайното състояние на Земята си имаме работа със сливането на материалната Земя, съществуваща в рамките на слънчево-земния закон, в духовно-психично състояние, така че чрез съюза с това състояние ние самите да пренесем своята безсмъртно-свръхсетивна природа през бъдещите световни цикли, така и в началото на еволюцията на Земята си имаме работа със спускане – ако някой иска да използва израза, който не е много елегантен – на духовно-психичното; но по такъв начин, че то не става по-духовно, а се присвоява, сякаш, надминава от това, което идва от слънчевата сфера, така че в материалното, това, което идва от духовното, се реализира, може дори да се каже: vyplъщава. Тук имаме работа с обратния процес: произходът на духовно същество от духовно същество, което обгръща, обгръща – може да се каже, „обгръща“, за разлика от „развива“ – себе си в материално същество от пространствения свят, от времевия свят. И тук също се забелязва, че за началото на еволюцията на Земята важат законите, които цитирах по-рано за паралелния поток на несъзнаваното, че там важат обикновените закони на математиката –

Слушайте . Колкото и гротескно да звучи, е вярно. И бих искал да кажа: Кант е схванал една четвърт от истината в това, като е показал в своите антиномии как определени начални и крайни състояния могат да бъдат възприети по такъв и такъв начин; но именно защото е открил една четвърт от истината, цялото нещо е имало по-скоро парализиращ ефект върху миросгледа за реалността, отколкото благотворен. Защото Кант не само е трябвало да вярва, че пространството и времето са обвързани с човешкото възприятие, но е можел да разпознае, ако е проникнал в истинско духовно изследване, как това, което живее в човека като духовно-психично, е тясно свързано с духовно- психическите събития *на* цялото външно съществуване, преди всичко земното съществуване, и как изследването на духовно-психичното води до истински духовно-научен миросглед, така че да може да се каже: нашият свят на пространството и времето е обвързан с взаимодействието на човека със земята. Следователно, това, което можем да различим чрез тях, е валидно само от началото до края на Земята. И човек трябва да научи другите закони, които се намират в другото течение, ако иска да говори за началото и края на Земята по такъв начин, че да стигне до истинска, автентична картина на света. Едва тогава човек осъзнава, че човешката душа е по-стара от Земята; че човешката душа вече е присъствала в онази духовна сфера, която се е оплетела, въввлечена в онази земна закономерност, която произтича от взаимодействието на Земята със слънчевия живот.

По този начин хуманитарните науки надхвърлят светогледа, който наскоро описах като направил толкова отблъскващо впечатление на *Херман Грим*, който, разбира се, не е бил наясно с тези връзки. Вече

Веднъж споделих думите на Херман Грим – споделял съм ги често преди – но те са фундаментално толкова интересни, че човек винаги може да ги остави да действат върху душата му отново и отново. Защото в тях има думи, които доказват как една здрава, чувствителна душа трябва да се отнася към такива мирогледи като професор Дюар, по описания начин, наложени на света, и колко здраво се придържат към съвременната мисъл, че човек все още се смята за доста луд днес, ако се съгласи с такива думи, каквито е изрекъл Херман Грим. На Херман Грим му беше простено за това. Хората казваха: „О, той е историк на изкуството; е, той като цяло не е запознат с правилата на точната естествена наука, с нейните резултати; това е без значение.“ Това е добра причина. Но на сериозния интелектуалец няма да бъде простено, ако цитира думите на Грим, които той е изрекъл във връзка със мирогледа на Гьоте:

„Преди много време, в младостта му (на Гьоте), великата лапласово-кантианска фантазия за произхода и евентуалната гибел на Земята вече се е утвърдила. От въртящата се космическа мъглявина – децата вече носят тази концепция от училище – се образува централната капчица газ, от която впоследствие се появява Земята и като втвърдяваща се сфера преминава през всички фази в невъобразими периоди от време, включително епизода на човешкото обитаване, само за да се потопи отново в слънцето като изгоряла шлака: дълъг процес, но напълно разбираем за днешната публика, тъй като за осъществяването му не е необходима по-нататъшна външна намеса освен усилието на някаква външна сила да поддържа слънцето на постоянна температура.“

Как биха могли децата да не повярват, как биха могли да не се предадат на това научно въображение! Толкова е лесно да се демонстрира. Всичко, което трябва да направите, е да застанете там като учителя, да вземете капчица, образувана от определено вещество, да вземете малко парче картон и да го плъзнете в екваториалната равнина, в екваториалния кръг на капчица, да забодете игла в горната част и да го поставите върху водата; след това го завъртите и можете да покажете колко красиво се образуват малките капчици, как възникват малките вселени. Какво може да бъде по-голямо доказателство от това, че голямата вселена също е възникнала според теорията на Кант-Лаплас? За съжаление - понякога е добре да забравите за себе си, но в този случай, когато провеждате научни експерименти, не бива да забравяте за себе си - учителят е забравил за себе си. Защото, ако не го беше завъртял, нищо от вселената нямаше да се появи. Ако искаше да опише правилно този процес, щеше да трябва да си представи гигантски професор, стоящ в космоса.

Накратко, въпросът е такъв, че макар сега да е общоприето научно, Херман Грим може да каже:

„Не може да се мисли за по-безплодна перспектива за бъдещето от тази, която ни се налага днес като научно необходима. Една кост от мърша, която гладно куче е избягвало, би била освежаваща, апетитна хапка в сравнение с този последен екскремент на творението, като който нашата Земя в крайна сметка ще падне обратно към слънцето. Жаждата за знания, с която нашето поколение приема подобни неща и вярва, че са истина, е знак за болно въображение, което учените от бъдещите епохи един ден ще трябва да обяснят като исторически феномен.“

е допускал такава мрачност да се появи на картината ...

По този начин, духовната наука предлага различен мироглед, който може да включи духовно-психичното в началните и крайните състояния на земята по такъв начин, че това включване да бъде наистина подкрепено като всеки друг научен факт, с изключение на това, че тези неща трябва да бъдат изследвани духовно и умствено и не могат да бъдат екстраполирани външно въз основа на това, което се отнася само за материалните процеси на земята, стига земята да е материалното тяло, което е.

Хората днес са напълно неосъзнати за концептуалните сенки, в които всъщност живеят. Само от време на време някой мисли малко по-остро; те не избягват тези концептуални сенки, но мислят малко по-остро и така понякога стигат до доста забележителни твърдения. Вземете например Едуард фон Хартман, който не можеше да се освободи от физическите понятия, но беше способен да мисли. Хартман достигна точката на мислене отвъд физическите понятия. Той мислеше от гледна точка на тези физически понятия и имаше смелостта да изрази това, което разбра. Помислете за една много хубава поговорка:

„Идеята, че съществува реална природа и че законите, установени от физиката, са валидни в тази реална природа, сама по себе си е само хипотеза.“

Какво всъщност стои зад това? Тоест : физиката установява закони; ако наистина ги обмислите, цялата природа е просто хипотеза. И наистина е просто хипотеза, защото физическите понятия не ни позволяват да схванем реалността. И ако тези, които формират мироглед от физически понятия, не са – за щастие – получили действителното...

Дори ако природата, окъпана в слънчева светлина, им отвърне с блясъка, това ще си остане само хипотеза. За тях е важна само външната реалност.

В интелектуалната сфера човек трябва активно да се стреми да превърне нещо в реалност, като го проникне. Това не е толкова лесно. То не ни се разкрива автоматично, както външната природа. Но твърдение като това на Едуард фон Хартман ясно показва, че преобладаващите концепции, дори във физическата сфера, са безсилни да схванат истинската природа. Защото тези, които могат истински да мислят, знаят, че природата е там някъде, но това, което физикът се опитва да схване, дава само хипотетична природа.

Хартман изразява важна идея, макар че, разбира се, е напълно необичайна. Тъй като са налице необходимите условия, хуманитарните науки неизбежно ще станат част от образователния живот на човечеството. Ще трябва обаче да се разбере много, което днес вече не се разбира, което се схваща само по самия си звук.

Често съм наричал първия етап на възприятието, до който човек достига, когато разглежда този втори поток от човешкия психически живот, който може да стане съзнателен, въображаемо представяне. Човек трябва да проникне до това въображаемо представяне – което не е просто въображаемо представяне, а живот, преживян в духовна реалност – за да схване реалността изобщо. От своя страна човек трябва да разбере онези представи, които могат вътрешно да оживят това проникване в духовната реалност. Човек трябва да разбере такива думи, от които има стотици, не само според звученето им, но и според по-дълбоката им вътрешна стойност.

в небрежно подхвърлените фрагменти на един велик интелектуалец, починал твърде млад: *Новалис*. И именно от казаното днес за живота, смъртта и безсмъртието в космоса, човек ще добие представа за дълбочината, която се крие например в следното твърдение на Новалис: „Ще станем физици само когато направим въображаемите вещества и сили мярка за природните вещества и сили.“ Тоест: когато можем да разпознаваме нещата и от въображаемото, когато се приближим до външната природа.

Разбира се, за известно време вниманието на хората трябваше да бъде отклонено от духовната сфера, за да може да се постигне голям напредък във външните, научни области. Но човечеството не бива да се откъсва от духовния свят. Връзката с истинското духовно търсене трябва да бъде възстановена.

Човек не бива да вярва, че трябва напълно да изостави всякакъв разум, всичко здравословно, само защото не е съгласен с идеите, разпространявани от човек като професор Дюар, основани на погрешно тълкуване на физиката. Въпросът обаче има определено морално измерение. И по отношение на много неща ще трябва да се наложи различно научно мислене – такова, което често доминира учените днес – ако човек иска да подходи към изследването на духовните светове по правилния начин, за да намери онзи вътрешен мир, който прави преживяването на духовния свят толкова възможно, че духовният свят да стане осезаем, че духовният свят наистина присъства пред очите на душата, а не като неясен пантеизъм или мистицизъм. Някои неща ще трябва да се вземат предвид и по отношение на вътрешната душа –

Трябва да култивираме известно спокойствие и смирение по отношение на вътрешния си опит. Нямам предвид това в сантименталния смисъл на някои, които се наричат мистици, защото нямам време за нито един от тези формулировки. Човек обаче ще трябва да придобие определена нагласа. Защото тази нагласа е станала подобна на онези понятия, които просто се придържат към повърхността и за които хората вярват, че развиват особен идеализъм, като се занимават с малко абстракция от външната, сетивна реалност с обичайните повърхностни понятия. Човек ще трябва да развие различен начин на мислене, защото дори начинът на мислене на науката се е поддал на простото прилепване към външния живот, начин на мислене, който сега ще обобща с няколко думи. Това няма да са мои думи, а думи, използвани от една замислена немска фигура при превода на книга за хуманитарните науки - замисленият *Матияс Клавдий*. Нека завърша с неговите думи, за да демонстрирам, така да се каже, духовната сила, която трябва да възникне като духовна нагласа във вътрешния ни мироглед, ако искаме да преодолеем такива научни заблуди, каквито ги характеризирах днес. Матия Клавдий каза по този повод, когато превеждал книга от областта на духовната наука – както е било подходящо за неговото време, а не както би било днес – че в предговора си е казал:

„...заради това дали някой е самонадеян за мустаци или за метафизика и Анриада и е глупак, дали някой мрази и завижда на по-голяма тиква“ - той има предвид главата - „или за изобретяването на диференциалното и интегралното смятане, накратко, дали някой се гордее със своите

„Пет ярма вола“ – той има предвид петте сетива – „или от неговата полиистория“ – тоест, от външната му ерудиция – „да го държат и обуздават на въжето, това изглежда е основно едно и също нещо, а не две различни неща“.

И тъй като вътрешният живот е наистина тясно свързан с душевното разположение, ще бъде необходимо да се излее върху копнежа за изследване на духовния свят такова разположение, каквото е изразено в тези прекрасни думи на Матия Клавдий. Защото, когато човек е осъзнал в себе си това, което е посочено в тези думи, тогава той наистина се намира във връзка с духовния свят чрез своите чувства. И това е подготовка за разсейване на всички мъгли, които възникват, особено пред духовния свят, когато човек се оставя да бъде повлиян от всички различни видове гордост и арогантност, които понастоящем присъстват в интелектуалния дискурс.

ОТВЪД СЕТИВАТА И ОТВЪД ДУШАТА

Берлин, 31 март 1917 г.

Големите постижения в естествените науки през последните няколко века, и особено през последните десетилетия, са с право възхитени – както многократно съм споменавал в лекциите си по хуманитарни науки. И с право, за да разберат сегашното състояние на човешкото развитие, съвременните хора лесно възприемат начина на мислене и възприятие, от които са постигнати тези резултати, тези постижения в естествените науки. Възприемайки обаче тази перспектива, мисленето на съвременните хора, целият им начин на мислене, приема определени форми. И без да се намалява възхищението им от научния прогрес, трябва да се каже, че самият този акт на възприемане на научното мислене напоследък създава един вид невъзможност – може дори да се каже неспособност – у много хора да обърнат внимание на това, което предоставя познанието за същността на човешката душа, за самия човешки дух, какво предоставя познанието за най-важните, най-дълбоките загадки на човешкото съществуване.

Ако човек проследи хода на интелектуалната история от току-що споменатите перспективи, той не само получава обща представа за току-що описаното -

Това се характеризираше с неадекватност . Ако човек разгледа подробно опита, особено по отношение на изучаването на душата в последно време, веднага ще остане с впечатлението, че умовете, обучени от естественонаучния начин на мислене, често напълно пропускат самите точки, където би трябвало да се появи познанието за душата, познанието за най-важните въпроси на съществуването. Като пример днес ще избира трудовете на един съвременен мислител, когото често съм споменавал тук и който наистина може да се счита за един от онези, които са се стремили да отидат отвъд просто външното, сетивно съществуване и да посочат нещо, което живее в духовната сфера зад сетивното. Бих искал да започна с някои мисли, които *Едуард фон Хартман*, философът на несъзнаваното, е записал в началото на своята психология, своето учение за душата. Той изразява как всъщност е невъзможно да се наблюдават феномените на душата и как трудността на психологията се състои именно във факта, че е практически невъзможно да се наблюдават тези феномени . Нека позволим на мислите на Хартман в тази посока да изникнат пред съзнанието ни. Той казва:

„Психологията има за цел да установи какво е дадено; за да направи това, тя трябва преди всичко да го наблюдава. Наблюдението на собствените психологически феномени обаче е само по себе си въпрос, тъй като то неизбежно нарушава и променя в по-голяма или по-малка степен това, върху което се фокусира. Всеки, който желае да наблюдава собствените си деликатни чувства, именно чрез това фокусиране на вниманието , значително ще ги промени.“

Следователно Хартман има предвид, че човек не може да наблюдава душата, защото човек трябва да наблюдава чувствата, ако иска да наблюдава душата; но ако човек се фокусира върху деликатно

Когато едно чувство се стреми да привлече вниманието към себе си, то изчезва в душата; душата, така да се каже, се изплъзва на човешкото наблюдение.

„Да, дори“, казва той, „те могат да се изплъзнат през пръстите му. Лека физическа болка се усилва от наблюдението.“

Така че той има предвид: болката е психологическо преживяване; но как можем да я наблюдаваме? Как можем да разберем какво се случва, когато болката живее толкова дълбоко в душата, че когато започнем да я наблюдаваме, тя се засилва? Тя се променя. Чрез наблюдението ние променяме това, което искаме да наблюдаваме. Или:

„Рецитирането дори на най-често срещания материал за запаметяване може да се затрудни или да се обърка в плавността си, ако наблюдателят се опита да установи хода на този процес.“

Той има предвид: Това е ментално явление, когато рецитираме нещо наизуст . Но ако се опитаме да наблюдаваме какво всъщност се случва, докато рецитираме, това е невъзможно. Така че не можем да наблюдаваме това ментално явление на рецитирането. Или продължава, казвайки:

„Силните чувства или дори афекти, като страх и гняв, правят човек неспособен да наблюдава собствените си психологически феномени. Често наблюдението фалшифицира резултата, като проектира в дадената реалност това, което очаква да открие. Изглежда почти невъзможно да се обективизират психологическите преживявания на настоящия момент по такъв начин, че да се превърнат в обект на едновременно наблюдение; или преживяването пречи на възникването на едновременно наблюдение, или наблюдението фалшифицира и потиска преживяването.“

Тук виждаме личност , която в известен смисъл

Хартман се отдръпва от наблюдението на психиката под влиянието на мисълта. Ако искам да схвана психиката, аз я променям именно чрез тази умствена дейност на схващане. И следователно наблюдението всъщност е невъзможно – твърди Хартман.

Това наистина е изключително интересен пример за погрешните пътища, по които може да поеме това изследване поради известна неадекватност. Защото какво всъщност би спечелил човек, ако можеше, да речем, наистина да наблюдава едно деликатно чувство? Едно деликатно чувство, ако бъде наблюдавано, би останало абсолютно същото в душата, каквото е. Чрез наблюдението на това деликатно чувство не бихме научили нищо друго освен какво е това деликатно чувство. Нищо за душата; абсолютно нищо за душата. И същото важи и за другите примери, които Хартман цитира. Защото е изключително важно това, което всъщност бихме нарекли душа, никога да не се разкрива в това, което предлага моментът. По-скоро психичното може истински да се появи пред нас само когато преживеем промените в индивидуалните психически преживявания. Ако наблюдавахме какво присъства в душата в даден момент, например бихме си представили някой, който излиза на полето в определено време на годината и вижда кафявата, разстлана почва и си казва: тази кафява почва е това, което всъщност е разстлано там. След определено време той отново излиза. Сега навсякъде са поникнали зелени кълнове. Не би ли казал някой, който наблюдава това, ако е рационален: „Е, тогава кафявата почва, която видях наскоро, не ми показва всичко, което всъщност е там. Само като наблюдавам промените, които са се случили в различни моменти, стигам до тяхното разбиране.“

Разбирам за какво всъщност става въпрос: че не става въпрос само за обработваема земя, разпръсната там, а че тази обработваема земя съдържа толкова много семена, които поникват и поникват.

Психиката се разкрива само когато станем внимателни: едно деликатно чувство угасва, когато насочвам силна мисъл за наблюдение към него. Това взаимодействие на деликатно чувство и силната мисъл, която наблюдава – това е самото действие, същност и приливи и отливи на психиката. Така Едуард фон Хартман оплаква неспособността си да наблюдава това, което се променя, докато би трябвало да наблюдава именно *тази* промяна. Ако той би изхождал от перспектива, която позволява по-дълбоко вникване в психическия живот и връзката му с физическия живот, отколкото е способен в момента, той например би казал следното за запаметяването. Той би признал, че запаметяването се основава на факта, че чрез често активиране психически процес се е вкоренил във физическите процеси, така че при рецитиране на запомненото, така да се каже, без психическото да присъства, тялото автоматично извършва това, което е необходимо, за да се появи отново запомненото нещо. Всеки, който разбира как да наблюдава умствените преживявания, знае, че чрез запаметяването, умственият свят в известен смисъл се спуска по-дълбоко във физическата организация, че по този начин става по-активен във физическия свят, отколкото когато формираме настоящи мисли чрез директно размисъл, които не сме запомнили. Когато формираме мисли директно, ние сме активни, бих казал, на по-високо ниво в умствения свят, отколкото когато рецитираме това, което сме запомнили, където просто си припомняме какво е запомнил умственият свят...

Това, което е било гравирано във физическото тяло, от своя страна се поражда повече или по-малко автоматично. Ако обаче сега позволим на това, което сме гравирали от психиката във физическото тяло, да протича автоматично, ние нарушаваме този автоматизъм, ако се намесим с непосредствено присъстваща мисъл, която произлиза един слой по-високо, а именно в психиката. Това е все едно да избутваме мислите си от психиката в телесния автоматизъм, който се получава при рецитиране на мнемонично средство, точно както ако пъхнем пръчка в работеща машина и нарушим нейната работа.

Когато човек схване неща, за които Хартман се оплаква, веднага вижда как различните дейности на умственото, а също и *на* физическото, взаимодействат у човека.

И Едуард фон Хартман казва: „Наблюдението често фалшифицира психиката.“ Ами, по принцип, масовата наука се е отклонила повече или по-малко от каквото и да е истинско наблюдение на психиката през последните няколко десетилетия, или поне от каквото и да е методично наблюдение на психиката. Но са се появили някои проблясъци на прозрение. И такива проблясъци на прозрение са дошли именно от онези, които не са наистина признати от философите от обикновената школа. *Ницше, например*, е имал няколко такива проблясъка на прозрение. В определено, все по-почти патологично, гениално разбиране на психичния живот, Ницше е разбрал как това, което се случва на повърхността му, се различава значително от това, което се случва в дълбините на човешкия живот. Човек трябва само да прочете нещо като разсъжденията на Ницше за аскетичния идеал, на който някои хора се посвещават, и ще види какво всъщност се има предвид тук. Как се описва

Често аскетичният идеал? Ами, описан е по такъв начин, че човек има предвид това, което си представя някой, който се посвещава на аскетизъм в обикновения смисъл: как човек се тренира все повече и повече да не иска нищо за себе си, да изключва волята си и по този начин да става все побезволев, безкористен. От преследването на този начин на мислене се развива това, което се нарича аскетичен идеал. Ницше пита: Какво всъщност се крие зад този аскетичен идеал в душата? И той открива: Този, който наистина живее според аскетичен идеал, иска власт, увеличаване на властта. Ако само развиваше обикновения си вътрешен живот такъв, какъвто е, той би имал по-малко власт – както усеща – отколкото желае. Затова те тренират волята си, сякаш за да я намалят. Но в дълбините на душата си те искат да постигнат голяма власт, големи резултати, именно като намалят волята си. Волята за власт се крие зад идеала за безволие, за безкористност. Това е гледната точка на Ницше. И в това се крие истински проблясък на прозрение, който със сигурност трябва да се вземе предвид при оценката, особено в самопознанието *на* човека.

Нека вземем по-непосредствен пример от този, който Ницше обсъжда в „Аскетизъм“. Някой човек веднъж ми писа и често ми казваше: „Посвещавам се на определена научна област; всъщност не изпитвам и най-малка симпатия към тази научна област, но смятам за мисия, за дълг да бъда активен в тази област, защото човечеството се нуждае от нея в днешно време. Всъщност бих предпочел да правя каквото и да е, вместо точно това, което правя.“ Не се срамувах многократно да казвам на този човек, въз основа на това как ми изглеждаше,

Това, каза той, е повърхностен поглед върху душата му за самата себе си. Дълбоко в подсъзнанието, в онези слоеве на психиката му, за които той не осъзнава, живее желание да извърши точно това, което е казал, че всъщност не харесва, което е приел само като мисия. И всъщност, казах аз, целият въпрос ми се струва следният: той го вижда като мисия именно защото, по най-егоистични причини, иска да развие точно тези неща. Може да се види, без да се задълбочава в психиката, че повърхностната психика всъщност фалшифицира подсъзнанието. Но в това фалшифициране се крие забележителна дейност на душата.

Едуард фон Хартман, в частност, се е основал на очертаните от мен линии на мислене и на неуспеха да ги проследи по-нататък, както съм ги свързал, за да стигне до своята хипотеза за несъзнаваното. Той казва: От това, което се случва в душата като мислене, чувство и воля – това, което човек има в душата като съзнание – човек всъщност не може да получи никаква представа за истинската душа. Но тъй като това е всичко, което човек има, човек трябва напълно да се откаже от всякаква интуиция за истинския живот на душата и може само да формулира хипотеза. Следователно, Хартман излага хипотезата: Зад мисленето, чувството и волята се крие несъзнаваното, до което човек никога не може да достигне. И от това несъзнавано се издигат нагоре мислите, чувствата и импулсите на волята. Но това, което се крие там долу в несъзнаваното – за това може само да се спекулира, спекулирайки по начини, които имат по-голяма или по-малка степен на вероятност, но които са просто хипотези. – Трябва да се каже: Който мисли така, блокира собствения си достъп до вътрешния си живот, до това, което се намира отвъд обикновеното.

на живота на душата. Защото Хартман правилно е разпознал, че всичко, което влиза в обикновеното съзнание, не е нищо друго освен просто образ. И именно една от заслугите на Хартман е, че той многократно е подчертавал, в най-видния смисъл, че това, което влиза в обикновеното съзнание, произтича от факта, че душата, така да се каже, получава собственото си съдържание, отразено от тялото, така че в това, което преживяваме в мисленето, чувствата и волята, имаме само отражения. И да се говори за реалност, съдържаща се в тези отражения на съзнанието, е напълно равносилно на твърдението, че образите, които възприемаме в огледало, са реалност. Хартман е подчертавал това отново и отново. Днес ще се върнем точно към този въпрос още веднъж. Но Хартман, а с него и безброй мислители, безброй хора като цяло от последните десетилетия и непосредственото настояще, са блокирали собствената си възможност да проникнат в психиката, защото, бих казал, са таили неописуем страх от самия път, който може да проникне в психиката. Този страх обаче остава в подсъзнанието; То се издига толкова високо в обикновеното съзнание, че човек извиква в ума си множество причини, причини, които му казват: човек не може да надхвърли определени граници на познанието.

Всеки, който наистина желае да проникне във вътрешния живот на душата, не е нужно да остава на нивото на обикновеното съзнание, а да премине към това, което в лекциите, които изнесох тук, нарекох „възприемащо съзнание“ — по-висше съзнание, така да се каже, в сравнение с обикновеното съзнание. Избрах следната аналогия: Човешките същества живеят в образи, докато спят. Образите на сънищата, които възникват от

Когато се събудим от сън, ние ставаме съзнателни до известна степен . В предишни лекции казах: „Същественото е, че в тези образи, преживявани в сънищата, човек не е в състояние да установи връзка между волята си и нещата в заобикалящата го среда. В момента на събуждане, когато човек преминава от сънно съзнание към будно съзнание, това, което представлява образи и представи, остава по същество същото, както е било в съня; само че сега човекът влиза във връзка с обкръжението си чрез волята си и интегрира това, което иначе се случва само като образи в съня, в сетивната си среда. Точно както човек се събужда от сънно съзнание в обикновено будно съзнание, така и чрез определени процеси на душата може да се събуди от обикновено будно съзнание до „възприемащо съзнание“, като по този начин се интегрира не в обикновения сетивен свят, а по-скоро, с психическите си сили, в духовния свят. Само това възприемащо съзнание е това, което позволява на човек да има достъп до отвъдния живот“, който може да проникне в проявленията на душата.

Именно тези, бих казал, най-просветените умове на нашето време, вярват, че човек извършва истински грях срещу знанието, когато говори за издигането на човечеството до такова съзерцателно съзнание. А за някои, особено сред философските умове на нашето време, това съзерцателно съзнание е просто осъдено от факта, че такъв човек би казал: „Да, това е точно като ясновидство!“ Сега, въпросът е такъв, че – за да се засегне нещо – може би най-добре да се характеризира с описание на огромния прогрес, който е настъпил в отношението на човечеството към реалността от Кант до Гьоте. С това

Въпреки това, човек извършва грях срещу духа на много философи. Но този грях трябва да бъде извършен в даден момент. Кантианството е това, което започна да издига граници на човешкото познание в рамките на развитието на континенталната мисъл. „Нещото само по себе си“ трябва да бъде представено като нещо абсолютно трансцендентно, нещо отвъд разбирането на човешкото познание. Това е, което кантианството иска, и това е, което много хора от 19-ти век, чак до наши дни и дори през 20-ти век, искат с кантианството. Гьоте, с няколко кратки изречения, повдигна нещо изключително важно срещу този принцип на кантианството. И всъщност човек би могъл, ако иска правилно да оцени немския интелектуален живот, да счита краткото есе на Гьоте „За интуитивното разсъждение“, което обикновено се печата в научните трудове на Гьоте, за едно от най-големите постижения на съвременната философия, по простата причина, че това, което живее в това кратко есе, предоставя отправна точка за огромно развитие на човешкия интелектуален живот. В есето си „За интуитивната преценка“ Гьоте по същество казва: Да, Кант изключва човека от нещото само по себе си и позволява само на категоричния императив да проникне в душата, заповядвайки му какво трябва да прави. Но ако, както твърди Гьоте, човек трябва да се издигне в морала до мисли за свобода и безсмъртие, защо за човека да е затворено и директното издигане в познанието до онзи свят, в който са вкоренени самите безсмъртие и свобода? Гьоте нарича такава способност за преценка, която се поставя в такъв свят, интуитивна преценка. Сега, в разглеждането на природните явления, Гьоте е...

непрекъснато практикувал интуитивна преценка . И в начина, по който наблюдавал растения и животни, дал великолепен пример за използването на интуитивната преценка. Кант разглеждал тази интуитивна преценка като нещо демонично, нещо, което трябва да се игнорира, нещо, което трябва да се подмине. Той нарекъл използването на тази интуитивна преценка „приключението на разума“. Гьоте възразил: Защо човек, ако се е стремил както аз, да разбере как духът живее и се движи в природните явления, защо да не се впусне смело в това приключение на разума?

Това обаче е само начало, но началото на развитие, което се разгръща така, както го характеризирах в тези лекции. Днес бих искал да повторя, че в моите писания, в „Как човек постига познание за висшите светове?“, в „Очерк на окултната наука“ и в последната ми книга „За загадката на човека“, ще намерите информация и указания за това какво трябва да направи душата в себе си, за да намери, така да се каже, силата да се събуди от обикновеното будно съзнание към възприемащо съзнание, точно както човек се събужда от съновидното съзнание към обикновеното будно съзнание. Точно както душата трябва да се укрепи чрез естествените сили, дадени ѝ, за да се събуди от съновидения живот, в който човек е пасивно отдаден на потока от образи, към будно съзнание, така и тя може, като се вземе в свои ръце и приложи към себе си всичко, което описах в книгата „Как да постигнем познание за висшите светове?“, да се укрепи, за да се събуди в свят, който сега е също толкова различен от обикновеното будно съзнание, колкото...

Обикновеният сетивен свят *на* будното съзнание е различен от това, което човек преживява в обикновените образи на сънищата. От обикновеното будно съзнание, в свят на съзерцателно съзнание: това е пътят, който дори най-изявените мислители на съвременната епоха толкова яростно избягват. И ние сме представени с особения феномен, че за пореден път най-просветените умове са останали заседнали с Кант и не са намерили пътя от Кант до Гьоте, за да, надграждайки върху творчеството на Гьоте, да напреднат живо в съзерцателно съзнание, което е просто развитие, на различен етап, на това, което Гьоте е имал предвид под интуитивно съждение.

Но след това, когато човек се издигне до такова пробуждане във възприемащото съзнание, той първо стига до това, което вече характеризирах в лекциите си като имагинативно познание, което не се нарича „имагинативно“, защото просто представлява нещо въображаемо, а защото живее в образи; но в образи, които не са взети от сетивния външен свят, а от по-мощна, по-интензивна реалност от външната сетивна реалност. Когато човек се укрепи в себе си до такава степен, че се издигне до това имагинативно познание, това означава, че той наистина живее в това, което в по-ранни лекции нарекох, в смисъла на духовната наука, етерното. Чрез обикновеното будно съзнание външният сетивен свят достига до нашето осъзнаване. В имагинативното съзнание ние навлизаме в един съвсем различен свят, в който в известен смисъл живее и се движи нещо различно, отколкото в обикновения сетивен свят.

Сега, за някой, който няма представа за това възприемащо съзнание, със сигурност е трудно да го разбере.

да си съставя представа за това. И това вероятно е причината, поради която някои уважавани слушатели ми казаха в последните *си мигове* , че тези лекции са трудни за разбиране. Те не са трудни по отношение на представеното съдържание, а защото говорят за нещо, което не е лесно очевидно за обикновеното съзнание.

Те говорят за резултати от представянето, основани на изследвания върху възприемането на съзнанието . Но човек може да получи и приблизителна представа в обикновеното съзнание за това какво всъщност е първото нещо при възприемането на съзнанието. Представете си – и по принцип всеки може да направи това – в ярък сутрешен сън, от който се събуждате, и се опитайте да си спомните такъв сън, в който сте се стремили, бих казал, наистина да живеете в съня, повече или по-малко подсъзнателно сте се стремили наистина да живеете в него. Там ще сте преживели това, което чувствате като мисли, сякаш свързани с тялото ви, за които трябва да си кажете: Чувствам мислите си като мисли, които съм си помислил за себе си, че трябва в известен смисъл да мислите за тях като за нещо, разпръснато по привидно течащите образи на съня. Не можете да различите себе си от това, което тече в образите на съня, както можете да различите себе си в сетивното съзнание, така че да можете да кажете: „Стоя тук и мисля за нещата, които са там навън.“ Вие не възприемате нещо външно и не мислите за него, а имате прякото преживяване: В това, което тече нагоре и надолу там, живеят силите, които иначе живеят в моето мислене. Сякаш самите вие сте потопени в течащия живот, така че течащият, формата на течащия, всичко, което е там,

Как се формират тъкането, живите мисловни сили: обективен живот и тъкане на мисловни сили. Това, което в сънуващия живот може да се представи само, бих казал, интуитивно, е особено осезаемо в съзерцателното съзнание като първо впечатление. Там възможността за мислене наистина престава: там навън са обектите, а там вътре в главата си аз мисля за обектите. Не, там човек се чувства вграден в нещо, което би могъл да нарече вълнуващо се, субстанциално море, в което самият той е вълна. И това, което е мисловна сила, не е само вътре в него; то е отвън, то движи това вълнение и вълнение, то отива навън, навътре. Тоест: човек се чувства понякога свързан с него, понякога по такъв начин, че това, което е мисловна сила, тече навън без него.

Това, което човек постига по този начин – където в известен смисъл нещо субстанциално е свързано с това, което иначе живее само в нас като мисъл – е това, което всъщност би трябвало да се нарече етер. Защото етерът не е нищо друго освен по-фина субстанциалност, но такава, която е толкова дълбоко одушевена, че течащата мисъл действа в него, че в действителност мислите отвън изпълват самия етер. Само по този начин, чрез развитието на съзнанието, човек стига до това, което всъщност би трябвало да се нарече етер. Тогава обаче човек стига и до по-интимна връзка между собствената си душа и околната среда. В сетивното възприятие човек никога не може да влезе в такава интимна връзка с околната среда, както в това преживяване на възприемане на съзнанието, което наистина няма граници между вътрешно и външно, а където течащото навътре и навън – в собствения душевен живот и от собствения душевен живот – е това, което е изпълнен с мисли и одушевено с мисли етер.

Но само когато човек е навлязъл в това съзерцателно съзнание, може да се постигне по-висше себепознание. И тук имам нещо, което да засегна, което отново принадлежи към значимите резултати от духовното изследване; то ще се разпростре и в научните изследвания, доколкото последните ще намерят потвърждение за него, точно както ще намерят потвърждение за онези резултати от духовните изследвания, които представих в предишни лекции. Защото човекът е сложно същество, дори ако го разглеждаме само във външни, физически термини. Ако перспективата на Гьоте беше станала плодотворна по-рано, ако не беше обрасла с антидуховния и антидушевия възглед на материализма от 19-ти век, теорията на Гьоте за метаморфозата щеше да бъде приложена и към самия човек. Гьоте много красиво разграничи как в растението зеленият лист и цветният венчелист са едно и също нещо, само че на различни етапи от съществуването, едното е просто продукт на трансформацията, метаморфоза на другото. Ако човек не започне от чисто теоретично разбиране, а от интуицията, която е живяла у Гьоте, в която той за първи път прилага идеята за метаморфоза към най-простото нещо, към растението, а сега прилага тази интуиция за метаморфоза към човека в цялата сложност на неговото същество, тогава човек стига до осъзнаването, че човекът, имайки глава и други организми, е едно много забележително същество.

Ако човек разгледа как хората се развиват от ранна детска възраст, от ранното детство нататък, ще се натъкне на много важни неща, които науката е открила днес.

Това далеч не е достатъчно оценено. Трябва да се подчертае един момент: в ранното детство най-физически развитата част на човека е главата. През целия живот главата нараства четири пъти повече от първоначалния си размер, докато останалата част от организма расте двадесет пъти по-голяма, отколкото е била в детството. Помислете тогава колко различен е темпът на растеж между главата и останалата част от организма. Това произтича от факта, че главата и останалата част от организма са две различни метаморфози на едно и също нещо, но по много особен начин. Когато човек започне физическия си живот, главата веднага се появява в определена степен на съвършенство; останалата част от организма, от друга страна, се появява в най-голямото възможно несъвършенство и първо трябва да се развие бавно до нивото на съвършенство, което трябва да достигне във физическия живот. По този начин главата и останалата част от организма претърпяват напълно различни процеси на развитие. Вече споменах как духовната наука демонстрира произхода на това. Човешката глава сочи към дълго предхождащо духовно развитие. Влизайки във физическото си съществуване чрез зачеване и раждане, ние излизаме като духовно същество от духовен свят. Това, което преживяваме по време на духовното развитие в духовния свят, представлява сбор от сили, които първоначално се проявяват предимно в главата; следователно, това, което изглежда толкова съвършено и само малко по-съвършено в главата, показва развитие, което човешкото същество е претърпяло.

Останалата част от организма е по същество същата в начален етап. Тя едва започва да развива своите сили.

да развият, които, ако можеха да достигнат перфектно развитие , биха се стремили да направят цялата останала част на организма същата като това, което физически присъства в главата. Колкото и парадоксално да звучи, е така. Главата показва, че е трансформирана останала част от организма; останалата част от организма, че е глава, която все още не е напълно оформена. В известен смисъл, точно както зеленото листо е цветно венчелистче, което все още не е оформено, а цветното цветно венчелистче е трансформирано листо. И това, което човек развива чрез останалата част от организма си, се включва в душата. И когато човек премине през портата на смъртта, това навлиза в духовен свят, претърпява развитие между смъртта и новото раждане и в по-късен живот се превръща в силите, които след това се развиват в главата, точно както настоящата глава се е развила от организма от предишен земен живот.

Сега бихте могли да кажете: Как може да се познае подобно нещо? – Такова нещо може да се познае веднага щом човек навлезе във възприемащото съзнание. Защото там наистина възниква това, което налага да се разглежда човешкото същество като тази двойственост: главата и човекът на останалата част от организма. И главата е, в известен смисъл, инструмент на етерния свят, както току-що го описах, а останалата част от организма също е инструмент на този етерен свят.

Човешките същества не просто притежават физическия си организъм като един вид сегмент от целия физически свят, а по-скоро, държани заедно от физическия организъм, те имат в себе си етеричен организъм, който може да бъде възприет само когато, както описах, човек се издигне до имажинативно познание. Тогава обаче, когато наистина схване какво е етерно

Когато това стане ясно, става очевидна голямата разлика между това, което е в основата на главата като етерно тяло на човешкото същество, и това, което е в основата на останалата част от организма. Точно както главата и останалата част от организма имат съвсем различни темпове на растеж, така и тези, които дават сила и живот в етерното тяло на главата, и тези, които живеят в етерното тяло *на* останалата част от организма, имат съвсем различни вътрешни развития на силата, които пораждат различни вътрешни въображения. И когато човек стигне до въображаемия свят като цяло, той се сблъсква с въображението за етерното тяло на главата, взаимодействащо с въображението за етерното тяло на останалата част от организма. Това живо взаимодействие в човешкия етерен организъм е това, което съставлява съдържанието на висшето самопознание. Чрез този процес на истинско себепознание, човекът също така придобива способността правилно да оценява определени душевни преживявания. Ако това, което описах, не беше такова, каквото го обясних, хората никога нямаше да могат да имат това, което се нарича памет. Хората биха могли да формират идеи въз основа на сетивни впечатления, но те винаги биха били мимолетни. Фактът, че хората могат да си спомнят преживяното, се дължи на факта, че докато етерното тяло на главата взаимодейства с етерното тяло на останалата част от организма, това, което действа в етерното тяло на главата, води до промени в етерното тяло *на* останалата част от организма, които са трайни и засягат и физическия организъм. Всеки път, когато нещо, принадлежащо към паметта, се задържи в психическо-физическия живот на човек, то първо се появява в етерното тяло, представено чрез имагинативно познание.

претърпява трансформация; тази трансформация обаче се разпространява във физическия организъм. И само чрез този процес имаме възможността да си припомним определени мисли, а именно, че това, което е изпратено от етерния организъм на главата в останалата част от етерния организъм, се проявява във физическото тяло. Само защото нещо е направило впечатление върху нашето физическо тяло, ние сме способни да го задържим в паметта си. Но това, което се случва във физическия организъм от етерния организъм по описания начин, вече може *да се наблюдава само с възприемащо съзнание*. Това може да се наблюдава само ако възприемащото съзнание продължи упражненията, характеризирани в гореспоменатите книги, ако възприемащото съзнание се издигне от чисто въображаемо познание до това, което нарекох „вдъхновено познание“. Чрез въображаемото познание ние се потапяме в свят на вълнообразен етер, оживен от мисли, които го пронизват. Ако продължим упражненията, укрепвайки се във вътрешния си живот дори повече, отколкото е необходимо за това въображаемо прозрение, тогава ще стигнем до възприемането не само на вълнообразния живот на мисълта в етера, но и в този вълнообразен живот на мисълта, на същества, действителни духовни същества, които не се разкриват в никакво физическо тяло, а само в духовната сфера. Чрез това действително възприемане на духовен свят, ние също така получаваме възможността да постигнем това, което може да се нарече: виждане на истинската човешка същност като нещата отвън, истинско сблъскване със себе си, а не просто усещане на това, което сега нарекох собствен мисловен живот във вълнообразния етер.

Не е нужно да възприемам себе си в рамките на собствения си етеричен организъм, а по-скоро като духовно същество сред други духовни същества в духовния свят. Когато човек стигне до това, се случва нещо, което е трудно дори да се характеризира, но което може да се разбере с известна добра воля.

Когато човек си представи нещо и въображаемото нещо остане в ума, а по-късно това въображаемо нещо бъде извлечено обратно от ума, той казва, че си спомня. Но, както току-що обясних, това се основава на нещо, което се случва във физическия организъм. Човек просто не може да го възприеме с обикновеното съзнание. Ако обаче човек се издигне до възприемащо съзнание, тогава той в известен смисъл вижда какво се случва зад спомена, какво се случва в човека през времето, което минава от момента, в който е замислил мисъл, която сега сякаш е изчезнала и съществува само в долната част на физическия организъм, докато не бъде извлечена отново. Всичко, което живее отвъд запомнената мисъл, остава невъзприето, освен ако човек не може да се издигне над себе си чрез възприемащо съзнание и в известен смисъл да види себе си от другата страна. Така че човек не само вижда как една мисъл се спуска и я усеща как се издига отново, но и възприема всичко, което се случва междувременно, докато мисълта е слязла и се издига отново. Това възниква само с вдъхновено съзнание; Това възниква с интуицията, която е направила възможно не само да се гледа навън, докато се живее във физическото тяло, но и, живеейки в духа, да се надникне в самите вътрешни механизми на човешкото същество. Така, от една страна, човешкото същество достига до отвъдното на душата, което го уверява, че живее в духа. Но също така и до отвъдното на

Душата е достъпна за човешкото същество, което работи в това, което живее несъзнателно от изчезването на мисълта до нейната повторна поява, това, което живее там долу като това, което Едуард фон Хартман нарича „несъзнавано“ и което той вярва, че никога не може да бъде достигнато от съзнанието. Тя не може да бъде достигната от обикновеното съзнание, защото мисълта първо се отразява в организма; но когато човек излезе отвъд това отражение, когато излезе извън себе си и живее във възприемащото съзнание, тогава той преживява това, което наистина се случва в човешкото същество между схващането на мисълта и нейното припомняне. И това е, което сега искаме да установим: какво човешкото същество може да възприеме, така да се каже, отвъд този поток чрез възприемащото съзнание, което обикновено е ограничено от паметта. Защото ние виждаме добре: чрез възприемащото съзнание ние навлизаме в царство отвъд душата.

Нека имаме предвид тази мисъл и от същата гледна точка да разгледаме някои други начинания, появили се в научната епоха.

Научният мироглед не само стига, бих казал, до такива погрешни пътища към живота на душата, както го характеризирах, но и в известен смисъл до погрешни пътища, когато се стреми да изследва това, което се намира отвъд сетивата. В това отношение научното изследване, когато формира мироглед, наистина се намира в особено положение в настоящето. То по същество е стигнало до заключението, че всичко, което живее в съзнанието, е просто картина на реалността. То произтича от погрешна идея; но тази погрешна идея, въпреки погрешния си характер, предоставя определена правилна интуиция, а именно, че всичко,

Това, което живее в съзнанието, са образи. Научните изследвания започват от идеята, че навън съществува напълно безсмислена и бездушна реалност от вибриращи, безмислени етерни атоми. Открихме етера като бушуващ живот на мисълта; научният мироглед се основава на този безмислен, неодушевен етер. Тези вибрации правят впечатление на сетивата ни, създавайки ефекти в нас, които извикат цветния, резонансен свят, докато отвън всичко е тъмно и тихо. Сега мисленето, което е в основата на този мироглед, иска да се добере зад тези образи. Какво прави то? Това, което прави, е сравнимо с това някой – да речем дете – да се гледа в огледало. Появяват се отражения, негови собствени и тези на заобикалящата го среда. И сега детето иска да знае какво всъщност стои зад тези отражения. Какво прави то? Ами, това, което е в основата им, е зад огледалото, казва то; така че или ще иска да погледне зад огледалото. Но там вижда нещо съвсем различно от това, което всъщност е търсило. Или дори може да счупи огледалото, за да види какво има зад стъклото. Научният мироглед по същество прави същото. То има целия гоблен от сетивни възприятия пред себе си и иска да знае какво всъщност се крие зад тези възприятия. Стига дотам, че се доближава до субстанцията, до материята. Сега иска да знае какво е там навън – освен сетивата. Но това е просто като да се опиташ да счупиш гоблена, който е като огледало. Няма да намери това, което търси зад него. И ако някой каже: „През окото си виждам червено, а зад него има определени вибрации в етера“, тогава той говори точно като някой, който вярва, че...

Произходът на това, което се появява в огледалото, се крие зад огледалото. Защото, както когато човек стои пред огледало и вижда собствения си образ отразен в себе си, и е заедно с това, което е в обкръжението му, и с това, което също се отразява обратно към него, така и в душата си е заедно с това, което се крие зад сетивните възприятия. Ако искам да знам защо други неща се отразяват обратно към мен, не мога да погледна зад огледалото, а трябва да погледна тези, които са отляво и отдясно на мен, тези, които са от същата природа като мен, които също са отразени. Ако искам да изследвам какво се крие там зад сетивните възприятия, трябва да изследвам това, в което самият аз съм вътре; не като разбия огледалото, а като изследвам това, в което самият аз съм вътре.

Наистина, от научна гледна точка са развити някои наистина проникателни и забележителни насоки на мислене относно етера. Всички тези насоки на мислене обаче не са довели до нищо друго освен до осъзнаването, че физическите изследвания водят само до същото нещо, което виждаме чрез сетивата си, с изключение на това, че тъй като някои неща са просто твърде фини или се случват твърде бързо, не можем да ги възприемем чрез сетивата си. Не можем да открием етера. Това сега е ясно след впечатляващите експерименти с вакуумните тръби, където се смяташе, че етерът е осезаем; защото сега знаем, че тези експерименти не произвеждат нищо друго освен сияйна материя, а не това, което може да се нарече етер. Изучаването на етера в момента претърпява, бих казал, голяма революция. Защото никога, чрез физически изследвания, няма да...

Да се стигне до нещо различно от отразеното. Ако човек иска да напредне по-нататък, той трябва да се съсредоточи върху това, което се отразява в общуването със себе си – но това е възможно само с възприемащо съзнание. И това е, което живее в истински оживения от мисълта етер. Следователно, когато човек изследва отвъдното на сетивата, той намира отговор само чрез възприемащо съзнание. Защото, ако човек разпознае вълнообразния, оживен от мисълта етер в себе си чрез въображаемо познание, тогава той също започва да го търси зад червеното, зад звука, зад всяко външно сетивно възприятие; вече не мъртвият етер на днешната, избледняваща физическа интуиция, а живият, оживен от мисълта етер. Зад това, което сетивата възприемат, живее същото нещо, което се намира в нас, когато проникнем надолу в това, което живее в нас самите между схващането на мисълта и спомена за мисълта. Пътят, поет от физиката днес, не води към сферата отвъд сетивата, а по-скоро чрез откриване на това, което се намира отвъд сетивата, в собственото същество, чрез научаване да разпознава, че в собственото същество, между схващането на мисълта и спомена за мисълта, протича същият процес, който живее там навън и достига до окото ми, когато възприемам червено. Зад това червено се крие същото нещо, което е в мен между схващането на мисълта и спомена за мисълта. Царството отвъд сетивата и царството отвъд душата водят към духовното.

трябваше да ви водя през един донякъде абстрактен ход на разсъжденията, защото в контекста на тези лекции исках да кажа нещо за перспективата, която трябва да произлезе от хуманитарните науки. Исках да покажа как

Истинското себепознание води към царството отвъд душата, точно както, влизайки в царството отвъд душата, човек застава и отвъд сетивата и по този начин намира пътя, чрез съзерцателно съзнание, към духовния простор. И в рамките на този духовен свят, интуитивното съзнание открива още това, което също играе роля в нашия психически живот и което описах в предишни лекции като това, което се колебае и отлива като нашата съдба в нашите преживявания. Там преживяването на съдбата се слива с моралното измерение на това, което се случва в съдбата. След като разберем, че зад преживяването на сетивата не се крие безсмислена реалност, а реалност, пропита с дух, тогава нашият морален живот ще има своето място в този духовен свят, *който* лежи отвъд душата и отвъд сетивата, точно както материалният свят, който възприемаме около нас, има своето място в този външен свят.

Дори днес, когато хуманитарните науки развиват тези идеи, те се възприемат като нещо парадоксално; нещата, които описах, се възприемат в известен смисъл като глупост; и въпреки това те могат да се считат за факти, просто наблюдавани, сякаш човек описва външно събитие. Но този подход на хуманитарните науки е просто копаене на тунел от знание от едната страна; от другата страна естествените науки копаят в планината. Ако и двете се стремят в правилната посока, те ще се срещнат по средата. И бих искал да кажа: По един вид негативен начин тези, които развиват естествените науки, вече срещат тези, които развиват хуманитарните науки; защото забележителни неща са се появили сред естествените учени от последно време. Вярно е, че тези, които са на естествено-

Тези, които вярват, че са здраво утвърдени в научните изследвания, защото знаят какво е било открито допреди двадесет години; те все още не знаят много за това, което всъщност правят научните мислители. Но ако се вгледате по-внимателно, ще направите някои доста забележителни открития в хода на научната мисъл. Именно затова днес цитирах Едуард фон Хартман като мислител, който поне посочва отвъд сетивата и отвъд душата. Той обаче не признава, че е възможно възприемащото съзнание да проникне до това отвъд сетивата и отвъд душата. Следователно, потапяйки го в общ сос на знанието – или по-скоро, потапяне на знанието, както бихме могли да кажем сега! – той казва: Това, което се намира отвъд сетивата и отвъд душата, е несъзнаваното. След това той излага някои доста съмнителни хипотези за това. Но това са просто истини на мисълта. Мисълта сама по себе си не може да достигне до тези светове. Само възприемащото съзнание може, както описах. Но поне Хартман прониква до точката на интуицията, че нещо духовно съществува отвъд сетивата и отвъд душата, дори и да не го е довел до съзнание. Когато публикува своята „Философия на несъзнаваното“ през 1868 г., той предлага критика на вече разрастващия се, материалистично интерпретиран дарвинизъм. Този „материалистично интерпретиран дарвинизъм“ – не това, което Дарвин е открил по отношение на конкретни факти, които няма да бъдат обсъждани тук – вярва, че може да обясни, като пропусне всичко духовно, как по-съвършените същества възникват от най-простите, най-несъвършените, както се казва: чрез обикновен подбор, чрез обикновената борба за съществуване. Чрез факта, че съвършените се развиват случайно, а тези, които остават несъвършени, случайно.

С преодоляването на тези несъвършенства, съвършените постепенно остават; по този начин се появява нещо като поредица от развитие от несъвършеното към съвършеното. Още през 1868 г. Хартман обяснява, че подобна игра на чисто външни природни необходимости, която може да се нарече и случайност, е недостатъчна, за да обясни развитието на организмите, а по-скоро, че определени сили, макар и несъзнателни, трябва да действат, когато живото същество се развива от несъвършеното към по-съвършеното. Накратко, той търси духовен елемент в развитието, този духовен елемент, който наистина може да бъде намерен отвъд сетивата и отвъд душата, предполага той хипотетично. Той го приема само хипотетично, защото по това време сферата на перцептивното съзнание все още не е била постигната.

Когато беше публикувана „Философия на несъзнаваното“, която предлагаше остра критика на дарвиновата теория на случайността, голям брой научно настроени личности се обявиха срещу този „дилетантски мислител“ Едуард фон Хартман. Такъв дилетантски философ, който не разбира нищо от това, което дарвинизмът е донесъл, и който говори толкова яростно от собствената си интелектуална гледна точка ! Сред онези, които критикуваха Хартман по това време, беше *Оскар Шмид*, професор в Йена. Самият *Хекел* също беше сред тях. Хекел и много от неговите ученици бяха крайно изумени, че сред многото писания, които според тях брилянтно опровергаваха този Едуард фон Хартман, който изричаше такива аматьорски глупости, се появи и произведение от анонимен автор – човек, който не се представи. И Хекел каза: Нека ни се представи! И други казаха същото : Нека ни се представи и ние го считаме за един от...

Нашето! Толкова е великолепно , че сега се появи научен труд по този начин, противопоставящ се на глупостите на „философията на несъзнаваното“! - И се появи второ издание на този труд, „Несъзнаваното в светлината на дарвинизма“. И там авторът се нарече - това беше Едуард фон Хартман! Виждате ли, имаше причини, поради които хората вече не продължаваха да провъзгласяват: Той се нарича един от нас, а ние го смятаме за един от нашите. Сега го накараха да млъкне. - Това беше задълбочен урок, който трябваше да бъде преподаден на онези, които вярват, че всеки, който говори за ума, го прави, защото не разбира нищо от тяхната наука. Нещата сега станаха съвсем тихи. Но беше забелязано нещо друго: През 1916 г. се появи един много интересен труд, за който може да се каже, че е на самия връх на тази наука в областта, която тя разглежда. Този труд се нарича: „Развитието на организмите“. „Опровержение на теорията на случайността на Дарвин“. И този труд - е, от кого е? Ами, това е дело на често цитирания най-блестящ ученик на Хекел, *Оскар Хертвиг*, берлинският професор по биология. Свидетели сме на любопитното зрелище, че следващото поколение ученици на Хекел, точно поколението, с което самият той се гордееше най-много, вече пише книги, опровергаващи теорията на случайността на Дарвин, която по времето, когато възникна критиката към Хартман, беше точно преобладаващото мнение в кръга на Хекел. А какво прави Хертвиг, когото самият аз познавах, заедно с брат му Рихард, като един от най-лоялните ученици на Хекел? Той разглежда това, което може да се нарече „материалистическа интерпретация на теорията на Дарвин“ и я опровергава част по част, цитирайки Едуард фон Хартман на няколко места. Хартман се появява в труда на Оскар Хертвиг „Развитието на организмите: Опровержение“.

Дарвиновата теория за случайността сега се възражда и отново добива популярност. Когато той е бил непознат, хората са казвали: „Той се нарича един от нас, а ние го смятаме за един от нашите.“ И сега хората започват да се връщат към това, което Хартман все още е свеждал до несъзнаваното. Сега те започват да разпознават духовното в това, което е чувствено присъстващо.

забележителна . Докато всички предишни материалистически интерпретации на дарвинизма се свеждаха до това: Имаме съвършени организми, имаме несъвършени организми; съвършените са се развили от несъвършените чрез външни природни сили, Хертвиг се връща до точката, където в един съвършен организъм може да се докаже микроскопски до първия зародиш, че гледната точка на Негели е правилна, че в първоначалната си структура зародишът на съвършения организъм вече се различава от този на несъвършения организъм. Защото в съвършения организъм вече се съдържа нещо съвсем различно от това в несъвършения, от който се смята, че се е развил съвършеният организъм. Микроскопското изследване е достигнало граница, но не е постигнало нищо повече от среща с огледало и не е отишло по-далеч от границата на сетивния свят. Последницата ще бъде, че много хора, които поддържат научен мироглед, няма просто да заявят, както прави Хертвиг, че материалистическата интерпретация на дарвинизма е невъзможна. По-скоро те ще признаят, че ако искаме да стигнем до нещо, което обяснява този сетивен свят и какво се крие зад него,

Тогава не можем да останем с обикновеното съзнание; не можем да избягаме от света на сетивата там, дори с каквито и да е телескопи. Можем да избягаме от света на сетивата само когато се въоръжим с възприемащо съзнание.

Но като цяло философите все още не са много напреднали в укрепването на душите си до степен, в която биха разбрали, че съзерцателното съзнание може да изникне от това обикновено съзнание, точно както будното съзнание извира от сънищата. Философите днес са още по-малко пригодени да проникнат в тези въпроси. Често съм казвал, че заемам позиция само срещу онези, които фундаментално уважавам. Следователно мога да кажа, че единствено поради тази неспособност да се мисли едновременно духовно и реалистично, човек би се стремил към това съзерцателно съзнание, хората днес се считат за велики философи, *които* по същество просто плуват с цялото си мислене и сетива в приливите и отливите в това обикновено съзнание, без да имат нужда да надхвърлят простото говорене за приливи и отливи на идеи. И така се е случило, че някой, който се наслаждава на повърхността на надигащите се и отливи на идеи, като например *Ойкен*, днес може да се счита за велик философ. Именно тази характеристика трябва да бъде описана по следния начин: прилепването към обикновеното съзнание е лишило човека от остротата на мисълта, която му позволява да осъзнае, че няма такива граници на познанието, както постулира Кант, а по-скоро граници, с които човек трябва да се съобразява, за да ги преодолее чрез съзерцателно съзнание. Следователно

Тези, които разсъждават за всевъзможни духовни светове, но в рамките на обикновеното съзнание не стигат до нищо друго освен до това, което Едуард фон Хартман отдавна е разпознал като просто обикновено съзнание, действащо в образи, днес се считат за велики философи.

И така, *в настоящето* би могло да се покаже много, което би насочило вниманието към това как, бих казал, възхитителният научен подход всъщност ни е отклонил от пътищата, водещи към душата. За някои това наистина е било своеобразно преживяване. Има хора в настоящето, които усещат това, което казах днес. Например, има човек в настоящето, който усеща, че в това, което живее в душата между раждането и смъртта като мислене, чувство и воля, има само нещо, което е обусловено от тялото, докато вечното идва от духовния свят, влиза в съществуване чрез раждането, трансформира се в тялото, така че действа в тялото, и след това отново си отива чрез смъртта, и че това, което действа в тялото, не е истинската душа. Човекът, за когото говоря, осъзнава това. Той обаче говори за факта, че в това, което живее в обикновеното съзнание, имаме само образи. Този човек ги нарича „случания“. Зад това се крият онези първични фактори, които се преживяват в съзерцателното съзнание като отвъд душата и отвъд сетивата. Но личността, за която говоря, отказва да се ангажира с това съзерцателно съзнание. И така, то стои пред събитията, отново, бих казал, непрестанно разбивайки дебело огледало в него, казвайки: Първичните фактори трябва да стоят зад това. — Но то продължава да се втурва. И в надпреварата си срещу повърхността на огледалото, отказвайки да достигне съзерцателно съзнание,

Тя вярва, че цялата философия е била нищо друго освен безумие. При Фихте може да се види – обсъдих това в книгата си „За загадката на човека“ – че той не се е тревожил, а по-скоро е посочил ключов аспект на съзерцателното съзнание. Личността, за която говоря сега, която със сигурност разпознава образната природа на обикновеното съзнание, казва: „Който не може да се смее (в творчеството на Фихте), не може да философства.“ И тъй като тази личност позволява на всички философи от Платон и Хераклит до наши дни да минат пред нея в тяхната взаимосвързаност, тя нарича тези философии „Трагикомедията на мъдростта“. И едно интересно изречение може да се намери на страница 132, където се казва: „Нямаме повече философия от животно и само неистовият опит да се стигне до философия и евентуалното предаване на невежеството ни отличават от животното.“

Това е преценката на една личност за цялата философия, за всички опити да се проникне в сферата отвъд душата и сферата отвъд сетивата! Той е истински луд, който в неистовия си порив вярва, че другите са луди. Следователно, понеже говори толкова красиво за философията, в момента е университетски професор по философия! По този начин философията се осигурява в наши дни по начина, по който я изразява такава личност.

осъзнавам , че това, което казвам, може да се стори горчиво за някои. Със сигурност мога да се съглася с това. Чувствам цялата горчивина и целия парадокс. Трябва обаче да се посочи как в днешно време е необходимо да се освободим от това, което се ограничава само до света на сетивата, и да се потопим в това, което води към отвъдното на душата, към отвъдното на сетивата. Защото не светът ни ограничава.

Границите на знанието са неизменни. Това, което определя границите на познанието, е единствено самият човек.

Понякога човек може да направи доста интересни открития, като тези, направени от човешки същества, когато отказват дори да погледнат какво, като съзерцателно съзнание, води до истинската същност на душата. Току-що дадох пример за философски възглед, поддържан от университетския професор *Рибард Велер*, който е написал „Трагикомедията на мъдростта“. Бих могъл да спомена и друг: известния *Йодл*. Човекът със сигурност – той вече не е сред живите – би сметнал всичко, което беше казано тук днес, и всъщност всичко, което е казано тук, за пълна лудост. И все пак той се изразява за душата по следния начин: „Душата няма състояния или способности като мислене, въображение, радост, омраза и т.н., а по-скоро тези състояния в тяхната съвкупност съставляват душата.“ Много гениално! И тази изобретателност прониква в цялата философия на този *Йодл*. Това определение за душата обаче не е по-ценно, отколкото ако някой каже: „Не масата има ъгли, ръбове и повърхност, а по-скоро ъгли, ръбове и повърхност съставляват масата.“

И именно от това качество се откриват повечето мисли, които понастоящем циркулират в този гъсталак от обикновени мисловни плоди, мисли, които обаче са само продукт *на* тялото, защото не искат да проникнат до възприемащото съзнание, където човек за първи път открива душата. Човек обаче и днес ще открие, че подобен възглед често има обратен ефект. Нарекох светогледа, представен в тези лекции, Антропософия. Това е във връзка с „Антропософията“ на *Робърт Цимерман*, който също е бил университетски професор, но също така е бил в опозиция.

беше против антропософията. Защото какво би казал Роберт Цимерман за антропософията, представена тук? Ами, той би казал това, което вече каза срещу Шелинг: Философът трябва да остане в рамките на това, което е постижимо чрез мисълта. Той не трябва да се обръща към нищо, което изисква специално обучение на душата! – Човек може да говори така и тогава просто практикува антропософия като тази, която Роберт Цимерман е създал. Там ще намерите гъсталак от идеи; това няма да ви интересува, защото нито дума не се казва по нито един от въпросите за душата и *духа* . От това, което обсъждах в тези лекции, какво е свързано със задгробния живот на душата и задгробния живот на сетивата, какво е свързано с въпроса за безсмъртието на човешката душа, с въпроса за съдбата – от всичко това няма абсолютно нищо в тази антропософия. Защото цялата мисъл през последния век, от една страна, е довела до великите, недостатъчно възхитителни постижения на естествените науки, но от друга страна, е породила и онзи епистемологичен поглед, който младият *Ренан*, след като напуска колежа, изразява като свое убеждение, след като е бил разтревожен в религиозните си вярвания от прозренията на съвременната научна мисъл. По това време той заявява: „Съвременният човек е наясно, че никога няма да узнае нищо за своите най-висши причини или за своята съдба.“ Това е в крайна сметка признанието на мнозина днес, само че, тъй като това признание съществува от толкова дълго време, мнозина са станали нечувствителни към него и не усещат как подобно признание гризе душата, когато е нова. Това признание е блокирало пътищата към отвъдния живот, които сега са ясно определени.

на душата и към отвъдното на сетивата. Ърнест Ренан, поне, беше един от онези, които усещаха какво е да живееш с подобно препятствие. И така, като старец, той направи любопитно изказване:

„Иска ми се да знаех със сигурност, че адът съществува, защото хипотезата за ада е по-добра от тази за нищото.“

Непризнаването на възприемащото съзнание не води до познание за произхода и същността на човечеството повече, отколкото счупването на огледало води до познание за съществата, *отразени* в него. Ренан е чувствал това. Той е чувствал, че там, където по-ранните времена са търсили духовния произход на човечеството, неговият мироглед постулира нищото. Умът му е протестирал срещу това и в напреднала възраст е изразил, че би предпочел да знае, че адът съществува, отколкото да вярва, че нищото е реално. Докато само умът протестира по този начин, човечеството няма да преодолее ограниченията на мирогледа, който и до днес е блокирал пътищата към отвъдното на сетивата и отвъдното на душата. Само когато човечеството се обяви склонно да култивира толкова силно мислене и въображение, душата може да се укрепи за това, което в съзерцателното съзнание е живото развитие на това, което Гюте е предложил в своята концепция за интуитивна преценка, която Кант разглежда като приключение на разума; Само когато човечеството реши да напредне към това укрепване на мисълта, на целия свят на душата, за да проникне в духовната реалност със съзерцателно съзнание, ще се появи не просто протест на емоциите, а протест на знанието срещу принудителните сили на така наречения монизъм, който отделя човечеството от...

да отдели познанието за истинската му същност. И мисля, че днес вече може да се усети вътрешният нерв, който живее в интелектуалните дебати, че живеем в началото на онези катаклизми в човешкия душевен живот, които водят от познанието на вече възхищавания научен мироглед навън към отвъдното на сетивата и отвъдното на душата, към истинския произход на човека, към духа.

И по този начин човечеството отново ще може да свърже това, което живее в своята съдба, в своето морално съществуване, с произхода на света, точно както може да свърже това, което живее във външна природна необходимост. И чрез това човечеството ще се издигне до истински единен и истински удовлетворяващ поглед върху природата и душата, защото това е поглед върху духа, говорещ на дух.

БЕЛЕЖКИ

Текстова основа: Лекциите са транскрибирани от стенографката Хеда Хумел и след това са превърнати в обикновен текст. Тези транскрипти формират основата на текста. Оригиналните стенографски записи са запазени. Транскриптите са неадекватни, особено към края на всяка лекция. Транскрипти с ръкописни бележки в полетата от Рудолф Щайнер са налични за лекции III и IV .

Заглавията *на лекциите* са от Рудолф Щайнер. Редакторите избраха заглавието на първата лекция за *заглавие на тома* .

За второто издание томът е преработен от Дейвид Хофман и допълнен с допълнителни бележки, регистър на лицата и подробни резюмета.

Произведенията на Рудолф Щайнер в Събраните съчинения (СА) са изброени в бележките с техния библиографски номер. Вижте също общия преглед в края на тома. Произведенията на самия Рудолф Щайнер, споменати в неговите лекции, са изброени в индекса на лицата под името Щайнер, Рудолф.

към страница

9, *за което гръцкият философ Платон вече е казал:* Не е доказано.

- 10 *Густав Теодор Фехнер, 1801-1887, физик. „Дневната гледна точка срещу нощната гледна точка“, Лайпциг 1879 г.*
- 11 *Той описва как... един ден седнал на пейка: пак там , стр. 3.*
- 12 *Тъй като Шопенхауер и други вече бяха стигнали дотам, че буквално бяха казали : „че цветовете, с които [...] предметите изглеждат облечени, са изцяло само в окото.“ Артур Шопенхауер, „За зрението и цветовете“, Въведение. Вижте също „Parerga and Paralipomena“, том втори, глава 20 „За преценката, критиката, аплодисментите и славата“, § 240: „Точно както слънцето се нуждае от око, за да свети, а музиката от ухо, за да звучи [...].“ Вижте също „Светът като воля и представяне“, том 1, § 1.*

- 13 *„Това наистина са мислите“* /Фехнер, а.а. О., стр. 4.
- 14 *И така Фехнер казва:* аа О., стр. 5.
- 22 *Ädr/ Розенкранц говори... от:* «Из дневник», Лайпциг 1854, стр. 24 и след това
- 24 *Гидеон Шпикър:* «От манастир до академична преподавателска позиция. Съдбата на бивш капуцин», Щутгарт 1908 г.
- Затова Шпикър казва:* „В повратната точка на християнския световен период. Философска изповед на бивш монах капуцин“, Щутгарт 1910, стр. 30.
- 28 *Имам го в книгата си:* „За загадката на човека“ (1916), GA Bibl.-No.20, стр. 160.
- Гьоте... интуитивна преценка:* Вижте „Естественонаучни съчинения“ на Гьоте, редактирани и коментирани от Рудолф Щайнер в „Германска национална литература“ на Кюршнер, том I (1884), GA Bibl.-No. a1a, стр. 115 и сл. („Формиране и трансформация на органичните природи“, „Преследване“, „Интуитивна преценка“).
- 30 *Фихте казва:* Йохан Готлиб Фихте: „Съдбата на човека“, книга 2: Познание, в „Пълни съчинения“, изд. Л. Х. Фихте, том 2, Берлин 1845, стр. 245.
- 37с. *Густав Теодор Фехнер продължава тази дискусия:* Фехнер, пак там, стр. 9.
- 38 *След това, в заключение, той каза нещо от рода на:* аа О., стр. 10.
- 39 *„Наистина, моята вяра е“:* пак там , стр. 5.
- 40 *„Сега яснотата е последното нещо по тези въпроси“:* пак там, стр. 5.
- 42 *Шопенхауер... казва, че човек не бива да приема твърде сериозно мненията, които той изразява...:* Вижте Артур Шопенхауер: «Parerga и Paralipomena. Малки философски съчинения», Трактат: «Трансцендентна спекулация върху привидната интенционалност в съдбата на индивида», Уводни изречения.
- 43 *В света на сънищата...:* пак там, в последната третина на трактата (свободен превод на Рудолф Щайнер).
48. *Есе, което наскоро се появи в тримесечното списание „Das Reich“:* „Познанието за състоянието между смъртта и новото раждане“, публикувано в „Das Reich“, изд. Александър фон Бернус, Мюнхен, 1-ва година, книга 1, април 1916 г. и книга 4, януари

1917. Сега във: «Философия и антропософия», Събрани есета 1904-1923, GA Bibl.-No. 35, стр. 269-307. Пасажът за тялото на формиращите сили, споменат от Рудолф Щайнер: стр. 293, 298 и сл.

- 53 „*Животът е трудна работа*“: Изказването на Шопенхауер пред Виланд във Ваймар през 1811 г. Вж. Вилхелм Гвинер: „А. Шопенхауер, както е изобразен от лични преживявания. Поглед към неговия живот, неговия характер и неговите учения“, критично преработено и преиздадено с приложение от Шарлот фон Гвинер, Лайпциг 1922, стр. 45 (I. „Как стана той“).

Тук може да се намери един особено показателен пасаж: Не е доказано.

- 68 *Самият Шопенхауер веднъж се е подигравал на това*: Виж „Parerga and Paralipomena“, I, „Върху университетската философия“.

Роберт Зомер: „Семейни изследвания и наследственост“, Лайпциг 1907; „Гъоте в светлината на наследствеността“, Лайпциг 1909.

- 79 *Едуард фон Хартман*: Виж бележката на стр. 200.

- 81 „*интуитивна преценка*“: Вижте бележката на стр. 28.

95. *Че светогледът на Коперник става приемлив за определени кръгове едва през 1827 г.*: Трудът на Коперник „De revolutionibus orbium coelestium libri VI“ е поставен в Индекса на забранените книги на 5 март 1616 г. от Инквизицията, която е била натоварена със забрана на книги, по повод на спора за Галилео . На 10 май 1757 г. Конгрегацията на Индекса решава да пропусне този декрет, който забранява книги за спирането на слънцето и движението на земята, от новото издание на Индекса, а трудът на Коперник вече не се споменава. Но едва на 11 и 25 септември 1822 г. Светият Офис и папа Пий VII разрешават отпечатването и публикуването на такива произведения.

- 108 *Кнебел казва*: Вижте «Литературното наследство и кореспонденцията на Кнебел», изд. от Варнхаген фон Енсе и Т. Мундт, 2-ро издание, том 3, стр. 452.

- 109 и сл. *Хераклит*: W буквално: „Тези, които са будни, имат един единствен и общ свят, но в съня си всеки се обръща от него към своя собствен.“ Дилс/Кранц, „Фрагменти от предсократиците“, Фрагмент В 89.

- 112 *думите на Хераклит*: W буквално: „Лошите свидетели са очи и уши за хората, когато имат неразбиращи души“, пак там, Фрагмент В 107.

- 116 *Теодор Циен*: «Ръководство по физиологична психология в 15 лекции», Йена 1891, 5-то издание Йена 1900.
- 117 *Макс Верворн*: „Механиката на психичния живот“, Лайпциг 1907.
- 119 *като Верворн, който казва*: Не е доказано.
- Франц Brentano*: «Психология от емпирична гледна точка», Лайпциг 1874. Вижте също бележката на стр. 195 и сл.
- 121 *Едуард фон Хартман*: «Система на философията в общи линии», том III «Очертания на психологията», Бад Закса в планините Харц 1908, стр. 176 и сл.
- 124 , *че аз в книгата си „За загадката на човека“ наричам тази гледна точка... гледна точка на илюзионизма*: Този израз не може да бъде намерен в посочената книга.
- 142, *както Хартман говори за несъзнаваното*: Виж бележката на стр. 121.
- 144 сл. *Професор д-р А. Чирх*: «Естествени науки и медицина», Реч, произнесена по случай поемането на ректорския пост на церемонията по основаването на Бернския университет на 28 ноември 1908 г., Лайпциг 1909, стр. 9.
- 145 *Фридрих Йодл*, 1849-1914, философ и психолог, професор по философия във Виена. «Учебник по психология», Щутгарт 1896, стр. 31. Директният цитат се съдържа в лекцията от 31 март 1917 г., на страница 261 от този том.
- 145f. *Жак Льоб*: «Животът», лекция, изнесена на първия монистки конгрес в Хамбург на 10 септември 1911 г., Лайпциг 1911, стр. 5.
- 146 „*Тя се прави на глупачка...*“: Урфауст, Студентска сцена, стих 327.
- „*Кой иска да разпознае нещо живо...*“: Фауст I, Етюд, стихове 1936-1941.
- 147f. *Карл Снайдер*: „Мирогледът на съвременното естественознание“, Лайпциг 1905, стр. 227 (Глава 9, „Как мисли мозъкът?“).
- 149 „*Какво повече може да спечели човек в живота?*“: Гьоте, стихотворение „В тържествената костница беше...“, Стихотворения, раздел „Бог и свят“. В изданието на Гьоте в „Deutsche National-Litteratur“ на Йозеф Кюршнер това стихотворение носи заглавието „За съзерцанието на черепа на Шилер“, което не е от Гьоте, и това се обяснява с подробна бележка. Второто стихотворение, цитирано в лекцията, вероятно е свободно адаптирано от Рудолф Щайнер, базирано на стиховете на Гьоте.

- 159 *Етер*: В „Конверсации“ на Майерс (1906) е описана вече остарялата теория за етера от 19-ти век, както следва: „Етер (светлинен етер) – във физиката и астрономията фина субстанция, изпълваща целия космос (световен етер) и пространствата между молекулите на телата, която трябва да се приеме, за да обясни разпространението на светлината, което се разглежда като вълнообразна разпространяваща се периодична промяна на електрическото и магнитното поляризационно състояние на етера, т.е. състоянието, за което се приема, че обяснява електрическите и магнитните явления.“
- 161 сл. *Понятието за етер у Имануел Херман Фихте*: Вижте «Антропология. Учението за човешката душа. Новосъздадено на научни основи за естественоучени, психиатри и научно образовани хора като цяло, Лайпциг 1856, 2-ро разширено и подобро издание, Лайпциг 1860, стр. 269-288 (§117-118: „Външно“ и „вътрешно“ тяло, § 119-122: История на учението за „вътрешното тяло“).
- 162 *Ще намерите цитирания пасаж в последната ми книга*: „За загадката на човека“, GA Bibl.-No. 20, стр. 60. Вижте също Имануел Херман Фихте, *ibid.*, стр. 272 (§118 и 119).
- 163 „*Защото едва ли има нужда да се пита за това*“: пак там, стр. 313 и сл. (стр. 133).
- 163f. *Йохан Хайнрих Дайнхард*, 1805-1867, в продължение на 23 години прогресивен директор и възпитател в Бромберг. «Kleinere Schriften», изд. от H. Schmidt, Лайпциг 1869: «Über die Vernunftgründe für die Immorblichkeit der menschlichen Seele».
- 168 *Игнац Паул Витал Трокслер*, 1780-1866, лекар и практически педагог в Базел и Берн. «Лекции по философия, за нейното съдържание, развитие, цел и приложение в живота, като енциклопедия и методология на философската наука», Берн 1835, ново издание, редактирано от Фриц Айман, Берн 1942.
- „*Още по-рано философите...*“: пак там (1942), стр. 87 (6-та лекция).
- 169 „*Ако сега е най-удовлетворяващо...*“: пак там, стр. 88.
- 175 *Въртящите се дервиши*: Дервишите (наричани още факири или суфии) са аскетични ислямски просяшки монаси. „*Въртящите се дервиши*“ от ордена Мевлеви или Маулавлия търсят мистичен съюз с Бог чрез екстатични танци под звуците на флейта, барабан или вокална музика. Основната трудност на танците се крие в...

В продължение на часове дервишът се върти бързо на едно и също място. Първо ръцете са скръстени на гърдите, след което повдигнати над главата; свободната, развяваща се пола образува кръг около танцуващия дервиш. Танцът често завършва в състояние, подобно на транс, като дервишът се свива сякаш е в безсъзнание. Други дервишки ордени търсят мистичен съюз с Бог чрез рецитиране и пеене на песни („виещи дервиши“) и консумация на наркотици и халюциногени. Вижте Карл Вет, „Странни преживявания в дервишки манастир“, Страсбург 1931 г.

179 *Аналитична психология . . . Психоанализа*: През 1881 г. Йозеф Бройер описва ефектите от „забравени“ преживявания, потиснати в несъзнаваното. През 1900 г. Зигмунд Фройд основава психоаналитичната терапия на тълкуването на сънищата и в своите „Есета върху теорията на сексуалността“ (1905 г.) развива „теорията за либидото“ на сексуалните нагони, които в своето задоволяване и лишение фундаментално определят човешката психика.

180f. *Анималистична земна кал на душата*: Не е доказано.

181 *Мехтилд Магдебургска*, 1212-1285, важна немска мистичка, нейното произведение: „Течащата светлина на Божеството“.

183 *Херман Грим... стига... до следното твърдение*: Виж „Гьоте. Лекции, проведени в Кралския университет в Берлин“, 2 тома, Берлин 1877, 8-мо издание; Щутгарт и Берлин 1903, 2-ри том, стр. 171 и сл. (23-та лекция).

185 и сл. *Жак Лъоб*: «Живот» (виж бележката на стр. 145 и сл.) стр. 44.

187 *Съвременен природоучений*: Сванте Арениус. Цитатът е свободно възпроизведен от предговора към „Концепцията за Вселената в хода на времето“, Лайпциг 1908 г.

188 „*Това е голяма наслада*“: Фауст I, Нощ, стихове 570-573.

„*Как е възможно всяка надежда да не изчезне от ума?*“: Фауст I, Нощ, стихове 602-605.

189 „*Има голям ужас*“: Тези стихове вероятно са свободно адаптирани от Рудолф Щайнер по отношение на Гьоте.

191 *Сър Джеймс Дюар*, 1842-1923, физик и химик, професор в Кеймбридж и Лондон. Изобретател на термоса. Споменатата лекция не можа да бъде намерена.

195f. *Франц Brentano*, 1858-1917, католически богослов, тогава професор по философия, напуска Католическата църква, също така подава оставка от професорската си длъжност по философия във Виена и преподава там като частен лектор, след което живее почти две десетилетия във Флоренция, а последните си години - в Цюрих. Съчинения: „Психологията на Аристотел. По-специално доктрината му за *pur poetikos*. С допълнение върху дейността на Аристотеловия Бог“, Майнц 1867. „Учението на Аристотел за произхода на човешкия разум“, Лайпциг 1911. „Аристотел и неговият мироглед“, Лайпциг 1911. „Психология от емпирична гледна точка“, Лайпциг 1874.

198 *Точно преди тридесет и пет години*: През 1917 г. (докато работеше върху книгата „За загадките на душата“, библиотека № 21 на GA), Рудолф Щайнер в множество лекции разглежда отправната точка на своите изследвания върху физиологичната тройна природа на човешките същества. Това ясно демонстрира едновременността на отправната точка за изследванията му върху физиологичната тройна природа и тази върху загадката на времето. През 1882 г. Рудолф Щайнер пише трактат, „който имаше за цел да запише това, което все още мога да кажа днес, че е първото начало на това, което бих искал да нарека духовно изследване. Това бяха първите мисли, които успях да запиша от тази посока, от това течение, за което искам да говоря.“ (Лекция, Щутгарт, 12 май 1917 г., все още не е включена в Събраните съчинения).

Това есе, „*Единствената възможна критика на атомистичните концепции*“, е препечатано заедно с други документи в „Приноси към пълните съчинения на Рудолф Щайнер“, бр. 63, Дорнах, Michaelmas 1978 („Рудолф Щайнер за атомизма: Две есета от ранните му творби“). За значението на това есе вижте: Хела Вийсбергер, „Жизненото дело на Рудолф Щайнер в неговата реалност е пътешествието на неговия живот: Трите години 1879 до 1882 като действителното раждане на антропософската духовна наука“, в „Приноси към пълните съчинения на Рудолф Щайнер“, бр. 49/50, Дорнах, Easter 1975, стр. 15–23 („Биографичният момент на генезиса на познанието за времето“) и стр. 24–28 („Познанието за времето като „основен нерв“ на началото на антропософските изследвания“).

200 *Едуард фон Хартман... несъзнаваното* : Виж Едуард фон Хартман, «Философия на несъзнаваното», Берлин 1869; 7-мо издание, томове 1 и 2, Берлин 1875; 10-то издание, томове 1, 2 и 3, Берлин 1890.

202 *Теодор Зихен*: Виж бележката на стр. 116.

- 209 *В Хелзинки през 1913 г. изнесох поредица от лекции: „Окултните основи на Бхагавад Гита“*, 28 май – 5 юни 1913 г., GA Bibl. No. 146. Пасажът, цитиран от нея от Рудолф Щайнер, се намира в лекцията от 1 юни 1913 г., стр. 87.
- 212 *Оливър Лодж ... последната му книга: „Реймънд, или животът и смъртта“*, Лондон 1916 г.
- 213 *Чезаре Ломброзо, 1836-1909, италиански антрополог и съдебен учен.*
Шарл Рибе, 1850-1935, френски физиолог, изследва феномена на спиритизма в експериментални изследвания.
- 216 *Девтероскопия: гръцки: двойно виждане, второ виждане, ясновидство.* Относно спиритизма, хипнозата и сомнамбулизма вижте също лекциите в „Духовна доктрина за душата и светогледа“, библиотека на GA № 52, стр. 218–332 (лекции от 1 февруари, 7 март, 30 май и 6 юни).
- 219 *Земята... все още не беше излязла от различния си слънчев живот: За различните етапи от развитието на Земята вижте Рудолф Щайнер, „Окултната наука в общи линии“ (1910), GA Bibl.-No. 13.*
- 220 *Кант е схванал една четвърт от истината... в своите антиномии:* Вижте Имануел Кант: „Критика на чистия разум“, Част I, Книга втора, Глава втора „Антиномията на чистия разум“, особено Раздел 5.
- 221 *Думите на Грим:* Вижте бележката на стр. 183.
- 222 *че Херман Грим може да каже:* аа О.
- 223 *„Че съществува реална природа“:* Виж Едуард фон Хартман, „Световният поглед на съвременната физика“, Лайпциг 1902, стр. 216 (Глава IX „Методологическата и епистемологична гледна точка“).
- 225 *с такава дума от Новалис:* Виж Новалис: «Писания», изд. от Пол Клухон, том 3, Лайпциг без дата (1928), стр. 247 („Общият проект 1798/99“, фрагмент № 936).
- 226 *Матияс Клавдий:* Вижте „Грешки и истина, или препратка към универсалния принцип на цялото познание за човечеството“ от неизвестен философ [Луи Клод дьо Сен Мартен]. Превод от френски от Матияс Клавдий, Бреслау 1782, стр. V (Предговор).

- 227 *Едуард фон Хартман*: «Система на философията в общи линии», том III «Очертания на психологията», Бад Закса в планините Харц 1908, стр. 1f.
- 228 *„Въпреки това“*, казва той: aa O.
„Рецитиране на най-разпространения материал за запаметяване“: пак там.
„Силни чувства или афекти“: пак там.
- 233 сл. *Дебатите на Ницше върху аскетичния идеал*: Виж Фридрих Ницше, *„Върху генеалогията на морала: Полемика“* (1887), особено *„Трето есе: Какво означават аскетичните идеали?“*. Вж. също Рудолф Щайнер, *„Фридрих Ницше, борец срещу своето време“* (1895), GA Bibl.-No. 5, стр. 54-60.
- 238 *Гьоте казва в есе на тема „Интуитивна преценка“*: Виж бележката на стр. 28.
- 242 *Етер*: Вижте бележката на стр. 159.
- 244 *Уголемяване на главата и останалата част от тялото приживе*: Това вероятно се отнася до *теглото*. Вижте също стр. 133 в този том.
- 251 *прекрасни нишки на мисълта ... върху етера от научна гледна точка*: Не е доказано. Вижте също бележката на стр. 159.
- 255 *Оскар Шмит*, 1823-1886, зоолог. В труда си *„Естественонаучните основи на философията на несъзнаваното“* (Лайпциг 1877), Шмит критикува Едуард фон Хартман и хвали труда на анонимния автор (виж следващата бележка), заявявайки, че той *„напълно потвърждава убеждението на всички, които не са се заклели в несъзнаваното, че дарвинизмът е правилен.“* (стр. 3).
- 255f. *Появява се трактат от анонимен автор*: *„Несъзнаваното от гледна точка на физиологията и теорията за произхода. Критично изследване на естественофилософската част на философията на несъзнаваното“*, Берлин 1872. Второто издание, този път с името на Едуард фон Хартман като автор, се появява през 1877 г.
- 256 *Оскар Хертвиг*, 1849-1922, анатом. *„Развитието на организмите. Опровержение на теорията на случайността на Дарвин“*, Йена 1916 г.
- 257 *на Негели* : Карл Вилхелм фон Негели, 1817-1891, професор по ботаника в Цюрих, Фрайбург и Мюнхен. *„Механично-физиологична теория на теорията за спускането“*, 1884 г.

- 259 и сл. *Например, има една съвременна фигура: Рихард Велен, 1857-1935, философ. „Трагикомедията на мъдростта. Резултатите и историята на философстването. Хрестоматия“, Виена и Лайпциг 1915, стр. 132 (Пета глава: „Психология“, А. „Епистемологично пречистване на психологията“).*
- 260 *Говорил съм за това в книгата си „Загадката на човека“: GA Bibl.-No. 20, стр. 174.*
- 261 *Фридрих Йодл: «Учебник по физиология», Щутгарт 1896, стр. 31 (Глава II: «Тяло и душа»).*
- Роберт Цимерман, 1824-1898, естетик и философ, професор по философия във Виена от 1861 до 1895 г., представител на школата Хербарт. „Антропософия в общи линии: Очертания на система от идеален мироглед на реалистична основа“, Виена 1882 г.*
- 262 *Епистемологичната нагласа, изразена от младия Ренан...: Не е доказана.*
- 263 *„Иска ми се да знаех със сигурност, че адът съществува“: Не е доказано. Подобен пасаж може да се намери в: Ърнест Ренан, „Младежки спомени“, Франкфурт/М. 1925, стр. 318 (глава „Първите стъпки извън Сен Сюлпис“).*

ЛИЧЕН РЕГИСТЪР

(Числата *в курсив* показват страните, към които
(Съществува бележка)

<p>Аристотел (384-322 г. пр.н.е.)
196</p> <p>Арениус, Сванте (1859-1927)
(без да се посочват имена) 187</p> <p>Брентано, Франц (1838-1917) 119,
120, 130, 141, 147, #5-198</p> <p>Клавдий, Матиас (1740-1815) 226<i>f</i>.</p> <p>Дарвин, Чарлз (1809-1882) 211,
254 Дайнхард, Йохан Хайнрих
(1805-4867) 163<i>f</i>. Дюар,
<i>Джеймс</i> (1842-1923) 191 до
193, 206, 208, 219, 221, 225</p> <p>Дилтей, Вилхелм (1833-1911) 147</p> <p>Ойкен, Рудолф (1846-1926) 258</p> <p>Фехнер, Густав Теодор (1801 до
1887) 10-15, 20, 37-39 Фихте,
Имануел Херман
(1796-1879) 161-163, 168</p> <p>Фихте, Йохан Готлиб (1762 до
1814) 30, 161, 260 Франц, L, кг.
срещу Франция (1494 г
(до 1547 г.) 68</p> <p>Гьоте, Йохан Волфганг фон (1749-
1832) 28, 68, 81, 108, 146, 148<i>f</i>.,
183, 187-189, 221, 223, 237, 238-
240, 243, 263</p> <p>Грим, Херман (1828-1901), 183,
220-222</p> | <p>Хекел, Ернст (1834-1919) 117,
255 след Хартман, Едуард фон
(1842 до
1906) 79 <i>сл.</i>, 121, 142, 200, 223
<i>сл.</i></p> <p>229, 231-233, 235 <i>сл.</i>, 249, 254,
255/., 256</p> <p>Хегел, Георг Вилхелм Фридрих
(1770-1831) 161 Хераклит
(около 500 г. пр.н.е.) 109,112</p> <p>Хертвиг, Оскар (1849-1922) 256
<i>след</i> Хертвиг, Рихард (1850-1937)
257</p> <p>Йодл, Фридрих (1894-1914) 145,
261</p> <p>Кант, Имануел (1724-1804) 220,
237-240, 263 Карл V, крал на
Испания (1500 до
1558) 68 Клайнпетер, Ханс 147</p> <p>Кнебел, Карл Лудвиг фон (1744 до
1834) 108 Коперник, Николай
(1473 до
1543)92/.</p> <p>Лодж, Оливър (1851-1940) 212 бис
215, 217 Лодж, Реймънд (роден
през 1915 г.) 212 бис</p> <p>215, 217 Лъоб, Жак (1859-1924)
145 <i>и сл.</i></p> <p>185, 187 Ломброзо, Чезаре
(1836-1909)
213</p> |
|--|--|

Мехтилд от Магдебург (1212 г.)
до 1285 г.) 181 Мендел, Йохан
Георг (1822 г. до
1884) 69 Майърс, Фредерик
(1843-1901) 213

Nägeli , Карл Вилхелм фон (1817
до 1891) 257

Нютон, Исаак (1642-1727) 210 f.

Ницше, Фридрих Вилхелм (1844-
1900) 233/.

Новалис (Фридрих фон
Харденберг, 1772-1801) 225

Платон (427-347 г. пр.н.е.) 9

Ренан, Ърнест (1823-1892) 262 f.

Рише, Чарлз (1850-1935) 213

Розенкранц, Карл (1805-1879) 21
е.

Зайдел, Рудолф (1835-1892) 148

Шелинг, Фридрих Вилхелм
(1775-1854) 161, 262 Шилер,

Фридрих фон (1759 до
1805) 149 Шмит, Оскар (1823-
1886) 255 Шопенхауер, Артур
(1788 до

1860) 72, 41-43, 53 след това,

57-59, 68,

76, 142, 216

Снайдер, Карл 147 f.

Зомер, Робърт 68

Спайкър, Гидеон (1840-1912) 24
след.

Щайнер, Рудолф (1861-1925)

Произведения: Философия на
свободата (GA Bibl.-No. 4) 141

Как човек постига познание за
висшите светове? (GA Bibl.-No.
10) 19, 45, 81, 164, 198, 201

Очертание на окултната наука
(GA Bibl.-No. 13) 19, 46 Върху
загадката на човека (GA Bibl.-No.
20) 19, 27 и сл., 67, 80, 124, 162,
260

Окултните основи на Бхагавад
Гита (GA Bibl.-No. 146) 209-211

Трокслер, Игнац Паул Витал
(1780 до

1866) 168 Чирх, А. (1856-1939)
144f.

Верворн, Макс (1863-1921) 117,
119, 127

Веле , Рихард (1857-1935) 259
след.

261 Уилсън, Удроу (1856-1924)
209-211

Зихен, Теодор (1862-1950) 116

до 121, 130, 142, 202 Цимерман,

Робърт (1824 до
1898) 261 след.

ПОДРОБНО СЪДЪРЖАНИЕ

I. Дух и материя, живот и смърт

Берлин, 15 февруари 1917 г.9

Густав Теодор Фехнер върху дневните и нощните перспективи на човешкия мироглед. Духовната природа на мисълта като отправна точка на духовната наука. Мозъкът като огледало на мисълта, която се осъществява в присъщата психическа същност на човешкото същество. Схващането на мисълта от Карл Розенкранц, независимо от материалния свят. Нито Розенкранц, нито Фехнер могат истински да проникнат в духовната наука. Друг предшественик на духовната наука: Гидеон Шпикер. Неговата книга „От манастир до академично учение“. Признаването на независимото преплитане на живи мисли чрез вътрешно преживяване. Пробуждането към съзерцателно съзнание. Взаимодействието на духа и материята в редуващите се процеси на изграждане и разрушение в човешкия организъм.

Съдбата и душата на ИЛ

Берлин, 17 февруари 1917 г. 41

Шопенхауер за съдбата. Загадката на съдбата не може да бъде решена с обикновено мислене, а се разкрива само пред съзерцателно съзнание. Вътрешно преживяване на мисленето като отправна точка на духовното изследване. Укрепване на мисленето чрез упражнения в душата. Преживяване на етерния свят и собственото формиращо тяло. Съзерцателно мислене. Влизане в духовния свят. Светът на съня и съновиденията. „Изпитният сън“ на Шопенхауер. Времето между смъртта и прераждането и повтарящите се земни животи. Издигане към въображаемо, вдъхновяващо и интуитивно познание. Научната теория за наследствеността. Роберт Зомер за Гьоте в светлината на наследствеността. Наследствеността от гледна точка на духовната наука.

III. Безсмъртието на душата, силите на съдбата и човешкият
жизнен път

Берлин, 1 март 1917 г. 78

Концепцията на Едуард фон Хартман за подсъзнанието в психичния живот на човека. Подсъзнанието в смисъл на възприемащо съзнание. Духовната наука не противоречи на откритията на естествената наука. Последната изследва зависимостта на психичния живот на човека от телесните органи. Мистицизмът търси единение с духовното чрез обикновеното съзнание. Методи за придобиване на знания в духовната наука. Издигането от обикновеното към възприемащото съзнание. Безсмъртието на човешката душа. Съдбата като учител на човешката душа. Приятелят на Гьоте, Кнебел, за съдбата.

IV. Човешка душа и човешко тяло в естественото и духовното
познание

Берлин, 15 март 1917 г. 113

Човешката психика според Теодор Циен и Макс Верворн. Психологията на Франц Brentano. Сетивното възприятие от духовно-научна гледна точка. Човешката връзка с външния сетивен свят в светлината на съвременната наука и хуманитарните науки. Връзката между въображението и нервите, чувството и дишането, волята и храненето. Сетивни и двигателни нерви. Развитието на въображението във фантазия, *чувството* във вдъхновение и волята в интуиция. Върху начина на мислене на съвременната наука: Чирх, Йодл, Люб и Снайдер.

V. Загадки на душата и загадки на света: Изследване и
възприятие в немския интелектуален живот

Берлин, 17 март 1917 г. 150

Безсмислието на доказателствата в хуманитарните науки. Утвърждение и отрицание като вдишване и издишване. Връзката на въображението, чувството и волята с нервните, дихателните и метаболитните ритми. Концепцията на Имануел Херман Фихте за етера и етерното тяло. „Невидимото тяло“ на Й. Х. Дайнхард. „Фино“ на Трокслер.

„Душевното тяло “. Появата на думата „Антропософия“. Халюцинации и компулсивни действия. Въртящи се дервиши, медиумично писане. Животът в сънища като най-нисша форма на свръхсетивно преживяване. Съдбата като засилена форма на духовно-психичното. Усещане за последиците от минали животи и подготовка за бъдещи земни животи. Така наречената животинска земна утайка на душата, както е дефинирана от психоанализата. Отхвърлянето от Херман Грим на теорията на Кант-Лаплас за края на света. Материалистическият възглед на Жак Лъоб.

VI. Живот, смърт и безсмъртие на душата във Вселената

Берлин, 22 март 1917 г. 190

Хуманитарни и естествени науки. Професор ДеУар за края на земното съществуване. Франц Brentano. Двете течения на съзнателния и подсъзнателния психически живот. Ограниченото действие на законите на природата. Моралният живот на душата като семе на бъдещите светове. Концептуални сенки на индивидуализма и социализма. Нереалистичните концепции на Уилсън. Трудностите на естествения учен при изследване на духовния свят. Книгата на сър Оливър Лодж за сина му, убит във войната. Участието на Лодж в сеанси. Първоначалното състояние на Земята. Херман Грим върху теорията на Кант-Лаплас.

VII. Отвъд сетивата и отвъд душата

Берлин, 31 март 1917 г. 228

Едуард фон Хартман върху невъзможността за наблюдение на собствените психични явления. Психични преживявания от гледна точка на духовната наука. Ницше върху човешката психика. Концепцията на Едуард фон Хартман за несъзнаваното. Пробуждането на човека към възприемащо съзнание. Гьоте и Кант. „Интуитивната преценка“ на Гьоте. Приложението на теорията за метаморфозата на Гьоте към човека: главата като преобразен останал организъм. Природата на паметта. Възприемане на духовното отвъд душата и сетивата чрез вдъхновение, на силите на съдбата и морала чрез интуиция. Съчинения на Едуард фон Хартман и О. Хертвиг срещу Дарвин. Рихард Велен; Фридрих Йодл; Роберт Цимерман; Ърнест Ренан.